

พระคัมภีร์

ชาดก และ อรรถกถาชาดก

บาลี-ไทย

เล่ม ๒๗

(บาลี ภาค ๙ ตอนที่ ๓)

JĀTAKAPĀLI and JĀTAKAṬṬHAKATHĀ

Pāli - Thai

Volume XXVII

(Pāli Part IX Third Section)

ฉบับปฐมโลก

พุทธศักราช ๒๕๕๗

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ
ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับภูมิพโลภิกขุ

คำย่อ	คำเต็ม	คำเต็ม
วิ. มหาวิภังค.	วินยปิฎก	มหาวิภังค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคฺค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคฺค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนฺธวคฺค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคฺค
ม. มุ.	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ส. ส.	สังยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
ส. นิ.	สังยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
ส. ขนฺธ.	สังยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคฺค
ส. สฬา.	สังยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺค
ส. มหา.	สังยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค
องฺ. เอกก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	เอกกนิปาต
องฺ. ทุก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ทุกนิปาต
องฺ. ติก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ติกนิปาต
องฺ. จตฺกุก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	จตฺกุกนิปาต
องฺ. ปญฺจก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ปญฺจกนิปาต
องฺ. ฉกุก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ฉกุกนิปาต
องฺ. สตฺตก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	สตฺตกนิปาต
องฺ. อฏฺจก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	อฏฺจกนิปาต
องฺ. นวก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	นวกนิปาต

คำย่อ

คำเต็ม

อง. ทสก.	องคฺตุตฺตริกกาย	ทสกนิปาต
อง. เอกาทสก.	องคฺตุตฺตริกกาย	เอกาทสกนิปาต
ช. ช.	ชฺชทฺทกนิกาย	ชฺชทฺทกปาจ
ช. ฐ.	ชฺชทฺทกนิกาย	ธมฺมปทคาถา
ช. อุ.	ชฺชทฺทกนิกาย	อุทาน
ช. อิติ.	ชฺชทฺทกนิกาย	อิติวุตฺตก
ช. สุ.	ชฺชทฺทกนิกาย	สุตฺตนิปาต
ช. วิ.	ชฺชทฺทกนิกาย	วิมานวตฺถุ
ช. เปต.	ชฺชทฺทกนิกาย	เปตวตฺถุ
ช. เถร.	ชฺชทฺทกนิกาย	เถรคาถา
ช. เถรี.	ชฺชทฺทกนิกาย	เถรีคาถา
ช. ชา.	ชฺชทฺทกนิกาย	ชาตก
ช. มหา.	ชฺชทฺทกนิกาย	มหานิทฺเทศ
ช. จุฬ.	ชฺชทฺทกนิกาย	จุฬนิตฺเทศ
ช. ป.	ชฺชทฺทกนิกาย	ปฏิสมฺภิทามคฺค
ช. อ.	ชฺชทฺทกนิกาย	อปทาน
ช. พุทฺธ.	ชฺชทฺทกนิกาย	พุทฺธวํส
ช. จริยา.	ชฺชทฺทกนิกาย	จริยาปิฎก
อภ. ส.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตฺกถา
อภ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคฺลปญฺญตฺติ
อภ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺถุ
อภ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺจาน

อักษรย่อ

พระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม	
สี.	สีหฬไปตถก	(ฉบับสีหฬ)
สุ.	สุยามรฎจไปตถก	(ฉบับสุยามรัฐ)
ม.	มรุมไปตถก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฎจสงคฺคิตฺติไปตถก	(ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
ท.	ทาลนุทาเทวนาครีपालิตฺเตปิฎก	(ฉบับทาลันทา)
รา.	รามณญไปตถก	(ฉบับมอญ)
ไป.	ไปราณไปตถก	(ฉบับไบลานเก่า)
อ.	อิงคฺลิสไปตถก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า อ.)
สง.	สงคฺคิตฺติเตปิฎก	(ฉบับสังคายนา ๒๕๓๐)
มจร.	มหาจุฬาทฺเตปิฎก	(ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
ก.	กตฺถจฺจิไปตถก	(คัมภีร์บางฉบับ)

(๖๔)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET

As used in this pāli text

of

THE BHŪMIBALOBHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

๕ a ๑ ā ิ i ี ī , u ู ū ๕ e ๑ o

CONSONANTS - 33

ก ka	ข kha	ค ga	ฃ gha	ง ña
จ ca	ฉ cha	ช ja	ฅ jha	ฉ ña
ฎ ta	ฏ tha	ฑ da	ฒ dha	ณ ña
ต ta	ถ tha	ท da	ธ dha	น na
ป pa	ฝ pha	พ ba	ภ bha	ม ma
ย ya	ร ra	ล la	ว va	
ส sa	ห ha	ฬ la	ม̐ m̐	

FIGURES

๑1 ๒2 ๓3 ๔4 ๕5 ๖6 ๗7 ๘8 ๙9 ๐0

COMBINATION

ก ka	กา kā	กิ ki	กี kī
कु ku	กู kū	เก ke	ไก ko

สารบาญ
พระคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาชาดก
บาลี - ไทย

เล่ม ๒๗

(บาลี ภาค ๙ ตอน ๓)

เรื่อง

หน้า

มหานิบาต

๕. มโหสถชาดก (๕๔๒)	๑
๕. พรรณนามโหสถชาดก (๕๔๒)	๔๔
ปัญหาทวารก ๗ ข้อ	๔๘
ปัญหาเรื่องลา	๗๖
ปัญหาที่ ๑๙	๙๗
ปัญหาเรื่องกิ่งก่า	๑๐๑
ปัญหาเรื่องสิริและกาลกรรณี	๑๐๔
ปัญหาสิริเมณฑกในวิสตีนิบาต	๑๑๐
การแสวงหานางอมราเทวี	๑๔๕
ปัญหาเรื่องทางปกปิด	๑๔๙
โจรลักรัตนะ ๔ คน	๑๖๐

(๖๖)

ปัญหาเรื่องหิงห้อย	๑๖๙
ฎริปัญหา	๑๗๖
เทวดาปัญหา	๑๘๖
ปัญหาบัณฑิต ๕ คน (ว่าด้วยการยุยง)	๑๙๕
กัณฑ์แห่งความปราถณ์ในการยุทธของพระเจ้าพรหมทัต	๒๒๕
กัณฑ์แห่งนกแขกเต้า	๒๘๐
มหาอุมมังคกัณฑ์	๓๒๙
ปัญหาแห่งผีเสื้อน้ำ	๔๕๓

พระบาลีสถิตตันตปิฎก
ขุททกนิกาย ชาดก
มหานิบาต

๕. มโหสถชาดก^๑ (๕๔๒)

๕๔๐. “ปัญญาโล สพฺพเสนา
พรหมทตฺตโดยมาคโต
สายํ ปญฺจาลิยา เสนา
อปฺปเมยฺยา มโหสถ.

๕๔๑. วิทฺธิมตี ปตฺติมตี
สพฺพสงฺคามโกวิทา
โอหารินี สทฺทวดี
ภริสฺสงฺขปฺโปธนา.

๕๔๒. โโลหวิชฺชา อลงฺการา
ธินี วามโรหินี

๕. มโหสถชาดก (๕๔๒)

ว่าด้วยพระมโหสถบัณฑิต
ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี

๕๔๐. “ดูกรพ่อมโหสถ พระเจ้าจุลนี-
พรหมทัตต์นี้ เจ้ากรุงปัญจาละ
เสด็จยাত্রาทัพมาพร้อมด้วยเสนา
ทั้งปวง แห่งนครปัญจาละนี้
อันบุคคลพึงประมาณไม่ได้.

๕๔๑. มีกองช้างโยธา กองราบ ล้วน
ฉลาดในสงครามทั้งปวง สามารถ
จะนำข้าศึกมาได้ มีเสียงอื้ออึง
ยังกันและกันให้รู้ ด้วยเสียงกลอง
และเสียงสังข์.

๕๔๒. มีวิทยาทางโลหธาตุ มีเครื่อง
ประดับครบครัน ธงทิวปลิวสลอน

^๑ ฉ. ท. อุมงฺคชาดก, ส. มโหสถชาดก,
ย. มหาอุมมคฺคชาดก.

สิปปิเยหิ สสมฺปนฺนา
 สุเวหิ สุปฺปติฏฺฐิตา.

๕๙๓. ทเสตฺถ ปณฺฑิตา อาหุ
 ภูริปญฺญา รโหิตา
 มาตา เอกาทสี รญฺโถ
 ปญฺจาลิยํ ปสาสตี.

๕๙๔. อเถตฺถกสฺตี ขตฺยา
 อนฺุยนฺตา ยสฺสุสิโน
 อจฺฉินฺนรฏฺฐา พุยมิตา
 ปญฺจาลีนํ วสํ คตา.

๕๙๕. ยํ วทา ตกฺกรา รญฺโถ
 อกามา ปิยภาณิโน
 ปญฺจาลมฺนุยายนฺติ
 อกามา วสิโน คตา.

๕๙๖. ตาย เสนาย มิถิลา
 ติสฺนุธิปริวาริตา
 ราชธานี วิเทหานํ
 สมนฺตา ปริขณฺณตี.

มีคนขึ้นพาหนะเบื่องซ้าย สมบูรณ์
 ด้วยคนมีศิลป์ กองทัพนั้นตั้งมั่น
 ด้วยทหารผู้แก้แค้นทั้งหลาย.

๕๙๓. กล่าวกันว่า ในกองทัพนี้ มีราชบุรุษ
 ๑๐ คน เป็นผู้ฉลาดมีปัญญา
 กว้างขวาง ประชุมปรึกษากัน
 ในที่ลับ พระชนนีของพระเจ้า
 จุลนีพรหมทัต เป็นคนที่ ๑๑ ย่อม
 ทรงสั่งสอนชาวปัญจาลนคร.

๕๙๔. ครั้งนั้น ในชนเหล่านั้น กษัตริย์
 ร้อยเอ็ดพระองค์ ผู้มียศ ตาม
 เสด็จพระเจ้าปัญจาละ ถูกชิง
 แวนแคว้น กลัวภัย จึงตกไปอยู่
 ในอำนาจของชาวปัญจาลนคร.

๕๙๕. เป็นผู้ทำตามพระราชกระแสรับสั่ง
 ไม่มีความปรารถนาก็ต้องกล่าวคำ
 เป็นที่รัก ต้องเสด็จตามพระเจ้า
 ปัญจาลราช เป็นผู้มีอำนาจมา
 ก่อน ไม่ปรารถนาก็ต้องอยู่ใน
 อำนาจ ของพระเจ้าปัญจาลราช
 นั้น.

๕๙๖. มิถิลานครอันแวดล้อมด้วยกองทัพ
 นั้น เป็นสามชั้น ราชธานีของชาว
 วิเทหรัฐ ถูกขุดเป็นคูโดยรอบ.

๕๙๗. อุทฺธิ์ ตารกชาตาว
 สมนุตตา ปรีวาริตา
 มโหสถ วิชานาหิ
 กถิ์ โมกุโข ภวิสฺสติ.

๕๙๘. ปาเท เทว ปสาเวหิ
 ภูณฺช กามะ รณฺสฺสุ จ
 หิตฺวา ปญฺจาลิยํ เสนํ
 พุรฺหมทตฺโต ปลายติ.

๕๙๙. ราชา สนฺถวกาโม เต
 รตนานิ ปเวจฺจติ
 อาคจฺจนฺตฺ อิตฺ หุตฺตา
 มณฺชุกา ปิยภาณิน.

๖๐๐. ภาสฺนตฺ มุทฺกาวา จา
 ยา จา จา ปฏินฺนุทิตา
 ปญฺจาลิ จ วิเทหิ จ
 อุกฺโก เอกา ภวณฺตฺ เต.

๖๐๑. กถนฺนุ เกวณฺณฺญ มโหสถเณ
 สมากโม อาสิ ตทิงฺฆ พุรุหิ
 กจฺจิ เต ปฏินิซฺฆตฺโต
 กจฺจิ ตฺถุจฺจ มโหสถเ.

๕๙๗. ดูกรพ่อมโหสถ กองทัพที่แวดล้อม
 โดยรอบมณิลานครนั้น ปราภฏ
 เหมือนดวงดาวบนท้องฟ้า พ่อจ
 รู้ว่า จักมีความพ้นได้อย่างไร.

๕๙๘. ข้าแต่สมมติเทพ ขอเชิญพระองค์
 ทรงเหยียดพระบาทให้ผาสุก เชิญ
 เสวยและรื่นรมย์ในกามสมบัติเถิด
 พระเจ้าพรหมทัตจะละเสนา ชาว
 ปัญจาลนครหนีไป.

๕๙๙. พระราชามีพระราชประสงค์ จะ
 ทรงทำสัมพันธมิตร กับพระองค์
 จะทรงถวายรัตนะทั้งหลาย แก่
 พระองค์ตั้งแต่นี้ไป ราชทูตทั้งหลาย
 ผู้มีวาจาไพเราะจะกล่าวคำที่น่ารัก.

๖๐๐. จงคุมเครื่องบรรณาการ แต่
 ปัญจาลนคร มายังมณิลานคร
 จงกล่าววจาอันอ่อนหวาน วาจา
 เป็นที่น่ายินดี ปัญจาลนครกับ
 วิเทหรัฐทั้งสองนั้น จงเป็นอันหนึ่ง
 อันเดียวกัน.

๖๐๑. ดูกรอาจารย์เกวณฺญ การสมาคมกับ
 มโหสถเป็นอย่างไรหนอ เชิญกล่าว
 ต่อกันเถิด มโหสถกับท่านต่างงด
 โทษกันแล้วกรรมัง มโหสถยินดี
 แล้วกรรมัง.

๖๐๒. อนริยธูโป ปุริโส ชนินุท
 อสมุเมทโก ฤทโธ อสพุกิธูโป
 ยถา มุโค จ พธิโร จ
 น กิณฺจิตฺถํ อภาสถ.

๖๐๓. อทฺธา อิทํ มนฺตปทํ สุทฺททสฺส
 อตฺถโธ สุทฺโธ นรวิเรน ทิฏฺฐิจ
 ตถา หิ กาโย มม สมฺปเวตฺติ
 หิตฺวา สยํ โภ ปฺรหตฺถเมสฺสติ.

๖๐๔. ฉนฺนญฺหิ เอกาว มตี สเมติ
 เย ปณฺฑิตา อุตฺตมญฺหิปญฺญา
 ยานํ อยานํ อถวาปี จานํ
 มโหสฺส ตฺวํปี มตี กโรหิ.

๖๐๕. ชานาสี โข ราช มหानุภาโว
 มหพฺพโล จุฬนีพฺรหฺมทตฺโต
 ราชฯ จ ตํ อิจฺฉติ มารณตฺถํ
 มิคํ ยถา โอบกฺจเรณ ลุทฺโท.

๖๐๖. ยถาปี มจฺฉิ พลิสฺสํ
 วงฺกํ มํเสน ฉาทิตํ

๖๐๒. ข้าแต่พระจอมประชาชน บุรุษชื่อ
 มโหสถ เป็นคนเลว ไม่น่าชื่นชม
 เป็นคนกระด้าง ไม่ใช่สัตบุรุษ
 ไม่กล่าวข้อความอะไร เหมือน
 คนใบ้และคนหนวกฉะนั้น.

๖๐๓. บทแห่งมนต์นี้ อันมโหสถบุตร
 ของเรา เห็นแล้วโดยแท้ แต่คนอื่น
 ก็เห็นได้โดยง่าย ข้อความอันดี
 อันนรชนมีความกล้าหาญเห็นแล้ว
 อันที่จริงกายของเรา ก็หวั่นไหว
 ไครจักละแวงแคว้นของตน ถึง
 เจื่อมมือคนอื่นเล่า.

๖๐๔. ก็ความคิดของเราทั้ง ๖ คน ผู้เป็น
 บัณฑิตมีปัญญากว้างขวางสูงสุด
 สมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดูกร
 มโหสถ แม้เธอจงทำมติว่าไปหรือ
 ไม่ไป หรือว่าอยู่ (ในที่นี้).

๖๐๕. ข้าแต่พระราชา พระองค์จงทรง
 ทราบว่า พระเจ้าจุลนีพรมหัตต
 ทรงมีอำนาจมาก มีผลมาก
 ย่อมปรารถนา เพื่อปลงพระชนม์
 พระองค์ ดูจนายพรานฆ่าเนื้อ
 ด้วยนางเนื้อฉะนั้น.

๖๐๖. ปลาอยากกินของสดคือเหยื่อ ย่อม
 กลืนเบ็ดที่คด อันปิดไว้ด้วยเหยื่อ

- อามคิทุโร น ชานาติ
มจฺจฺฉ มรณมตฺตโน.
๖๐๗. เอวเมว ตูวํ ราช
จุพฺเพนฺยฺยสุส ธีตรํ
กามคิทุโร น ชานาสี
มจฺจฺฉ มรณมตฺตโน.
๖๐๘. สเจ คจฺจฺฉลี ปญฺจาลํ
ชิปฺปมตฺตํ ชฺเชสุสสี
มิกํ ปนฺถานุปนฺนํ
มหนตฺตํ ภายเมสุสสี.
๖๐๙. มยเมว พาลามุหเส เอลมุคา
เย อุตฺตมตฺตฺตานี ตยี้ ลปิมฺหา
กิเมว ตูวํ นงฺคฺลโกฏิวํชฺโฒ
อตฺตฺตานี ชานาสี ยถาปี อญฺเณ.
๖๑๐. อิมํ คเล คเหตุวาน
นาเสถ วิชิตา มม
โย เม รตนลามสุส
อนฺตรายาย ภาสตี.
๖๑๑. ตโต จ โส อปกฺกมฺม
เวเทหสุส อฺปนฺนติกา
- มันย่อมไม่รู้จักความตายของตน
ฉันใด.
๖๐๗. ข้าแต่พระราชา พระองค์ปรารถนา
กาม ย่อมไม่ทรงทราบพระราชธิดา
ของพระเจ้าจุลนี เหมือนปลาไม่
รู้จักความตายของตนฉันนั้น.
๖๐๘. ถ้าพระองค์จะเสด็จไปปัญจาลนคร
จะต้องทรงละเสียทันที ภัยใหญ่
จักถึงแก่พระองค์ เหมือนภัย คือ
ความตาย ถึงแก่มฤคผู้ตามไปถึง
ทางที่ประตูบ้านฉะนั้น.
๖๐๙. พวกเราเท่านั้น ซึ่งกล่าวถึงเหตุ
ที่จะให้ได้รัตนะ อันสูงสุดในสำนัก
เจ้าเป็นคนเขลา บ้าน้ำลาย
เจ้าเป็นบุตรคฤหบดี ถือหางไถ
เจริญมาแต่เยาว์ จะรู้เหตุให้ได้
รัตนะเหมือนคนอื่นเขาได้อย่างไร
เล่า.
๖๑๐. ท่านทั้งหลาย จงจับมโหสถผู้พูด
อันตรายเพื่ออันได้รัตนะ แก่เรา
ที่คอไสออกไปเสียจากแว่นแคว้น
ของเรา.
๖๑๑. แต่นั้นมโหสถบัณฑิตนั้น ได้หลีก
ไปจากราชสำนัก ของพระเจ้า

๖๑๑. อถ อามนุตยี้ ทุตติ
 มาตุรึ สุวปณฺทิตติ.
๖๑๒. เอหิ สมฺม หริตฺตปฺกฺข
 เวยฺยาวจฺจํ กโรหิ เม
 อตฺถิ ปญฺจาลราชสฺส
 สาลิกา สยนปาลิกา.
๖๑๓. ตํ สนฺถเวณ ปุจฺฉสฺส
 สฺวา หิ สพฺพสฺส โภวิทฺวา
 สฺวา เนสฺสิ สพฺพํ ชานาติ
 รณฺโณ ๑ โกลิยสฺส ๑.
๖๑๔. อาเมติ โส ปฏฺิสุตฺวา
 มาตุโร สุวปณฺทิตโต
 อคฺมาสิ หริตฺตปฺกฺโข
 สาลิกาย อุปนฺติกิ.
๖๑๕. ตโต ๑ โข โส คนฺตุวาน
 มาตุโร สุวปณฺทิตโต
 อถ อามนุตยิ สฺสมรึ
 สาลิกิ มณฺชฺฎาณิกิ.
๖๑๖. กจฺจิ เต สฺสมเร ชมนียํ
 กจฺจิ เวเส อนามยํ
- วิเทหราช ที่นั่น ได้เรียกสุวบัณฑิต
 ชื่อมาตุระผู้เป็นทนต์มาสั่งว่า.
๖๑๒. ดูกรนกกผู้มีขนปีกเขียว ผู้สหาย
 เจ้าจงมากระทำความชวนชวาย
 เพื่อเรา นางนกสาลิกาที่เขาเลี้ยง
 ไว้ที่บรรทม ของพระเจ้าปัญจาละ
 มีอยู่.
๖๑๓. ก็นางนกสาลิกานั้น เป็นผู้ฉลาด
 ในสิ่งทั้งปวง เจ้าจงถามนางนก
 สาลิกานั้น โดยสันถวะไมตรี นาง
 นกสาลิกานั้น รู้ความลับทุกอย่าง
 ของพระเจ้าปัญจาลราช และของ
 พรหมณ์โกลิยโคตรเหล่านั้น.
๖๑๔. นกสุวบัณฑิต ชื่อมาตุระมีขนปีก
 เขียว รับคำมโหสถบัณฑิตว่า
 จัะ ก็ได้ไปสู่สำนักนางนกสาลิกา.
๖๑๕. แต่นั้นนกสุวบัณฑิตมาตุระ ครั้นไป
 ถึงแล้ว ได้เรียกนางนกสาลิกาผู้มี
 กรงอँगาม พุดไพเราะมาถามว่า
๖๑๖. เธอพอดทนในกรงอँगามแลหรือ
 เธอมีความผาสุกในเพศแลหรือ

กจฺจึ เต มรฺฐนา ลาชชา
ลพฺภเต สุขฺมเร ตว.

เธอได้ข้าวตอกกับน้ำผึ้ง ในกรง
อ้นงามของเธอแลหรือ.

๖๑๗. กุสลญฺเจว เม สมฺม
อโถ สมฺม อนามยํ
อโถ เม มรฺฐนา ลาชชา
ลพฺภเต สุขฺปนฺนชิตา.

๖๑๗. นางนกลสาธิตาทอบว่า ดูกร
สุวบัณฑิตผู้สหาย ฉันมีความสุขดี
ฉันสบายดี อหนึ่ง ฉันได้ข้าวตอก
กับน้ำผึ้งเพียงพอ.

๖๑๘. กุโต นุ สมฺม อาคมฺม
กสฺส วา ปหิตโต ตฺวํ
น จ เมสิ อิตโต ปุพฺพ
ทิกฺขุจฺเฬ วา ยถิ วา สุโต.

๖๑๘. แน่สหายเจ้ามาแต่ไหนหนอ หรือ
ว่าใครใช้เจ้ามา ก่อนแต่นี้เรา
ไม่เคยเห็นท่าน หรือไม่เคยได้ยิน
เลย.

๖๑๙. อโหสิ สิวิราชสฺส
ปาสาทะ สยนปาลโก
ตโต โส ฐมฺมิโก ราชชา
พนฺนธะ โมเจติ พนฺนธนา.

๖๑๙. ฉันเป็นผู้อันเขาเลี้ยงไว้ ไก่ลี้ที่
บรรทม บนปราสาทของพระเจ้า
สิวิราช พระราชาพระองค์นั้น
ทรงตั้งอยู่ในธรรม โปรดให้ปล่อย
สัตว์ทั้งหลาย ผู้ถูกติดขังอยู่ จาก
ที่ติดขังนั้น.

๖๒๐. ตสฺส เมกา ทุตฺติยาสิ
สาลิกา มนฺยฺชฺฌาณิกา
ตํ ตตฺถ อวธิ เสโน
เปกฺขโต สุขฺมเร มม.

๖๒๐. นางนกลสาธิตาตัวหนึ่ง พุดจา
ไพเราะ เป็นภรรยาของฉัน เหยี่ยว
ได้ฆ่านางนกลสานั้นเสีย ใน
ห้องที่บรรทม ต่อหน้าของฉัน
ผู้อยู่ในกรงงามเห็นอยู่.

๖๒๑. ตสฺสา กามา หิ สมฺมตฺโต
อาคโตสมฺมิ ตวณฺตฺติเก

๖๒๑. ก็เพราะมีความรักใคร่ต่อเจ้า ข้า
จึงมาในสำนักของเจ้า ถ้าเจ้า

- สเจ กเรยฺยาสี โโอกาส
อุภเยว วเสมฺหเส.
๖๒๒. สุโว จ สุวี กามเมยฺย
สาลิกโก ปน สาลิกํ
สุวสุส สาลิกาเยว
สํวาโส โหติ กิทธิโส.
๖๒๓. โยโย กามเม กามยติ
อปี จณฺทาลิกามปี
สพฺโพ หิ สทิสฺโส โหติ
นตฺถิ กามเม อสาทิสฺโส.
๖๒๔. อตฺถิ ชมฺพาวดี นาม
มาตา สิวิสฺสุส ราชฺโณ
สา ปิยา วาสุเทวสุส
กณฺหสุส จ มहेสิยา.
๖๒๕. รตนวดี กิปริสฺสี
สาปี วจฺจํ อกามยิ
มนุสฺโส มิคฺคิยา สทฺธิ
นตฺถิ กามเม อสาทิสฺโส.
๖๒๖. หนฺนท โชนฺโห คมิสฺสุสามิ
สาลิกเก มณฺชฺฐภาณิกเก
- พึงให้โอกาส เราทั้งสองจะได้
อยู่ร่วมกัน.
๖๒๒. กีนกแขกเต้าพึงรักใคร่กับนางนก
แขกเต้า แต่นกสาลิกา ก็พึงรักกับ
นางนกสาลิกา การอยู่ร่วมของนก
แขกเต้ากับนางนกสาลิกา จะเป็น
เช่นไร.
๖๒๓. เออกิผู้ใด ใครในกามกับคนชาติ
จันฑาล การอยู่ร่วมกันทั้งหมด
กับคนจันฑาลของผู้นั้น ย่อม
เป็นเหมือนกัน บุคคลไม่เป็นเช่น
เดียวกันในเพราะกามย่อมไม่มี.
๖๒๔. พระราชมารดา ของพระเจ้าสิวี
พระนามว่าชมพาวดีมีอยู่ พระนาง
เป็นนางจันฑาลได้เป็นพระมเหสี
เป็นที่รัก ของพระเจ้าवासุเทพ-
กัณ्हโคตร.
๖๒๕. นางกินรี ชื่อรตนวดี มีอยู่ แม้
นางกินรีนั้น ก็ปรารถนาดาบส
ชื่อวัจจะ มนุษย์ได้อภิรมย์กับนาง
เนื้อก็มี มนุษย์หรือสัตว์ต่างกัน
ในเพราะกาม ย่อมไม่มี.
๖๒๖. เขาเถอะ แม่นางนกสาลิกาผู้พูด
ไพเราะ ช้าจักไปละ เพราะถ้อยคำ

ปัจจุขานูปัทเหตํ
 อติมณฺเณสิ นฺน มํ.

ของเจ้านั้น เป็นเหตุให้รู้ประจักษ์
 เจ้าดูหมิ่นข้านี้.

๖๒๗. น สิริ ตรมาณฺสสุ
 มาตุร สุวปณฺทิตา
 อีธเว ตาว อจฺฉสุสุ
 ยาว ราชาน ทกฺขสิ.
 โสสุสิ สทฺทํ มุทิงคานํ
 อานุกาเวญจ ราชิน.

๖๒๗. ดูกรมาตุรสุวบัณฑิต สิริยอมไม่มี
 แก่ผู้ดาวน์ได้ใจเร็ว เชิญท่านอยู่ที่นี้
 จนกว่าจักได้เห็นพระราชา จงฟัง
 เสียงตะโพน และอานุกาพของ
 พระราชา.

๖๒๘. โย นุ ขวายํ ติพฺโพ สทฺโท
 ติโรชนปเท สุโต
 ธิตา ปญฺจาลราชสุส
 โอสธิ วีย วณฺณินิ
 ตํ ทสุสตี วิเทหานํ
 โส วิวาเห ภวิสฺสตี.

๖๒๘. เสียงที่แข็งแรงแจ้วฉันได้ฟังมาแล้ว
 ภายนอกชนบทว่า พระราชธิดา
 ของพระเจ้าปัญจาลราช มีพระ
 ฉวีวรรณ ดังดาวประกายพุกฤษ
 พระเจ้าปัญจาลราช จักพระราชทาน
 พระราชธิดานั้น แก่ชาวแคว้น
 วิเทหะ คือจักมีการอภิเษกระหว่าง
 พระเจ้าวิเทหราช กับพระราชธิดา
 นั้น.

๖๒๙. เอทิสฺเส เต อมิตฺตานํ
 วิวาเห โหตุ มาตุร
 ยถา ปญฺจาลราชสุส
 เวเทเหเน ภวิสฺสตี.

๖๒๙. ดูกรมาตุระวิวาหมงคลของเหล่าชน
 ผู้เป็นข้าศึกเช่นนี้ จักมีเหมือน
 พระเจ้าปัญจาลราช ทรงทำ
 วิวาหมงคล พระธิดากับพระเจ้า
 วิเทหราช ขออย่าได้มีเลย.

๖๓๐. อานยิตฺวาน เวเทหํ
 ปญฺจาลานํ รเถสโม

๖๓๐. พระราชาผู้เป็นจอมทัพ แห่งชาว
 ปัญจาลนคร จักทรงนำพระเจ้า

ตโต นั ฆาตยิสฺสติ
 นาสุส สซี ภวิสฺสติ.

วิเทหราชมาแล้ว แต่นั้น จักรับสั่ง
 ให้ปลงพระชนม์ พระเจ้าวิเทหะ
 นั้นเสีย พระเจ้าวิเทหราช จักไม่
 เป็นสหายของพระเจ้าปัญญาจลราช
 นั้น.

๖๓๑. หนุท โข มั อนุชานาหิ
 รตฺติโย สตฺตมตฺติโย
 ยาวาหิ สิวีราชสุส
 อารุเจมิ มเหสิโน
 ลทฺโธ จ เม อวสเถ
 สาลิกาย อุปนฺติกิ.

๖๓๑. เอาเถิดเจ้าจงอนุญาต ให้ข้าไป
 ประมาณ ๗ ราตรี เพียงให้ข้า
 ได้กราบทูล พระเจ้าสิวราชกับ
 พระมเหสีว่าการอยู่ใกล้เคียงนาง
 นกสลิกา ข้าพเจ้าได้แล้ว.

๖๓๒. หนุท โข ตั อนุชานามิ
 รตฺติโย สตฺตมตฺติโย
 สเจ ตฺวํ สตฺตรตฺเตน
 นาคจฺจสิ มมนฺติกิ
 มณฺเฑ โอกนฺตสนฺตํ มํ
 มตาย อาคมิสฺสสิ.

๖๓๒. เอาเถอะ ข้าอนุญาตให้เจ้าไป
 ประมาณ ๗ ราตรี ถ้าเจ้าไม่กลับ
 มาสำนักข้า โดย ๗ ราตรี ข้าจะ
 สำคัญตัวข้าว่า หยั่งลงแล้ว สงบ
 แล้ว เจ้าจักมาในเมื่อข้าตายแล้ว.

๖๓๓. ตโต จ โส โข คนฺตฺวาน
 มาตุโร สุวปฺนฺชิตโต
 มโหสฺถสุส อกฺขาสิ
 สาลิกาย วจัน อิทํ.

๖๓๓. ลำดับนั้นแล นกแขกเต้ามาธุรสูว-
 ทัศนิตนั้น บินไปแล้วได้บอกถ้อยคำ
 ของนางสลิกานี้ แก่แม่โหสถทัศนิต.

๖๓๔. ยสฺเสว ฆเร ภูฏเชยฺย โภคํ
 ตสฺเสว อตฺถํ ปฺริโส จเรยฺย.

๖๓๔. บุรุษพึงบริโภค โภคสมบัติในเรือน
 ของผู้ใด ควรประพฤติประโยชน์
 ให้แก่ผู้นั้นแท้.

๖๓๕. นิเวศนานิ มาเปตฺวา
 เวเทหฺสฺส ยสฺสฺสฺสินโน
 ยทา เต ปฺหิณฺเณยฺยามิ
 ตทา เอยฺยาสิ ชตฺตฺติย.

๖๓๖. ตโต จ ปายาสิ
 ปุเร มโหสถโก
 ปญฺจาลราชสฺส
 ปุริ สุมฺมํ
 นิเวศนานิ มาเปตฺตุ
 เวเทหฺสฺส ยสฺสฺสฺสินโน.

๖๓๗. นิเวศนานิ มาเปตฺวา
 เวเทหฺสฺส ยสฺสฺสฺสินโน
 อถสฺส ปาหิณฺนิ ทฺตํ
 เวเทหํ มิถิลคฺคหํ
 เอหิทานิ มหาราช
 มาปิตํ เต นิเวสนํ.

๖๓๘. ตโต จ ราชฯ ปายาสิ
 เสนาย จตฺรฺงคฺคิยา
 อนนฺตวาทนํ ทฏฺฐํ
 ฆิตํ กปฺปิลิยํ ปุริ.

๖๓๕. ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นกษัตริย์ ครั้น
 ข้าพระองค์ สร้างพระนิเวศน์
 ถวายพระเจ้าวิเทหะ ผู้เรื่องยศ
 เสร็จแล้ว พึ่งส่งข่าวมากราบทูล
 พระองค์ได้เมื่อใด พระองค์พึง
 เสด็จมาเมื่อนั้น.

๖๓๖. ลำดับนั้น มโหสถบัณฑิต ได้ไปสู่
 ปญฺจาลบุรี อันน่านรมย์ดีของ
 พระเจ้าปญฺจาลราชก่อน เพื่อ
 สร้างพระนิเวศน์ ถวายพระเจ้า
 วิเทหราช ผู้เรื่องยศ.

๖๓๗. มโหสถ ครั้นสร้างพระราชนิเวศน์
 ถวายพระเจ้าวิเทหราช ผู้เรื่องยศ
 เสร็จแล้ว ภายหลังจึงส่งทูตไป
 ทูลพระเจ้าวิเทหราช ผู้ครองกรุง
 มิถิลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า
 เชิญพระองค์ เสด็จมาบัดนี้เถิด
 พระราชนิเวศน์สร้างขึ้น เพื่อ
 พระองค์(สำเร็จแล้วพระเจ้าข้า).

๖๓๘. ก็ลำดับนั้น พระราชาพร้อมด้วย
 จตฺรฺงคฺคเสนา ได้เสด็จไปสู่เมือง
 อันมั่งคั่ง ที่มโหสถสร้างไว้ใน
 แคว้นกัปปิละ เพื่อทอดพระเนตร
 พาทนะ อันหาที่สุดมิได้.

๖๓๙. ตโต จ โข โส คนตุวาน
 พรหมทตตสฺส ปาหิณิ
 อาคโตสฺมิ มหาราช
 ตว ปาทานิ วนฺหิตฺตุ.

๖๔๐. ททาหิทานิ ภริยํ
 นารี สพฺพงฺคโสภิณิ
 สฺวณฺณณน ปฏิจฺจนฺนํ
 ทาสีคณปฺรภุชิตฺตุ.

๖๔๑. สฺวาคตฺนฺเต เวเทห
 อโถ เต อทฺราคตํ
 นกฺขตฺตณฺณเวว ปฺริปฺจุจ
 อหํ กณฺณํ ททามิ เต
 สฺวณฺณณน ปฏิจฺจนฺนํ
 ทาสีคณปฺรภุชิตฺตุ.

๖๔๒. ตโต จ ราชา เวเทโห
 นกฺขตฺตํ ปฺริปฺจุจติ
 นกฺขตฺตํ ปฺริปฺจุจิตฺวา
 พรหมทตตสฺส ปาหิณิ.

๖๔๓. ททาหิทานิ เม ภริยํ
 นารี สพฺพงฺคโสภิณิ

๖๓๙. ก็ลำดับนั้นแล พระเจ้าวิเทหราช
 นั้น เสด็จไปถึงแคว้นกัปปิละแล้ว
 จึงส่งพระราชสาส์น ไปถวาย
 พระเจ้าจุลนีพรหมทัตว่า หม่อมฉัน
 มาเพื่อถวายบังคมพระบาทพระองค์
 พระเจ้าข้า.

๖๔๐. ขอพระองค์ทรงพระราชทานนารี
 อันเป็นราชธิดา ผู้งดงามทั่วองค์
 ซึ่งประดับด้วยเครื่องอลังการล้วน
 แต่ทองคำ ห้อมล้อมด้วยหมู่นาง
 ข้าหลวง ให้เป็นมเหสีของหม่อมฉัน
 ณ บัดนี้เถิดพระเจ้าข้า.

๖๔๑. ดูกรพระเจ้าวิเทหะ พระองค์เสด็จ
 มาดีแล้ว อนึ่ง พระองค์มิได้เสด็จ
 มาร้าย เสิญฺญพระองค์ทรงหาพระฤกษ์
 อาวาหมงคลไว้ หม่อมฉันจะถวาย
 ราชธิดา ผู้ประดับด้วยเครื่อง
 อลังการล้วนแต่ทองคำ ห้อมล้อม
 ด้วยหมู่นางข้าหลวงแก่พระองค์.

๖๔๒. ก็ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหราช ได้
 ทรงหาพระฤกษ์ ครั้นหาพระฤกษ์
 ได้แล้ว ทรงส่งพระราชสาส์นไป
 ถวายพระเจ้าพรหมทัตว่า.

๖๔๓. ขอพระองค์ ทรงพระราชทาน
 พระธิดา ผู้งดงามทั่วองค์ ซึ่ง

สุวรรณเนน ปฏิจจนนํ
ทาสีคณปรุกขตํ.

ประดับด้วยเครื่องอลังการ ล้วน
แต่ทองคำ ห้อมล้อมด้วยหมู่นาง
ข้าหลวง ให้เป็นมเหสีของหม่อมฉัน
ณ บัดนี้เถิดพระเจ้าข้า.

๖๔๔. ททามิทานิ เต ภริยํ
นารี สพพงคโสภินี
สุวรรณเนน ปฏิจจนนํ
ทาสีคณปรุกขตํ.

๖๔๔. หม่อมฉัน จะถวายพระราชธิดา
ผู้งดงามทั่วองค์ ซึ่งประดับด้วย
เครื่องอลังการ ล้วนแต่ทองคำ
แวดล้อมด้วยหมู่ข้าหลวง ให้เป็น
มเหสีของพระองค์ ณ บัดนี้.

๖๔๕. หตฺถี อสุสา รถา ปตฺตี
เสนา ติฏฺจนฺติ จมฺมิกา
อุกฺกา ปทิตฺตา ฉายนฺติ
กิณฺนุ มณฺณนฺติ ปณฺชิตา.

๖๔๕. กองช้าง กองม้า กองรถ
กองพลรบ อันเป็นกองทัพ สวม-
เกราะตั้งอยู่ จุดคบเพลิงสว่างไสว
บัณฑิตทั้งหลายย่อมสำคัญอย่างไร
กันหนอ.

๖๔๖. หตฺถี อสุสา รถา ปตฺตี
เสนา ติฏฺจนฺติ จมฺมิกา
อุกฺกา ปทิตฺตา ฉายนฺติ
กิณฺนุ กานฺนฺติ ปณฺชิต.

๖๔๖. กองช้าง กองม้า กองรถ
กองพลรบ อันเป็นกองทัพ สวม-
เกราะตั้งอยู่ จุดคบเพลิงสว่างไสว
ดูกรมโหดบัณฑิตกองทัพเหล่านี้
จะทำอะไรหนอ.

๖๔๗. รกฺขติ ตํ มหาราช
จฺุพฺเนยฺโย มหพฺพลโ
ปทฺฎฺจโ เต พุรฺหมทตฺโต
ปาโต ตํ ฆาตยิสฺสติ.

๖๔๗. ข้าแต่มหาราชเจ้า พระเจ้าจุลนี-
พรหมทัต มีพลนิกายมาก รักษา
พระองค์ไว้ จะทรงประทุษร้าย
ต่อพระองค์ รุ่งเข้าจักรับสั่งให้
ปลงพระชนม์พระองค์.

๖๔๘. อุพฺเพตฺติ เม หทยํ
 มุขญฺจ ปริสุสุตฺติ
 นิพฺพุตฺติ นาถิกฺขุจฺฉามิ
 อคฺคิทฺทฺโตมว อาตเป.

๖๔๙. กมฺมารานํ ยถา อุกฺกา
 อนฺโต ฉายติ โน พหิ
 เอวมฺปิ หทยํ มยฺหํ
 อนฺโต ฉายติ โน พหิ.

๖๕๐. ปมตฺโต มนฺตนาตีโต
 ภินฺนมนฺโตสิ ขตฺติย
 อิทานิ โข ตํ ตายนฺตุ
 ปณฺทิตา มนฺติโน ชนา.

๖๕๑. อกตฺวามจฺจสุส วจฺนํ
 อตฺถกามหิเตสิโน
 อตฺตปิตฺริโต ราช
 มิโค กุญฺหว โอิหิโต.

๖๕๒. ยถาปี มจฺจเ ฉลิสฺ
 วงฺกํ มํเสน ฉาหิตํ
 อามคิทฺโธ น ชานาติ
 มจฺจเ มรณมตฺตโน.

๖๔๘. หทัยของเราสิ้น และปากของเรา
 แห้งผาก เราเป็นเหมือนนรกไฟไหม้
 ที่กลางแดดไม่ถึงความดับ.

๖๔๙. เตาของช่างทองร้อนรุ่มอยู่ภายใน
 ไม่ปรากฏในภายนอกชั้นใด แม้
 หทัยของเรา ก็ร้อนรุ่มอยู่ภายใน
 ไม่ปรากฏในภายนอกชั้นนั้น.

๖๕๐. ข้าแต่บรมกษัตริย์ พระองค์เป็น
 ผู้ประมาทแล้ว เป็นไปล่วงความ
 คิด มีความคิดอันทำลายเสียแล้ว
 บัดนี้แล อาจารย์ทั้ง ๔ ผู้เป็น
 บัณฑิต มีความคิด จงป้องกัน
 พระองค์เถิด.

๖๕๑. ข้าแต่พระราชา พระองค์ไม่ทรงทำ
 ตามคำของข้าพระบาท ผู้เป็น
 อำมาตย์ ไคร่ประโยชน์ แสวงหา
 ความเกื้อกูล ทรงยินดีด้วยปิติ อัน
 เศร้าหมองของพระองค์ ดังเนือตก
 อยู่ในหลุมล่อขณะนั้น.

๖๕๒. ปลาอยากกินของสดคือเหยื่อ ย่อม
 กลืนเบ็ดที่คด อันปิดไว้ด้วยเนื้อ
 คือเหยื่อ มันไม่รู้ความตายของตน
 ชั้นใด.

๖๕๓. เหวเมว ตูว์ ราช
 จุฬเนยยสุส ธีตร
 กามคิทธิ น ชานาสี
 มจฺโฉว มรณมตฺตโน.

๖๕๔. สเจ คจฺฉลึ ปญฺจาลํ
 ชิปฺปมตฺตํ ชหิสฺสลึ
 มิคํ ปนฺถานุปนฺนํ
 มหนฺตํ ภายเมสุสฺสึ.

๖๕๕. อนริยรูปุ ปุริโส ชนินฺท
 อหิว อฺจฺจกคโต ทเสยฺย
 น เตน มิตฺตี กยิราถ ธีโร
 ทฺกุโข หเว กาปุริเสน สงฺคโม.

๖๕๖. ยํ เตวว ชณฺฎา ปุริโส ชนินฺท
 ลีลวายํ พหุสุสุโต
 เตเนว มิตฺตี กยิราถ ธีโร
 สุโข หเว สปุริเสหิ สงฺคโม.

๖๕๗. พลโล ตูว์ เอฬฺมุคฺคสิ ราช
 โย อุตฺตมตฺถานิ มยิ ลปิตฺโต
 กิเมวหํ นงฺคลโกฏิวทฺโธ
 อตฺถานิ ชานิสฺสํ ยถาปี อญฺเณ.

๖๕๓. ข้าแต่พระราชา พระองค์ทรง
 ปราวณากาม ย่อมไม่ทรงทราบ
 พระราชธิดา ของพระเจ้าจูลนี
 เหมือนปลาไม่รู้จักความตายของตน
 ฉะนั้น.

๖๕๔. ถ้าพระองค์จะเสด็จไปยังปัจฉิม
 นคร จักต้องทรงละเสียทันที ภัย
 ใหญ่ จักถึงแก่พระองค์ เหมือนภัย
 คือความตายถึงแก่มฤค ผู้ตามไป
 ถึงทางที่ประตูบ้านฉะนั้น.

๖๕๕. ข้าแต่พระจอมประชากร บุรุษผู้
 ไม่ประเสริฐ พึ่งเป็นเหมือนงูอยู่ใน
 ในพก จะกัดเอา นักปราชญ์ไม่พึง
 ทำไมตรีกับบุรุษชั่วนั้น เพราะการ
 สมคบกับบุรุษชั่วนำทุกข์มาให้โดย
 แท้.

๖๕๖. ข้าแต่พระจอมประชากร บุรุษผู้มี
 ศิล เป็นพหุสูตร พึ่งรู้ไมตรีใด
 นักปราชญ์ พึ่งทำไมตรีนั้น กับ
 บุรุษเช่นนั้น เพราะการคบกับ
 สัปบุรุษ นำความสุขมาให้โดยแท้.

๖๕๗. ข้าแต่พระราชา พระองค์ได้ตรัส
 ถึงเหตุ ที่จะให้ได้รัตนะอันสูงสุด
 ในสำนักข้าพระบาท ทรงเป็น
 ผู้เขลา บ้าน้ำลาย ข้าพระบาท

๖๕๘. อิมิ คเล คเหตุวาน
 นาเสถ วิชิตา มม
 โย เม รตนลาภสฺส
 อนฺตรายาย ภาสตี.
๖๕๙. มโหสถ อตีเตน
 นานุวิชฺฌนฺติ ปณฺชิตา
 กิ มํ อสฺสํว สมฺพนฺธํ
 ปโตเทเนว วิชฺฌสฺสี.
๖๖๐. สเจ ปสฺสสฺสี โมกฺขิ เม
 เขมํ วา ปน ปสฺสสฺสี
 เตเนว มํ อนุสาส
 กิ อตีเตน วิชฺฌสฺสี.
๖๖๑. อตีตํ มานุสํ กมฺมํ
 ทุกฺกรํ ทุรภิสมฺภวํ
 น ตํ สกฺโกมิ โมเจตุํ
 ตวํ ปชานสฺสุ ขตฺตฺติย.
๖๖๒. สนฺติ เวหายสา นาคา
 อิทฺธิมนฺโต ยสฺสสฺสีโน
- เป็นบุตรคฤหบดี ถือหางไถ เจริญ
 มาแต่ยังเยาว์ จะรู้เหตุให้ได้รัตนะ
 เหมือนคนอื่นอย่างไรเล่า.
๖๕๘. ท่านทั้งหลาย จงไล่คอมโหสถ-
 บัณฑิต ผู้พูดเป็นอันตรรายแก่
 การได้รัตนะของเราให้หายไปจาก
 แว่นแคว้นของเรา.
๖๕๙. ดูกรมโหสถ บัณฑิตทั้งหลายย่อม
 ไม่ทิ่มแทง เพราะโทษที่ล่วงไปแล้ว
 เจ้าจะทิ่มแทงเรา ดังม้าที่เขาผูกไว้
 ถูกทิ่มแทงด้วยปฏักทำไม.
๖๖๐. ถ้าเจ้าเห็นว่าเราจักพ้นภัยได้ หรือ
 เห็นว่าเราจักปลอดภัยได้ ขอเจ้า
 จงสั่งสอนเราโดยความสวัสดีนั้น
 แล เจ้าจะทิ่มแทงเราเพราะโทษที่
 ล่วงไปแล้วทำไม.
๖๖๑. ข้าแต่บรมกษัตริย์ กรรมของมนุษย์
 อันล่วงไปแล้ว ทำได้ยากเจริญได้
 ยาก ข้าพระบาทไม่สามารถจะ
 ปลดเปลื้องพระองค์ได้ ขอพระองค์
 จงทรงทราบเถิดพระเจ้าข้า.
๖๖๒. ช้างทั้งหลาย ตัวมีฤทธิ์ มียศ
 สามารถเหาะไปได้ ทางอากาศ

- เตปิ อาทาย คจฺเฉยฺยํ
ยสฺส โหนฺติ ตถาวีธา.
๖๖๓. สนฺติ เวหายสา อสฺสา
อิทฺธิมนฺโต ยสฺสสิโน
เตปิ อาทาย คจฺเฉยฺยํ
ยสฺส โหนฺติ ตถาวีธา.
๖๖๔. สนฺติ เวหายสา ปกฺขี
อิทฺธิมนฺโต ยสฺสสิโน
เตปิ อาทาย คจฺเฉยฺยํ
ยสฺส โหนฺติ ตถาวีธา.
๖๖๕. สนฺติ เวหายสา ยกฺขา
อิทฺธิมนฺโต ยสฺสสิโน
เตปิ อาทาย คจฺเฉยฺยํ
ยสฺส โหนฺติ ตถาวีธา.
๖๖๖. อตีตํ มานุสํ กมฺมํ
ทุกฺกํ ทฺรภิสฺมวํ
น ตํ สกฺโกมิ โมเจตุ
อนฺตลิกฺเขน ขตฺติย.
๖๖๗. อตีรทสฺสี ปฺริโส
มหนฺเต อุทกณฺณเว
- เป็นข้างเกิดในตระกูลข้างฉัททันต์
หรือในตระกูลข้างอุโบสถ ของ
พระองค์มีอยู่ ข้างแม่เหล่านั้น
พึงพาพระองค์ไปได้.
๖๖๓. ม้าทั้งหลายตัวมีฤทธิ์ มียศ สามารถ
เหาะไปได้ทางอากาศ เป็นม้าเกิด
ในตระกูลพญาม้าวลาหก ของ
พระองค์มีอยู่ ม้าแม่เหล่านั้น พึง
พาพระองค์ไปได้.
๖๖๔. นกทั้งหลายตัวมีฤทธิ์ มียศสามารถ
บินไปได้ทางอากาศ ของพระองค์
มีอยู่ แม่นกเหล่านั้น พึงพา
พระองค์ไปได้.
๖๖๕. ยักษ์ทั้งหลาย ผู้มีฤทธิ์ มียศ
สามารถเหาะไปได้ทางอากาศของ
พระองค์มีอยู่ ยักษ์แม่เหล่านั้น
พึงพาพระองค์ไปได้.
๖๖๖. ข้าแต่บรมกษัตริย์กรรมของมนุษย์
อันล่วงไปแล้ว ทำได้ยาก เจริญ
ได้ยาก ข้าพระบาทไม่สามารถจะ
ปลดเปลื้องพระองค์โดยทางอากาศ
ได้พระเจ้าข้า.
๖๖๗. บุรุษผู้ยังมองไม่เห็นฝั่งในมหาสมุทร
ย่อมได้ที่พำนักในประเทศใด เขา

- ยตถ โส ลภเต คาริ
ตตถ โส วินุทเต สุขิ.
๖๖๘. เอวํ อมฺหฺลจ รณฺโณ จ
ตฺวํ ปติฏฺฐา มโหสฺส
ตฺวํ โนสิ มนฺตึนํ เสฏฺโฐ
อเมห ทุกฺขา ปโมจย.
๖๖๙. อตีติํ มานุสฺสํ กมฺมํ
ทุกฺกริํ ทฺวริสฺสมภวํ
น ตํ สกฺโกมิ โมเจตฺตุ
ตฺวํ ปชานสฺสุ เสนก.
๖๗๐. สุโณหิ เม ตํ วจฺนํ
ปสฺสเสนํ มหพฺภยํ
เสนกทานิ ปุจฺฉามิ
กึ กิจจํ อธิ มณฺณสิ.
๖๗๑. อคฺคิ วา ทฺวารโต เทม
คณฺหามเส วิกนฺตํ
อณฺณมณฺณํ วริตฺวาน
ชิปปิ หิสฺสาม ชีวิตํ
มา โน ราชา พุรฺหมทตฺโต
จิริํ ทุกฺเคน มารยิ.
- ย้อมได้ความสุข ในประเทศนั้น
ฉันใด.
๖๖๘. ข้าแต่ท่านมโหสถ ขอท่านได้เป็นที่พึ่งของพวกข้าพเจ้า และของพระราชชาฉันนั้นเถิด ท่านเป็นผู้ประเสริฐสุดในพวกข้าพเจ้า เหล่ามนตรี ขอท่านช่วยเปลื้องพวกข้าพเจ้า ให้พ้นจากทุกข์ด้วยเถิด.
๖๖๙. ท่านอาจารย์เสนกะ กรรมของมนุษย์อันล่วงไปแล้ว ทำได้ยาก เจริญได้โดยยาก ข้าพเจ้าไม่สามารถปลดเปลื้องท่านได้ ท่านจงรู้เอาเองเถิด.
๖๗๐. ท่านจงฟังคำนี้ของข้าพเจ้า ท่านเห็นภัยใหญ่นั้นหรือ บัดนี้ข้าพเจ้าขอถามท่านอาจารย์เสนกะ เวลานี้ท่านจะสำคัญสิ่งใดควรทำอย่างไร.
๖๗๑. เราทั้งหลาย เอาไฟเผาเสียตั้งแต่ประตู หรือจับมัดฆ่ากันและกัน สละชีวิตเสียโดยเร็ว อย่าให้พระเจ้าพรหมทัต ฆ่าเราทั้งหลายให้ทรมานนานเลย.

๖๗๒. สุโณหิ เมตํ วจัน
 ปสฺสเสนํ มหพฺภยํ
 ปุกฺกุสทานิ ปุจฺฉามิ
 ก็ กิจจํ อธิ มนฺณลสิ.

๖๗๓. วิสํ ขายิตฺวา มียฺยาม
 ชิปปิํ หิสฺสาม ชีวิตํ
 มา โน ราชา พฺรหฺมทตฺโต
 จิรํ ทฺกฺเขน มารยิ.

๖๗๔. สุโณหิ เมตํ วจัน
 ปสฺสเสนํ มหพฺภยํ
 กามินฺททานิ ปุจฺฉามิ
 ก็ กิจจํ อธิ มนฺณลสิ.

๖๗๕. รชฺชฺยา พชฺฌ มียฺยาม
 ปปาตา ปปาเตมเส
 มา โน ราชา พฺรหฺมทตฺโต
 จิรํ ทฺกฺเขน มารยิ.

๖๗๖. สุโณหิ เมตํ วจัน
 ปสฺสเสนํ มหพฺภยํ
 เทวินฺททานิ ปุจฺฉามิ
 ก็ กิจจํ อธิ มนฺณลสิ.

๖๗๒. ท่านจงฟังคำนี้ของข้าพเจ้า ท่าน
 เห็นภัยใหญ่นั้นหรือ ข้าพเจ้าขอ
 ถามอาจารย์ปุกกุสะ ณ บัดนี้
 เวลาที่ท่านจะสำคัญสิ่งที่คุณควรทำ
 อย่างไร.

๖๗๓. เราทั้งหลาย ควรกินยาพิษตาย
 สละชีวิตเสียโดยเร็ว อย่าให้
 พระเจ้าพรหมทัตสมาเราทั้งหลาย
 ให้ทรมานนานเลย.

๖๗๔. ท่าน จงฟังคำนี้ของข้าพเจ้า ท่าน
 เห็นภัยใหญ่นั้นหรือ ข้าพเจ้าขอ
 ถามอาจารย์กามินทะ ณ บัดนี้
 เวลาที่ท่านจะสำคัญสิ่งที่คุณควรทำ
 อย่างไร.

๖๗๕. เราทั้งหลายพึงเอาเชือกผูก หรือ
 พึ่งกระโดดลงบ่อให้ตายเสีย อย่า
 ให้พระเจ้าพรหมทัตสมาเราทั้งหลาย
 ให้ทรมานนานเลย.

๖๗๖. ท่านทั้งหลายจงฟังคำนี้ ของ
 ข้าพเจ้า ท่านเห็นภัยใหญ่นั้นหรือ
 ข้าพเจ้าขอถามอาจารย์เทวินทะ
 ณ บัดนี้ เวลาที่ท่านจะสำคัญ
 สิ่งที่คุณควรทำอย่างไร.

๖๗๗. อคฺคิ วา ทวารโต เทม
 คณฺหามเส วิกนฺตํ
 อญฺณมญฺญํ วจิตฺวาน
 ขิปฺปิ หิสฺสาม ชีวิตํ
 น โน สกฺโกติ โมเจตุ
 สุขฺเขเนว มโหสฺสโธ.

๖๗๘. ยถา กทฺลฺลโน สารํ
 อเนวสํ นาธิกจฺจติ
 เอวํ อเนวสมานา นํ
 ปญฺหิ นาชฺฌคฺคมามเส.

๖๗๙. ยถา สิมฺพลฺลโน สารํ
 อเนวสํ นาธิกจฺจติ
 เอวํ อเนวสมานา นํ
 ปญฺหิ นาชฺฌคฺคมามเส.

๖๘๐. อเทเส วต โน วุฏฺฐิ
 กุญฺชฺรานุวฺนุทเก
 สกาเส ทุมฺมนุสฺสานํ
 พาลานํ อวิชานตํ.

๖๗๗. เราทั้งหลาย จงเอาไฟเผาเสียแต่
 ประตู่ หรือจงจับมัดฆ่ากันและกัน
 สละชีวิตไปเสียโดยเร็ว ถ้ามโหสถ
 ไม่สามารถ จะปลดเปลื้องเรา
 ทั้งหมดได้โดยง่าย.

๖๗๘. บุคคลแสวงหา แก่นแห่งต้นกล้วย
 ย่อมหาไม่ได้ฉันใด เราทั้งหลาย
 แสวงหาอุบายเครื่องพ้นจากทุกข์
 ย่อมไม่ประสบปัญหานั้น ฉะนั้น.

๖๗๙. บุคคลแสวงหา แก่นแห่งไม้จิว
 ย่อมหาไม่ได้ฉันใด เราทั้งหลาย
 แสวงหาอุบายเครื่องพ้นจากทุกข์
 ก็ย่อมไม่ได้ประสบปัญหานั้น ฉะนั้น.

๖๘๐. ความอยู่แห่งข้างทั้งหลาย ใน
 สถานที่ไม่มีน้ำ ชื่อว่า อยู่ใน
 สถานที่มิใช่ประเทศ เพราะข้าง
 เหล่านั้น อยู่ในสถานที่อันไม่มีน้ำ
 ชื่อว่า มิใช่ประเทศ ย่อมตกอยู่ใน
 ในอำนาจของปัจเจกมิตรเร็วพลัน
 ฉันใด แม้การที่เราทั้งหลายอยู่ใน
 ในที่ใกล้มนุษย์ชั่ว เป็นคนพาล
 หากความรู้อะไรได้ ก็ชื่อว่าอยู่ใน
 สถานที่มิใช่ประเทศ ฉะนั้น.

๖๘๖. มา ตูมิ ภายิ มหาราช
 มา ตูมิ ภายิ รณสม
 อหนุตติ โมจยิสฺสามิ
 ปงฺเกสนนฺนํว กุณฺชริ.

๖๘๗. มา ตูมิ ภายิ มหาราช
 มา ตูมิ ภายิ รณสม
 อหนุตติ โมจยิสฺสามิ
 เปฬฺพนนฺนํว ปนฺนคฺ.

๖๘๘. มา ตูมิ ภายิ มหาราช
 มา ตูมิ ภายิ รณสม
 อหนุตติ โมจยิสฺสามิ
 ปกฺขี พนฺนํว ปณฺชเว.

๖๘๙. มา ตูมิ ภายิ มหาราช
 มา ตูมิ ภายิ รณสม
 อหนุตติ โมจยิสฺสามิ
 มจฺเณ ชาลคเตริว.

๖๙๐. มา ตูมิ ภายิ มหาราช
 มา ตูมิ ภายิ รณสม

๖๘๖. ข้าแต่มหาราชเจ้า พระองค์อย่า
 ทรงกลัวเลย ข้าแต่พระองค์ผู้เป็น
 จอมทัพ ขอพระองค์อย่าทรงกลัว
 เลย ข้าพระบาทจะช่วยปลดเปลื้อง
 พระองค์ผู้ถูกขังจมอยู่ในหล่ม.

๖๘๗. ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์
 อย่าทรงกลัวเลย ข้าแต่พระองค์
 ผู้เป็นจอมทัพ ขอพระองค์อย่า
 ทรงกลัวเลย ข้าพระบาทจะช่วย
 ปลดเปลื้องพระองค์ ผู้ถูกขังติดอยู่
 ในตะกร้า.

๖๘๘. ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์
 อย่าทรงกลัวเลย ข้าแต่พระองค์
 ผู้เป็นจอมทัพ ขอพระองค์อย่า
 ทรงกลัวเลย ข้าพระบาทจะช่วย
 ปลดเปลื้องพระองค์ผู้ถูกขังติดอยู่
 ในกรง.

๖๘๙. ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์
 อย่าทรงกลัวเลย ข้าแต่พระองค์
 ผู้เป็นจอมทัพ ขอพระองค์อย่า
 ทรงกลัวเลย ข้าพระบาทจะช่วย
 ปลดเปลื้องพระองค์ผู้ถูกปลาติดอยู่
 ที่ข่าย.

๖๙๐. ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์
 อย่าทรงกลัวเลย ข้าแต่พระองค์

อหนุตม์ โมจยิสฺสามิ
สโยคฺคผลพาน्हึ.

๖๙๑. มา ตูมิ ภายิ มหาราช
มา ตูมิ ภายิ รเถสภ
ปญฺจาลํ พายยิสฺสามิ
กาทเสนฺว เลทฺทุนา.

๖๙๒. อาทุ ปญฺญา กิมิตฺถิยา
อมจฺใจ วาปี ตาทิสฺ
โย ตํ สมุพาทปกฺขณฺตํ
ทุกฺขา น ปริโมจเย.

๖๙๓. เอถ มาณฺวา อฏฺเฐถ
มุขํ สฺเฐถ สนฺธิโน
เวเทเห สหฺมจฺเจหิ
อุมฺมงฺเคน คมิสฺสติ.

๖๙๔. ตสฺส ตํ วจฺนํ สุตฺวา
ปณฺทิตสฺसानุสฺสาริโน

ผู้เป็นจอมทัพ ขอพระองค์อย่า
ทรงกลัวเลย ข้าพระบาทจะช่วย
ปลดเปลื้องพระองค์ผู้มีพล และ
พาหนะคุ้มกันอยู่.

๖๙๑. ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์
อย่าทรงกลัวเลย ข้าแต่พระองค์
ผู้เป็นจอมทัพ ขอพระองค์อย่า
ทรงกลัวเลย ข้าพระบาทจักขับไล่
กองทัพปัจฉิมราชให้หนีไป ดุจ
คนไล่กาและเหยี่ยวให้หนีไปด้วย
ก้อนดินฉะนั้น.

๖๙๒. ปัญญาของข้าพระบาท หรือ
อำนาจเช่นกับข้าพระบาท มิได้
ช่วยปลดเปลื้องพระองค์ ผู้ตกอยู่
ในที่คับขันให้พ้นทุกข์ได้ จะมี
ประโยชน์อะไร.

๖๙๓. ดูกรคนหนุ่มทั้งหลาย พวกท่าน
จงลุกขึ้นมา ช่วยกันเปิดประตู
อุโมงค์ และประตูติดต่อเครื่องยนต์
พระเจ้าวิเทหราช จักเสด็จไป
ทางอุโมงค์ พร้อมด้วยอำนาจ
ทั้งหลาย.

๖๙๔. คนรับใช้ของมโหสถบัณฑิต ได้ฟัง
คำของมโหสถนั้น จึงช่วยกันเปิด

อุมฺมงฺคทวาริ วิวริสฺสุ
 ยนฺตยฺตฺเต จ อคฺคเพ.

ประตฺตฺอุโมงคฺ และถอดลฺลุกดาน
 อันประกอบด้วยเครื่องยนต.

๖๙๕. ปุโรโต เสนโก ยาทิ
 ปจฺจโต จ มโหสถ
 มชฺชเม จ ราชา เวเทเห
 อมจฺจปริวาริต.

๖๙๕. เสนกะเดินไปก่อน มโหสถเดินไป
 ข้างหลัง พระเจ้าวิเทหราช อัน
 อำมาตย์แวดล้อมแล้วเสด็จดำเนิน
 ไปท่ามกลาง.

๖๙๖. อุมฺมงฺคา นิกฺขมิตฺวา
 เวเทเห นาวมารุหิ
 อภิรุยฺหญฺจ ตํ ฅตฺวา
 อนุสาสิ มโหสถ.

๖๙๖. พระเจ้าวิเทหราช เสด็จออกจาก
 อุโมงคฺแล้ว เสด็จขึ้นสู่เรือ มโหสถ
 บัณฑิตรู้ว่าพระเจ้าวิเทหราชเสด็จ
 ขึ้นเรือแล้วได้ถวายอนุศาสน์ว่า.

๖๙๗. อยํ เต สฺสฺสุโร เทว
 อยํ สฺสฺสุ ชนาริป
 ยถา มาตุ ปฏฺิปปตฺติ
 เอวํ เต โหตุ สฺสฺสุยา.

๖๙๗. ขอเดชะพระองค์ ผู้จอมประชากร
 พระเจ้าจุลนีนี้ เป็นพระสัสสุระ
 ของพระองค์ พระนางนันทาทะวี
 นี้เป็นพระสัสสุของพระองค์ การ
 ปฏิบัติพระราชมารดาของพระองค์
 ฉนฺได การปฏิบัตินั้นของจะมีแต่
 พระสัสสุของพระองค์ฉนฺนนั้น.

๖๙๘. ยถาปี นียโก ภาตา
 โสทธิโย เอกมาตุโก
 เอวํ ปญฺจาลจฺนุเท เต
 ทยิตพฺโพ รณฺสภ.

๖๙๘. ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ อนึ่ง
 พระภาคาร่วมพระอุทรพระชนนี
 เดียวกันโดยตรง พระองค์ทรงมี
 ความรักใคร่ ฉนฺได พระปัญจาล-
 จันทรราชกุมาร พระองค์ก็ควรทรง
 รักใคร่ฉนฺนนั้น.

๖๙๙. อัย โปญฺจาลจฺนุที เต
 ราชปุตฺตี อภิชฺฌิตา
 กามํ กโรหิ เต ตาย
 ภริยา เต วถสภ.

๗๐๐. อารุญฺห นาวํ ตรมาโน
 กิ นุ ตีรมฺหา ติฏฺฐสฺสิ
 กิจฺฉา มุตฺตมฺหา ทุกฺขโต
 ยามทานิ มโหสถ.

๗๐๑. เนส ธมฺโม มหาราช
 โยหํ เสนาย นายโก
 เสนางฺคํ ปรีหาเปตฺวา
 อตฺตานํ ปรีโมจเย.

๗๐๒. นิเวสนมฺหิ เต เทว
 เสนางฺคํ ปรีหาปิตํ
 ตํ ทินฺนํ พุรฺหมทตฺเตน
 อานยิสฺสํ วถสภ.

๗๐๓. อปฺปเสโน มหาเสนํ
 กถํ นิคุคฺยฺห จสฺสสฺสิ
 ทุพฺพโล พลวฺนฺเตน
 วิทฺถณฺนิสฺสสฺสิ ปณฺชิต.

๖๙๙. พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ พระนาง
 ปัญจาลจันที่ราชบุตรนี้ของพระเจ้า
 พรหมทัต อันพระองค์ทรงปรารถนา
 ขอพระองค์ทรงรักใคร่ในพระนาง
 ของพระองค์ พระนางจักเป็นมเหสี
 ของพระองค์ พระองค์อย่าทรง
 ดุหมั่น.

๗๐๐. ดูกรมโหสถ เจ้าจรีบขึ้นเรือ จะยืน
 อยู่ที่ฝั่งท่าไม้หนอ เราทั้งหลาย
 เป็นผู้พ้นจากทุกข์ได้โดยยาก จง
 ไปกัน ณ บัดนี้เถิด.

๗๐๑. ข้าแต่มหาราชเจ้า การที่ข้าพระองค์
 เป็นนายกแห่งเสนา มาทอดทิ้ง
 กองทัพ เอาแต่ตัวรอดนี้หาชอบ
 ไม่.

๗๐๒. ขอเดชะพระองค์ผู้เป็นจอมทัพ ข้า
 พระบาท จักนำมาซึ่งกองทัพที่
 พระองค์ทรงละทิ้งในปัญจาลนคร
 และสิ่งของ ที่พระเจ้าพรหมทัต
 พระราชทานพระเจ้าข้า.

๗๐๓. ดูกรบัณฑิต เจ้ามีเสนาน้อย
 จักข่มพระเจ้าพรหมทัต ผู้มีเสนา
 มากได้อย่างไร เจ้าไม่มีกำลัง จัก
 เดือดร้อน เพราะพระเจ้าพรหมทัต
 มีกำลัง.

๗๐๔. อปฺปเสโนปิ เจ มนฺตี
 มหาเสนํ อมนฺตินํ
 ชินาติ ราชา ราชาโน
 อาทิจฺโจวทยนฺตมํ.

๗๐๕. สฺสุขํ วต สํวาโส
 ปณฺฑิตีเตหีติ เสนก
 ปกฺขิว ปณฺชเว พนฺธ
 มจฺเฉ ชาลคเตริว
 อมิตฺตหตฺถตฺถคเต
 โมจยิ โน มโหสโถ.

๗๐๖. เอวเมว มหาราช
 ปณฺฑิตา หิ สฺขาวหา
 ปกฺขิว ปณฺชเว พนฺธ
 มจฺเฉ ชาลคเตริว
 อมิตฺตหตฺถตฺถคเต
 โมจยิ โน มโหสโถ.

๗๐๔. ถ้าบุคคลมีความคิด ถึงจะมีเสนา
 น้อย ก็เอาชนะบุคคลผู้มีเสนา
 มากแต่ไม่มีความคิดได้ พระราชา
 พระองค์เดียว ทรงฉลาดในอุบาย
 ย่อมทรงชนะ พระราชาทั้งหลาย
 ผู้ไม่ฉลาดในอุบายได้ ดังดวง
 อาทิตย์อุทัย กำจัดความมืด
 สองแสงสว่างจำฉะนั้น.

๗๐๕. ดูกรอาจารย์เสนาะ การอยู่ร่วมกับ
 บัณฑิตทั้งหลาย เป็นสุขดีหนอ
 เพราะว่ามีโสถบัณฑิต ช่วย
 ปลดเปลื้องเราทั้งหลาย ผู้ตกอยู่ใน
 เงื้อมมือของศัตรูได้ เปรียบ
 เหมือนบุคคล ช่วยปล่อยฝูงนกตัว
 ถูกขังอยู่ในกรงและเปรียบเหมือน
 บุคคลช่วยปล่อยปลาตัวติดอยู่ใน
 แห ฉะนั้น.

๗๐๖. ข้าแต่มหาราชเจ้าบัณฑิตทั้งหลาย
 เป็นผู้นำความสุขมาให้ แม้จริง
 ที่เดียว มโสถบัณฑิตช่วยปลด-
 เปลื้องพวกเรา ผู้ตกอยู่ในเงื้อมมือ
 ของศัตรูได้ เปรียบเหมือนคนช่วย
 ปล่อยฝูงนก ตัวถูกขังอยู่ในกรง
 หรือเปรียบเหมือน คนช่วยปล่อย
 ฝูงปลาตัวติดอยู่ในแห ฉะนั้น.

๗๐๗. รกษิตวา กสิณํ รัตตี
 จุฬเนยโย มหัพพโล
 อุเทนตุ อรุณคฺคสมิ
 อุปการํ อุปาคมิ.

๗๐๘. อารุยฺห ปวริ นาคํ
 พลวนตุ สฎฺฉิหายนํ
 ราชา อโวจ ปญฺจาโล
 จุฬเนยโย มหัพพโล.

๗๐๙. สนนทฺโร มณิคมฺเมน
 สรมาทาย ปาณินา
 เปสิเย อชฺฌภาสิตถ
 ปุณฺคฺมุเพ สมากเต.

๗๑๐. หตฺถาโรเห อนิฏฺฐเจ
 ฤทธิเก ปตฺติการเก
 อุปาสนฺมุหิ กตฺตฺถ
 วาลเวเธ สมากเต.

๗๑๑. เปเสถ กุณฺชเว ทนฺตี
 พลวนฺเต สฎฺฉิหายเน
 มทฺทนฺตุ กุณฺชรา นครํ
 เวเทเหเน สุมาปิตํ.

๗๐๗. พระเจ้าจุลนีผู้มีกำลังมาก ทรง
 รักษาอยู่ตลอดราตรีทั้งคืน ครั้น
 อรุณขึ้น ได้เสด็จถึงเมืองอุปการ.

๗๐๘. พระเจ้าปัญจาลราช ทรงพระนาม
 ว่าจุลนี ผู้มีกำลังมาก เสด็จขึ้น
 ช้าง พระที่นั่งตัวประเสริฐเป็นช้าง
 มีกำลังอายุ ๖๐ ปี ได้รับสั่งกับ
 เสนาของท้าวเธอ.

๗๐๙. ท้าวเธอ ทรงสวมเกราะแก้วมณี
 พระหัตถ์จับศรได้ตรัสกับทวยหาญ
 ผู้รับใช้ซึ่งชำนาญในศิลปะ คือธนู
 ยิงแม่นย้า ยิงชนทรายไม่พลาด
 ซึ่งประชุมกันแล้ว.

๗๑๐. ตรัสกะทวยหาญ คือ กองช้าง
 กองม้า กองรถ กองราบ ซึ่ง
 ชำนาญศิลปะ คือธนู ยิงแม่นย้า
 ยิงชนทรายไม่พลาด ซึ่งประชุมกัน
 แล้ว.

๗๑๑. ท่านทั้งหลาย จงไล่ช้างพลายมี
 กำลังอายุ ๖๐ ปีไป ช้างทั้งหลาย
 จงย้ายเมือง ที่พระเจ้าวิเทหราช
 ทรงรับสั่งให้สร้างไว้ดีเสีย.

๗๑๒. วจุณฑมุตมุขา เสตา
 ดิกขคคา อภูจีเวธิโน
 ปนุณฺณา ธนุเวเคน
 สมุปตฺตตุ ตริตฺตรา.

๗๑๓. มาณวา จมุมิโน สุธา
 จิตฺตทณฺฑชยฺตาวุธา
 ปกฺขนฺทิโน มหานาคา
 หตฺถินฺ โหนฺติ สมมุขา.

๗๑๔. สตฺติโย เกลโธตาโย
 อจฺฉิมนฺโต ปภสฺสุธา
 วิชฺชิตฺมานา ติฏฺฐนฺตุ
 สตรสีว ตารกา.

๗๑๕. อาวุธพลวนฺตานํ
 คุณฺนิกายุรธาวิํ
 เอตาทิสานํ โยธานํ
 สงฺคาเม อปฺลาอินํ
 เวเทโท กุโต มุจฺจิสฺสติ
 สเจ ปกฺชีว กาหติ.

๗๑๖. ตีส เม ปุริสนาวุโตย
 สพุเพ เอเกกนิจฺจิตา
 เยสํ สมํ น ปสฺสามิ
 เกวลํ มหิมํ จริ.

๗๑๒. ลูกศรอันขาวเช่นเขี้ยวงา มีปลาย
 แหลมคม สามารถแทงกระดูกได้
 นอกนี้ยิงไปแล้ว - จงตกลงด้วย
 กำลังธนู.

๗๑๓. พวกทหารรุ่มน่อม ล้วนแก่ล้า
 สวมเกราะ มีอาวุธประกอบด้วย
 ด้ามอันวิจิตร ผุงข้างใหญ่แล่นไป
 จงหันหน้าสู้ข้างทั้งหลาย.

๗๑๔. หอกทั้งหลายที่ขัดชำระด้วยน้ำมัน
 มีแสงเป็นประกายรุ่งเรือง ดั่งดาว
 ประกายพริ้ว มีรัศมีตั้งร้อยตั้งอยู่
 ฉะนั้น.

๗๑๕. เมื่อพวกทหารของเราล้วนมีกำลัง
 อาวุธ สวมสังวาล คือเกราะ ไม่
 ล่าหนี้ในสงครามเช่นนี้ พระเจ้า
 วิเทหราช จักผันไปแต่ที่ไหน หาก
 จะเป็นเหมือนนกบินไปในอากาศ
 ได้ ก็จักผันไปได้อย่างไร.

๗๑๖. ทหารของเราล้วนเป็นชายฉกรรจ์
 ประมาณ ๓๙,๐๐๐ ซึ่งเราเที่ยว
 ไปทั่วแผ่นดิน ไม่เห็นทหารอื่น
 เทียมทัน สามารถตัดศีรษะข้าศึก
 เลือกเอาศีรษะหนึ่ง ๆ มา.

๗๑๗. นาคา จ กบปิตา ทนฺตี
 พลวนฺตา สฎฺฐิหายนา
 เยสํ ขนฺุเชสุ โสภนฺตี
 กุมารา จารุทสุสนา.

๗๑๘. ปิตาลงฺกالا ปิตวสนา
 ปิตุตฺตฺรนิวาสนา
 นาคกฺขนฺุเชสุ โสภนฺตี
 เทวปฺุตฺตาว นนฺทเน.

๗๑๙. ปาจันวณฺณา เนตฺตีสฺยา
 เตลโธตา ปภสุสฺรา
 นิฎฺฐิตา นรวีเรหิ
 สมธารา สุนิสฺสุสิตา.

๗๒๐. เวลฺลุปิโน วิตมลา
 ลิกฺกายสมยา ทฬฺหา
 คหิตา พลวนฺเตหิ
 สุปฺปหารปฺปหาริกิ.

๗๒๑. สุวณฺณณฺดรสมฺปนฺนา
 โลहितกณฺุจฺปฐาริตา
 วิวตฺตมานา โสภนฺตี
 วิชฺชุวพฺภกฺขนฺุตฺเร.

๗๒๒. ปถกา จมฺมิโน สุรา
 อสิจมฺมสุส โกวิทา

๗๑๗. อเนิงข้างทั้งหลาย อันประดับแล้ว
 เป็นข้างมีกำลังอายุ ๖๐ ปี ซึ่ง
 เหล่าทหารหนุ่ม ๆ นาดู มีผิวพรรณ
 ดุจทองคำดงามอยู่บนคอ.

๗๑๘. ทหารทั้งหลาย มีเครื่องประดับ
 สีเหลือง นุ่งผ้าห่มผ้าสีเหลือง
 งดงามอยู่บนคอข้าง ดังเทพบุตร
 ทั้งหมด ในนั้นวันขึ้นดาวดึงส์-
 พิภพ.

๗๑๙. ดาบทั้งหลาย มีสีดั่งปลาสดาด
 ชัดดูด้วยน้ำมัน แสงวาววับ อัน
 ทหารผู้แก่ล้า ทำเสร็จแล้ว
 มีคมเสมอคมนัก.

๗๒๐. ดาบอันมีประกาย ปราศจากสนิม
 ทำด้วยเหล็กกล้ามั่นคง อันเหล่า
 ทหารผู้มีกำลัง เชี่ยวชาญในการ
 ฟันดาบ ถือเอาเป็นคู่มือ.

๗๒๑. ดาบทั้งหลาย ล้วนแต่ด้ามทองคำ
 ประกอบด้วยฝักสีแดง กวัดแกว่ง
 ไปมา ย่อมงดงาม ดังสายฟ้า
 แววับ อยู่ในระหว่างก้อนเมฆ
 ฉะนั้น.

๗๒๒. เหล่าทหารดาบผู้แก่ล้า สวม
 เกราะ กวัดแกว่งอยู่ในอากาศ

ธนุคฺคหา ลิกฺขิตฺรา
 นาคกฺขนฺธะ นิปาติโน.

๗๒๓. เอตาทิสฺสเหหิ ปริกฺขิตฺโต
 นตฺถิ โมกฺโข อิตฺตํ ตว
 ปภาวนฺตํ น ปสฺสสามิ
 เยน ตวํ มิถิลํ วเช.

๗๒๔. กิณฺณุ สนฺตฺรมาโน ว
 นาคํ เปสฺสสิ กุณฺชริ
 ปภฺยจฺจูปิ อาคมฺสิ
 ลทฺถตฺถโถสฺมิตฺติ มณฺณลสิ.

๗๒๕. โอิหเรตํ ธนุจํปํ
 ชุรปฺปํ ปฏฺฐิสฺสฺห
 โอิหเรตํ สุภํ จมฺมํ
 เวพฺพฺริยมณฺนิสนฺนิภํ.

๗๒๖. ปสฺนฺนมนุชฺชวณฺโณลสิ
 มิตฺตปฺพพฺพญจ ภาสฺสิ
 โหติ โข มรณกาเล
 เอทิสฺสิ วณฺณสมฺปทา.

ฉลาดในการใช้ดาบและโล่ ฝึกมา
 อย่างชำนาญ สามารถจะตัดคอ
 ช้างให้ขาดตกลง.

๗๒๓. (ดูกร พระเจ้าวิเทหราช แต่ก่อน)
 พระองค์เป็นผู้อันเหล่าทหารเช่นนี้
 แวดล้อมแล้ว (แต่บัดนี้) การพัน
 ภัยของพระองค์จากที่นี่ ย่อมไม่มี
 ท่านจะพึงไปสู่กรุงมิถิลา ด้วย
 ราชานุกาภาพใด เราไม่เห็นเหตุแห่ง
 ราชานุกาภาพนั้น ของท่านเลย.

๗๒๔. พระองค์ทรงดวนไล่ช้างพระที่นั่ง
 ตัวประเสริฐมาทำไมหนอ พระองค์
 มีพระหฤทัยอันร่าเริง เสด็จมา
 คงจะทรงเข้าพระทัยว่า ทรงเป็น
 ผู้ได้ประโยชน์แล้ว.

๗๒๕. ขอพระองค์ ทรงลดแสงธนูนั้นเสีย
 เกิด ทรงทิ้งลูกธนูเสียเกิด ทรง
 เปลื้องเกราะอันงดงาม ประดุจดัง
 แก้วไพฑูรย์ แก้วมณีนั้นออกเสีย
 เกิด พระเจ้าข้า.

๗๒๖. เจ้าเป็นผู้มีสีหน้าผ่องใส และกล่าว
 ถ้อยคำเคยยิ้มแย้ม ความถึงพร้อม
 แห่งผิวพรรณเช่นนี้ ย่อมมีใน
 มรณกาล.

อาสจฺฉินฺโน คมิสฺสสิ
 สีคาลา กิสุกั ยถา.

ความหวัง เสด็จกลับไป เปรียบ
 เหมือนสุนัขจิ้งจอก ล้อมต้นทอง-
 กวาว หמדความหวังกลับไป
 ฉะนั้น.

๗๓๒. อิมสฺส หตฺถปาเท จ
 กณฺณนาสญฺจ ฉินฺนทถ
 โย เม อมิตฺตํ หตฺถคตฺ
 เวเทหิ ปริโมจยิ.

๗๓๒. เจ้าทั้งหลายจงช่วยกันตัดมือ เท้า
 หู และจมูก ของมโหสถผู้ปล่อย
 พระเจ้าวิเทหราช ศัตรูของเราผู้
 ตกอยู่ในเงื้อมมือของเราไปเสีย.

๗๓๓. อิมิ มิสฺว ปาตพฺยํ
 สฺสุเล กตฺวา ปจฺนตฺ นํ
 โย เม อมิตฺตํ หตฺถคตฺ
 เวเทหิ ปริโมจยิ.

๗๓๓. เจ้าทั้งหลาย จงเสียมโหสถผู้
 ปล่อยพระเจ้าวิเทหราช ศัตรูของ
 เรา ซึ่งตกอยู่ในเงื้อมมือของเรา
 ไปเสียในหลาว แล้วจงอย่างมัน
 ให้ร้อนเหมือนยางเนื้อ ฉะนั้น.

๗๓๔. ยถาปี อุสมฺภจฺมมํ
 ปจฺพยา วิหฺนียติ
 สีหสฺส อโถ พฺยคฺษสฺส
 โหติ สงฺกฺษมาหตฺ.

๗๓๔. บุคคลแทงหนังวัว ลงบนแผ่นดิน
 หรือบุคคลเกี่ยวหนังราชสีห์ หรือ
 เสือโคร่ง ชูดมาด้วยขอ ฉันไค.

๗๓๕. เอวฺนตฺ วิหฺนิตฺวาน
 เวธยิสฺสามิ สตฺติยา
 โย เม อมิตฺตํ หตฺถคตฺ
 เวเทหิ ปริโมจยิ.

๗๓๕. เราจักให้เจ้าทั้งหลาย ช่วยกัน
 ทิ่มแทงมโหสถ ผู้ปล่อยพระเจ้า
 วิเทหราช ศัตรูของเรา ซึ่งตกอยู่
 ในเงื้อมมือไป ฆ่าเสียด้วยหอก
 ฉันนั้น.

๗๓๖. สเจ เม หตฺถปาเท จ
 กณฺณนาสญฺจ เจทฺสี

๗๓๖. ถ้าพระองค์ จักทรงรับสั่งให้ตัดมือ
 เท้า หู และจมูกของข้าพระองค์

เอวี่ ปญฺจาลจฺนุทสุส
เวเทโห เชนฺยิสฺสตี.

ฉันฺโด พระเจ้าวิเทหราชก็จักทรง
รับสั่งให้ตัดพระหัตถ์เป็นต้น ของ
พระปัญฺจาลจันทรราชโอรส ฉันฺนั.

๗๓๗. สเจ เม หตุถปาเท จ
กณฺณนาสญฺจ เชนฺยิสฺ
เอวี่ ปญฺจาลจฺนุทียา
เวเทโห เชนฺยิสฺสตี.

๗๓๗. ถ้าพระองค์ จักทรงรับสั่งให้ตัดมือ
เท้า หู และจมูกของข้าพระองค์
ฉันฺโด พระเจ้าวิเทหราชก็จักทรง
รับสั่งให้ตัดพระหัตถ์เป็นต้น ของ
พระปัญฺจาลจันที่ราชธิดา ฉันฺนั.

๗๓๘. สเจ เม หตุถปาเท จ
กณฺณนาสญฺจ เชนฺยิสฺ
เอวี่ นนุทาย เทวียา
เวเทโห เชนฺยิสฺสตี.

๗๓๘. ถ้าพระองค์ จักทรงรับสั่งให้ตัดมือ
เท้า หู และจมูกของข้าพระองค์
ฉันฺโด พระเจ้าวิเทหราชก็จักทรง
รับสั่งให้ตัดพระหัตถ์เป็นต้น ของ
พระนันทาทะวี อัครมเหสี ฉันฺนั.

๗๓๙. สเจ เม หตุถปาเท จ
กณฺณนาสญฺจ เชนฺยิสฺ
เอวนฺเต ปุตฺตทารสุส
เวเทโห เชนฺยิสฺสตี.

๗๓๙. ถ้าพระองค์ จักทรงรับสั่งให้ตัดมือ
เท้า หู และจมูกของข้าพระองค์
ฉันฺโด พระเจ้าวิเทหราชก็จักทรง
รับสั่งให้ตัดพระหัตถ์เป็นต้น ของ
พระราชบุตร พระราชบุตรี และ
พระมเหสีของพระองค์ ฉันฺนั.

๗๔๐. สเจ มิสฺญฺจ ปาตพฺยั
สุเล กตฺวา ปจิสฺสตี
เอวี่ ปญฺจาลจฺนุทสุส
เวเทโห ปาจยิสฺสตี.

๗๔๐. ถ้าพระองค์ จักทรงรับสั่งให้เสียบ
เนื้อของข้าพระองค์ ที่หลาวแล้ว
ย่างให้ร้อน ฉันฺโด พระเจ้าวิเทหราช
ก็จะทรงรับสั่งให้เสียบเนื้อ ของ
พระปัญฺจาลจันทรราชโอรส ที่หลาว
แล้วย่างให้ร้อน ฉันฺนั.

๗๔๑. สเจ มัสญจ ปาตพฺยั
 สฺสุเล กตฺวา ปจิสฺสสฺสี
 เอวํ ปญฺจาลจฺนุทียา
 เวเทเห ปาจยิสฺสติ.

๗๔๒. สเจ มัสญจ ปาตพฺยั
 สฺสุเล กตฺวา ปจิสฺสสฺสี
 เอวํ นนฺทาย เทวียา
 เวเทเห ปาจยิสฺสติ.

๗๔๓. สเจ มัสญจ ปาตพฺยั
 สฺสุเล กตฺวา ปจิสฺสสฺสี
 เอวํ เต ปุตุตทวารสฺส
 เวเทเห ปาจยิสฺสติ.

๗๔๔. สเจ มํ วิหนิตฺวาน
 เวธยิสฺสสฺสี สตฺติยา
 เอวํ ปญฺจาลจฺนุทสฺส
 เวเทเห เวธยิสฺสติ.

๗๔๕. สเจ มํ วิหนิตฺวาน
 เวธยิสฺสสฺสี สตฺติยา

๗๔๑. ถ้าพระองค์ จักทรงรับสั่งให้เสียบ
 เนื้อของข้าพระองค์ ที่หลาวแล้ว
 อย่างให้ร้อน ฉนฺได พระเจ้าวิเทหราช
 ก็จักทรงรับสั่งให้เสียบเนื้อ ของ
 ปัญจาลจันที่ราชธิดา ที่หลาวแล้ว
 อย่างให้ร้อน ฉนฺนััน.

๗๔๒. ถ้าพระองค์ จักทรงรับสั่งให้เสียบ
 เนื้อของข้าพระองค์ ที่หลาวแล้ว
 อย่างให้ร้อน ฉนฺได พระเจ้าวิเทหราช
 ก็จักทรงรับสั่งให้เสียบเนื้อ ของ
 พระนางนันทาทาเทวี อัครมเหสีแล้ว
 อย่างให้ร้อน ฉนฺนััน.

๗๔๓. ถ้าพระองค์ จักทรงรับสั่งให้เสียบ
 เนื้อของข้าพระองค์ ที่หลาวแล้ว
 อย่างให้ร้อน ฉนฺได พระเจ้าวิเทหราช
 ก็จักทรงรับสั่งให้เสียบเนื้อ พระ-
 ราชบุตร พระราชบุตรี และมเหสี
 ของพระองค์ให้ร้อน ฉนฺนััน.

๗๔๔. ถ้าพระองค์ จักทรงรับสั่งให้ทิ่มแทง
 ข้าพระองค์ด้วยหอก ฉนฺได พระเจ้า
 วิเทหราช ก็จักทรงรับสั่งให้ทิ่มแทง
 พระปัญจาลจันทราชโอรส ด้วย
 หอก ฉนฺนััน.

๗๔๕. ถ้าพระองค์ จักทรงรับสั่งให้ทิ่มแทง
 ข้าพระองค์ด้วยหอก ฉนฺได พระเจ้า

๗๕๐. อิงฺฆ ปสฺส มหาราช
 สฺญณฺโณ อนฺนเตปฺปรี ตว
 โอโรธา จ กุมารา จ
 ตว มาตา จ ขตฺตีย
 อุมฺมงฺคา นีหริตฺวาน
 เวเทหสฺสฺสนามิตา.
๗๕๑. อิงฺฆ อนฺนเตปฺปรี มยฺหิ
 คนฺตฺวาน วิจิณาถ น
 ยถา อิมสฺส วจัน
 สจฺจํ วา ยถิ วา มุสา.
๗๕๒. เอวเมตฺติ มหาราช
 ยถา อาห มโหสโถ
 สฺญณฺโณ อนฺนเตปฺปรี สพฺพิ
 กากปตฺนํ ยถา.
๗๕๓. อิตฺโต คตา มหาราช
 นารี สพฺพงฺคโสภนา
 โภสุมฺภณฺนลกฺสฺสฺโสณิ
 หัสคคฺครมาณินิ.

หน้า ๑๐๐ ปลาย คือความคิด
 ของข้าพระองค์ ฉะนั้น ขอเดชะ.

๗๕๐. ข้าแต่มหาราช เชิญพระองค์ทอด
 พระเนตรพระราชนิเวศน์ว่างเปล่า
 ของพระองค์ ข้าแต่พระบรม-
 กษัตริย์ นางสนม กุมารทั้งหลาย
 และพระราชชนนี ของพระองค์
 ข้าพระองค์ นำออกทางอุโมงค์
 นำไปถวายพระเจ้าวิเทหราชแล้ว
 พระเจ้าข้า.
๗๕๑. เชิญพวкт่าน จงไปสู่ราชนิเวศน์
 ของเราแล้ว ตรวจตราดูคำของ
 มโหสถนี้ จริงหรือเท็จ.
๗๕๒. ข้าแต่มหาราช มโหสถกราบทูล
 ฉันทิ คำนั้นเป็นจริงฉันทิ พระ-
 ราชนิเวศน์ทุกแห่งว่างเปล่า เป็น
 ดุจที่ลงกินของฝูงกา ขอเดชะ.
๗๕๓. ข้าแต่มหาราชเจ้า พระนางันทา-
 เทวี เสด็จไปแล้วจากอุโมงค์นี้
 เป็นผู้ทรงโฉมงามทั่วสรรพางค์
 มีพระโสณิงาม ดั่งแผ่นทองคำ
 ธรรมชาติ มีปรกติตรัสด้วย
 พระสำเนียงอันอ่อนหวานดังเสียง
 ลูกหงส์.

๗๕๔. อิตโต นีตา มหาราช
 นารี สพพงคโสภณา
 โกเสยยวสนา สามา
 ชาตรูปสุเมขลา.

๗๕๕. สุรตตปาทา กลุยาณี
 สุวณฺณมณีนีเมขลา
 ปาเวตกขี สุตนุ
 พิมฺโพนฺจจา ตนุมนชฺฌิมา.

๗๕๖. สุขาทา ภูชลภูจิว
 เวทิว ตนุมนชฺฌิมา
 ทิมฺสุสา เกสา อสิตา
 อีสกคฺคปไวสุลิตา.

๗๕๗. สุขาทา มิคฺจนาปิว
 เหมนตคฺคิสิขาริว
 นทิว คิริทฺคฺเคสุ
 สญฺจนฺนา ชุทฺทเวพุมิ.

๗๕๔. ข้าแต่มหาราชเจ้า พระนางนันทา-
 เทวี อันข้าพระองค์นำออกไปแล้ว
 จากอุโมงค์นี้เป็นผู้ทรงโฉมงดงาม
 ท้วสรรพางค์ ทรงพระภูษาโกสัย
 มีพระสรีระเหลืองอร่าม มีสายรัด
 พระองค์งดงามทำด้วยทองคำ.

๗๕๕. พระนางนันทาเทวี มีพระบาทแดง
 สดใส ทรงโฉมงดงาม มีสายรัด
 พระองค์ สำเร็จด้วยแก้วมณีแกม
 สุวรรณ มีพระเนตรงามดังตา
 นกพิราบ มีพระสรีระงดงาม
 พระโอษฐ์แดงดังผลตำลึงสุก มี
 บั้นพระองค์บาง ประหนึ่งจะรวบ
 กำด้วยมือ.

๗๕๖. มีบั้นพระองค์เล็กเรียว ดังเถา
 นาคลดา อันเกิดดีแล้ว และดุจ
 กาญจนไพที มีพระเกศายาวดำ
 ปลายซ้อนขึ้นเล็กน้อย.

๗๕๗. มีดวงพระเนตรเชื่องดังดวงตาของ
 ลูกเนื้อทรายอันเกิดดีแล้ว และดุจ
 เปลวเพลิงในฤดูเหมันต์ ย่อม
 งดงาม ด้วยเส้นพระโลมาเล็กๆ
 ดังแม่น้ำใกล้ภูผา อันดารดาษไป
 ด้วยไม้ไผ่เล็กๆ ฉะนั้น.

๗๕๘. นาคนาสุรกุลยาณี
 ปจมา ติมุพรุตถนี
 นาตีที่มา นาตีรสสา
 นาโลมา นาติโลมกา.
๗๕๙. นนุทาย นูน มรณน
 นนุทสิ สิริวาหน
 อหฺบจ นูน นนุทา จ
 คจฺฉาม ยมสาธนี.
๗๖๐. ทิพฺพํ อธิยเส มายํ
 อกาสิ จกฺขุโมหนํ
 โย เม อมิตฺตํ หตฺถคตํ
 เวเทหํ ปริโมจยิ.
๗๖๑. อธิยนฺติ เว มหาราช
 ทิพฺพมายิธ ปณฺชิตา
 เต โมจยนฺติ อตฺตานํ
 ปณฺชิตา มนฺติโน ชนา.
๗๖๒. สนฺติ มาณวปฺตฺตา เม
 กุสลา สนฺธิเชทกา
 เยสํ กเตน มคฺเคน
 เวเทเห มิถิลํ คโต.
๗๕๘. พระนาง มีพระเพลางาม ดังวง
 กุญชร มีพระถันยุคลงาม ดังคู้
 ผลมะพลับทอง งามเป็นที่หนึ่ง
 มีพระสัณฐานพอดี ไม่สูงนักไม่ต่ำ
 นั้ก มีพระโลมาพองามไม่มากนัก.
๗๕๙. ข้าแต่พระองค์ ผู้มีพาหนะอัน
 สมบูรณ์ด้วยสิริ พระองค์ทรงยินดี
 ด้วยการทิวงคตของพระนางนั้นทา
 เทวีเป็นแน่ ข้าพระองค์และ
 พระนางนั้นทาเทวี ก็จักไปสู่สำนัก
 ยมราชเป็นแน่.
๗๖๐. มโหสถได้ปล่อยพระเจ้าวิเทหราช
 ศัตรุของเรา ซึ่งตกอยู่ในเงื้อมมือ
 เรา ทำเล่ห์กลอันเป็นทิพย์ หรือว่า
 ได้ทำอุบายบังตา.
๗๖๑. ข้าแต่มหาราชเจ้า บัณฑิตทั้งหลาย
 ในโลกนี้ ย่อมทำเล่ห์กลอันเป็น
 ทิพย์ บัณฑิตผู้มีความรู้เหล่านั้น
 ย่อมปลดเปลื้องตนเองได้.
๗๖๒. พระเจ้าวิเทหราช เสด็จไปยัง
 มิถิลานคร โดยทางที่เหล่าทหาร
 รุ่หนุ่มเป็นคนฉลาด เป็นทหาร
 ขุดอุโมงค์ ของข้าพระองค์มีอยู่
 ทำไว้พระเจ้าข้า.

๗๖๓. อิงฆ ปสฺส มหาราช
 อุมมุงฺคํ สาธุ มาปิตํ
 หตฺถินํ อถ อสฺसानํ
 รถานํ อถ ปตฺตินํ
 อาโลกภูตํ ติฏฺฐนฺตํ
 อุมมุงฺคํ สาธุนิฏฺฐิตํ.

๗๖๔. ลามา วต วิเทหานํ
 ยสฺสึเม เอทิสฺสา ปณฺชิตา
 มเว วสนฺติ วิชิตฺเต(รฎฺเจ)
 ยถา ตฺวมสึ มโหสถ.

๗๖๕. วุตฺตึญฺจ ปรีหารญฺจ
 ทิคฺฉนํ ภาตฺตเวตฺตนํ
 ททามิ วิปฺลเ โภเค
 ภูญฺช กามเ รรมสฺส จ
 มา วิเทหํ ปจฺจมา
 ก็ วิเทโห กริสฺสตี.

๗๖๖. โย จเชถ มหาราช
 ภาตฺตาริ ฆนการณา
 อุกินฺนํ โหติ คารโยห
 อตฺตโน จ ปรสฺส จ

๗๖๓. ข้าแต่มหาราชเจ้า เชิญพระองค์
 ทอดพระเนตรอุโมงค์ ซึ่งสร้างไว้
 ดีแล้ว งามรุ่งเรืองด้วยระเบียบ
 แห่งกองพลช้าง กองพลม้า
 กองพลรถ และกองพลราบ อัน
 นายช่างทำด้วยโปรตถกรรม (การ
 แกะสลัก) จิตรกรรม (การเขียน)
 อันตั้งอยู่สำเร็จดีแล้ว.

๗๖๔. ดูกรมโหสถ เป็นลามกของชนชาว
 วิเทหรัฐหนอ บัณฑิตทั้งหลาย
 เป็นผู้เหมือนท่านเช่นนี้ นี้อยู่ใน
 เรือน ในแวนแคว้นของผู้ใด เป็น
 ลามกของผู้นั้น.

๗๖๕. เราจะให้เครื่องเลี้ยงชีพ เครื่อง
 บำรุง เบี้ยเลี้ยง และบำเหน็จเพิ่ม
 ขึ้นสองเท่า และให้โภคสมบัติอัน
 ไพบุลย์อีก เจ้าจงใช้สอยและจง
 วัณรมย์ในกามเถิด เจ้าอย่ากลับไป
 ไปหาพระเจ้าวิเทหราชเลย พระเจ้า
 วิเทหราชจักทรงทำประโยชน์อะไร.

๗๖๖. ข้าแต่มหาราช ผู้ใดสละท่านผู้
 ชุบเลี้ยงตน เพราะเหตุแห่งทรัพย์
 ผู้นั้นย่อมถูกตนเอง และคนอื่น
 ตีเตียนได้ทั้งสองฝ่าย พระเจ้า
 วิเทหราชยังทรงพระชนม์อยู่เพียง

- ยาว ชีเวยยะ เวเทโห
 นาถุณสฺส ปุริโส สียํ.
๗๖๗. โย จเชถ มหาราช
 ภาตตาริ ธนการณา
 อุภินฺนํ โหติ คารโยห
 อตฺตโน จ ปรสฺส จ
 ยาว ติฏฺฐเจยฺย เวเทโห
 นาถุณสฺส วิชิตฺเต วเสติ.
๗๖๘. ทมฺมิ นิกฺขสฺสทฺสสนฺเต
 คามาสิตีญฺจ กาสิสฺสุ
 ทาสีสฺตานิ จตฺตาริ
 ทมฺมิ ภริยาสฺตญฺจ เต
 สพฺพิ์ เสนางฺคมาทาย
 โสตุถิ คจฺฉ มโหสฺถ.
๗๖๙. ยาว ททนฺตุ หตฺถินิ
 อสฺसानิ ทิคุณิ วิธิ
 ตปฺเปนฺตุ อนฺนปาเนน
 วธิเก ปตฺติการเก.
๗๗๐. หตฺถิ อสฺเส รเถ ปตฺติ
 คจฺฉเวาทาย ปณฺทิต
 ปสฺสตุ ตํ มหาราช
 เวเทโห มิถิลิ คตํ.
- โด ข้าพระองค์ไม่พึงเป็นราชบุตร
 อยู่ในแคว้นของพระราชาองค์
 อื่น เพียงนั้น.
๗๖๗. ข้าแต่มหาราช ผู้ใดพึงสละท่าน
 ผู้เลี้ยงตน เพราะเหตุแห่งทรัพย์
 ผู้นั้นย่อมถูกตนเอง และคนอื่น
 ตีเตียนได้ทั้งสองฝ่าย พระเจ้า
 วิเทหราช ยังทรงพระชนม์อยู่
 เพียงใด ข้าพระองค์ไม่พึงอยู่ใน
 แคว้นของพระราชาองค์อื่น
 เพียงนั้น.
๗๖๘. ดูกรมโหสถ เราจะให้ทองพันแท่ง
 บ้าน ๘๐ หลัง ในแคว้นกาสีแก่
 ท่าน เราจะให้นางทาสี ๔๐๐ คน
 ภรรยา ๑๐๐ คน แก่ท่าน ท่านจง
 พาเสนางคนิกรทั้งหมด ไปโดย
 สวัสดิ์.
๗๖๙. พวกเจ้าจงให้อาหารแก่ช้างม้าเพิ่ม
 ขึ้น เป็นสองเท่าเพียงใด จงเลี้ยง
 ดูกองรถ และกองราบให้อิ่มหน้า
 ด้วยข้าวและน้ำเพียงนั้น.
๗๗๐. ดูกรมโหสถ ท่านจงพาเอากองช้าง
 กองม้า กองรถ และกองราบไป
 พระเจ้าวิเทหมหาราช จงทอด
 พระเนตร ท่านผู้ไปถึงมิถิลานคร.

๗๗๑. หตถิ อสสุสา รถา ปตฺตี
 เสนา สาทิสฺสเด มหา
 จตฺตฺรคินฺนี ภิสฺสุปา
 กิณฺฺนุ มณฺฺณนฺฺติ ปณฺฺชิตา.

๗๗๒. อานนฺฺโท เต มหาราช
 อุตฺตโม ปฏฺิทิสฺสติ
 สพุพี เสนางฺคมาทาย
 โสตุถิปฺฺตโต มโหสถ.

๗๗๓. ยถา เปตี สฺสุสานสฺสุมี
 ขุทฺเทตฺวา จตฺโรวะ ชนา
 เอวํ กปฺปิลิเย ตยมฺหา
 ขุทฺทยิตฺวา อิธาคตา.

๗๗๔. อถ ตฺวํ เกน วณฺฺณเณน
 เกน วา ปน เหตุณา
 เกน วา อตฺตฺชาเตน
 อตฺตานิ ปรีโมจฺยิ.

๗๗๕. อตฺถิ อตฺถเณน เวเทห
 มนฺฺตี มนฺฺเตน ขตฺตฺย
 ปรีวารยิสฺสุสิ ราชานํ
 ชมฺพุทฺธิปิเว สาคโร.

๗๗๑. เสนาคือกองช้าง กองม้า กองรถ
 กองราบ ปราภฏมากมาเป็น
 จตฺตฺรคินฺนี น้ากล้ว บัณฺชิตทั้งหลาย
 จะสำคัญอย่างไรหนอ.

๗๗๒. ข้าแต่มหาราช ความยินดีสูงสุด
 จักปราภฏแต่พระองค์ มโหสถพา
 กองทัพทั้งปวงมาถึงแล้วด้วยความ
 สวรรสดี.

๗๗๓. ชน ๔ คน นำคนตายไปทิ้งไว้ใน
 ป่าช้า ฉันทใด พวกเราทิ้งเจ้าไว้ใน
 กัปปิลรัฐแล้ว กลับมาในที่นี้ก็
 ฉันทนั้น.

๗๗๔. เมื่อเป็นเช่นนั้น เจ้าเปลื้องตน
 พ้นมาได้ เพราะเหตุอะไร เพราะ
 ปัจจัยอะไร หรือเพราะผลอะไร.

๗๗๕. ข้าแต่พระเจ้าวิเทหราช ข้าพระองค์
 ป้องกันข้อความ ที่พวกนั้นคิดไว้
 ด้วยข้อความ ที่ข้าพระองค์คิดไว้
 ข้าแต่บรมกษัตริย์ ข้าพระองค์
 ป้องกันความคิดที่พวกนั้น คิดไว้
 ด้วยความคิดของข้าพระองค์ (ไซ้
 แต่เท่านั้น) ข้าพระองค์ยังช่วย
 ป้องกันพระเจ้าจุลนี อันพระราชา

๗๗๖. ทินุณี นิกุขสหัสส์ เม
 คามาสิตีญจ กาสิสุ
 ทาสีสตานิ จตุตาริ
 ทินุณี ภริยาสตญจ เม
 สพุพฺพิ เสนางคมาทาย
 โสตุถินามุหิ อธิภาคโต.
๗๗๖. พระเจ้าพรหมทัต พระราชทาน
 ทองคำพันแห่ง บ้าน ๘๐ หลัง
 ในแคว้นกาสิ พระราชทานทาสี
 ๔๐๐ คน และภรรยา ๑๐๐ คน
 แก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์ได้พา
 เสนางคนิกรทั้งปวงมาถึง ณ ที่นี้
 โดยความสวัสดิ.
๗๗๗. สุสุขี วต สัมวาโส
 ปณฺฑิตีเตหิตี เสนก
 ปกฺขิว ปณฺชเว พนฺธ
 มจฺเณ ชาลคเตริว
 อมิตฺตเหตุตฺถคเต
 โมจยิ โน มโหสเถ.
๗๗๗. ดูกรอาจารย์เสนกะ การอยู่ร่วมกับ
 บัณฑิตทั้งหลาย เป็นสุขดีหนอ
 เพราะมโหสถบัณฑิต ปลดเปลื้อง
 เราทั้งหลาย ผู้ตกอยู่ในเงื้อมมือ
 ของศัตรูได้ เปรียบเหมือนบุคคล
 ปล่อยนกที่ถูกขังอยู่ในกรง และ
 เปรียบเหมือนบุคคล ปล่อยปลา
 ตัวติดอยู่ในแห ฉะนั้น.
๗๗๘. เอวเมว มหาราช
 ปณฺฑิตา หิ สุขาวหา
 ปกฺขิว ปณฺชเว พนฺธ
 มจฺเณ ชาลคเตริว
 อมิตฺตเหตุตฺถคเต
 โมจยิ โน มโหสเถ.
๗๗๘. ข้าแต่มหาราชเจ้า เพราะบัณฑิต
 ทั้งหมด นำความสุขมาให้เหมือน
 มโหสถช่วยปลดเปลื้องเราทั้งหลาย
 ผู้ถึงเงื้อมมือศัตรูได้ เปรียบดังบุคคล
 ช่วยปล่อยนก ที่ถูกขังอยู่ในกรง
 และเปรียบดังบุคคล ช่วยปล่อย
 ปลาตัวติดอยู่ในแห ฉะนั้น.

๗๗๙. อาหณณนตุ สพุพวีณา
 เภริโย เทนุทิมานิ
 ธมนนตุ มาคธา สงฺขา
 วคฺคฺช นทนฺตุ ทฺนุทฺทฺทฺทฺ.

๗๘๐. โอโรธา จ กุมารธา จ
 เวสียานา จ พุราหฺมณา
 พหุ อฺนฺนญจ ปานญจ
 ปณฺชิตสฺสสาภิหารยฺ.

๗๘๑. หตฺถาโรธา อนิกฺกุจฺจา
 รติกา ปตฺติการกา
 พหุ อฺนฺนญจ ปานญจ
 ปณฺชิตสฺสสาภิหารยฺ.

๗๘๒. สมากตา ชนปทา
 เนคมา จ สมากตา
 พหุ อฺนฺนญจ ปานญจ
 ปณฺชิตสฺสสาภิหารยฺ.

๗๘๓. พหุชฺชโน ปสนฺโนสิ
 ทิสฺวา ปณฺชิตมาคตฺ
 ปณฺชิตมฺหิ อฺนฺนปฺตฺเต
 เจลฺกฺเขโป ปวตฺตถ.

มโหสถชาดกํ ปณฺจมํ.

๗๗๙. ชาวเมืองทั้งหลาย ผู้นับเนื่อง
 ในแคว้นมคธ จงดีดพิณทั้งปวง
 จงตีกลองเล็ก กลองใหญ่ และ
 มโหระทึก จงพากันให้ร้องบันลือ
 ส่งเสียง ให้เซ็งแซ่.

๗๘๐. พวกนางสนม พวกกุมาร พวก
 พ่อค้า และพวกพราหมณ์ต่างก็
 นำเอาข้าวและน้ำเป็นอันมาก มา
 ให้แก่มโหสถบัณฑิต.

๗๘๑. พวกกองช้าง พวกกองม้า พวก
 กองรถ พวกกองราบต่างก็นำเอา
 ข้าวและน้ำเป็นอันมาก มาให้แก่ม
 โหสถบัณฑิต.

๗๘๒. ชาวชนบทและชาวนิคม ประชุม
 พร้อมกัน ต่างก็นำเอาข้าวและน้ำ
 เป็นอันมาก มาให้มโหสถบัณฑิต.

๗๘๓. ชนเป็นอันมาก ได้เห็นมโหสถ
 บัณฑิตกลับมา ต่างก็พากัน
 เลื่อมใส ครั้นเมื่อมโหสถบัณฑิต
 มาถึงมิติลานคร ก็พากันยกธงขึ้น
 โบกไปมาอยู่.

มโหสถชาดก ที่ ๕.

อรรถกถาชาดก ขุททกนิกาย

มหานิบาต

๕. มโหสถชาตกถา (๕๔๒)

ปณจาโล สพุพเสนาชาติ อิทํ
สตถา เขตวเน วิหรนุโต อตฺตโน
ปณฺญาปารมี อารพุก กเถสิ.

เอกทิวสมฺหิ ภิกฺขุ ธมฺมสภายํ
สนฺนิสิณฺนา ตถาคตฺตสฺส ปณฺญาปารมี
วณฺณยนฺตา “มหาปณฺโณ อากุโส
ตถาคโต ปุณฺณปณฺโณ หาสปณฺโณ
คฺมภีรปณฺโณ ฐีรปณฺโณ ติกฺขปณฺโณ
ชวณปณฺโณ นิพฺเพธิกปณฺโณ ปฺรปฺปวาท-
มทฺทโน, อตฺตโน ปณฺญานุภาเว
ญฺญทฺตาทโย พุราหฺมณ, สพุภียาทโย
ปฺริพฺพาชเก, อากุทาทโย ยกฺเข,
สกุทาทโย เทเว, พกาทโย พุรฺหฺมานิ

๕. พรรณนามโหสถชาดก (๕๔๒)

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ
พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภ
พระปัญญาบารมีของพระองค์ จึงตรัส
พระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
พระเจ้าพรหมทัต เจ้ากรุงปัญจาละ
เสด็จยাত্রาทัพ มาพร้อมด้วยเสนา
ทั้งปวง ดังนี้.

ในวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่ง
ประชุมกัน นั่งพรรณนาคุณของ
พระศาสดา สรรเสริญพระปัญญาบารมี
ของพระตถาคตเจ้า ณ โรงธรรมสภาว่า
“ดูกรผู้มีอายุ พระตถาคตเจ้าเป็นผู้มี
พระปัญญาใหญ่มากมาย เร็วพลัน ลึกซึ่ง
ดุจแผ่นดิน แหลมคม ว่องไว แทงตลอด
ย้ายเสียซึ่งวาทะแห่งคนอื่น ทรมานพวก
พราหมณ์มีกฎทัณฑ์พราหมณ์เป็นต้น พวก
ปริพาชกมีสพภียปริพาชกเป็นต้น พวก

๑. อุมมุงฺคชาตกถา.

องคุลิมาลาทโย โจเร จ ทเมตวา
 นิพุพิเสวเน อกาสิ, พหู ชนา เตน
 ทมิตวา ปพพชฺชํ ทตฺวา มคฺคผลสุ
 ปติฏฺฐาปีตา, เอวํ มหาปณฺโณ อาวุโส
 สตฺถา"ติ สตฺถุ คุณฺโณ วณฺณยนฺตนา
 นิสีทิสฺสุ.

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กายนฺตฺถ ภิภฺชเว
 เอตฺรหิ กถาย สนฺนิสิณฺนา กา ปน โว
 อนฺตฺรา กถา อวิปฺปกตฺวา"ติ ปุจฺฉิตฺวา
 "อิมาย นามาทิ วุตฺเต "น ภิภฺชเว
 อิทาเนว ตถาคโต ปณฺณวา, อตีเต
 อปริปกฺเก ฌาเณ โภธิญาณตฺถาย
 ปุพฺพจฺริยํ จรฺนฺโตปี ปณฺณวาเยวา"ติ
 วตฺวา ตฺถุหิ อโหสิ เตหิ ยาจิตฺโต
 อตีตํ อหริ

อตีเต ภิภฺชเว มิถิลายํ วิเทหฺรญฺเจ
 วิเทโห นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิ.

ยักษมีอาฬวกยักษเป็นต้น พวกเทวดามี
 สักกเทวราชเป็นต้น พวกพรหมมีภกพรหม
 เป็นต้น พวกโจรมีอังกุลิมาลโจรเป็นต้น
 ด้วยพระปัญญาญาณภาพของพระองค์ทำให้
 เสื่อมสิ้นพยศ, พระองค์ทรงทราบชน
 เป็นอันมากด้วยพระปัญญาบารมีของ
 พระองค์นั้น ทรงประทานบรรพชาให้
 ตั้งอยู่ในมรรคและผล, แน่ผู้มีอายุ
 พระศาสดามีพระปัญญาใหญ่ด้วยประการ
 อย่างนี้".

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า "ดูกร
 ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายนั่งประชุม
 สนทนาเรื่องอะไรกันในบัดนี้ ก็ถ้อยคำ
 ในระหว่างที่เธอทั้งหลายทำการหยุดเสีย
 เป็นเรื่องอะไร" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูล
 ว่า "ถ้อยคำชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุ
 ทั้งหลาย ตถาคตจะมีปัญญาแต่ในกาลนี้
 เท่านั้น ก็หามิได้ ในกาลก่อนเมื่อญาณ
 ยังไม่แก่กล้ากำลังประพฤติปุรพจริยา
 เพื่อประโยชน์แก่พระโพธิญาณก็เป็นผู้มี
 ปัญญาเหมือนกัน" แล้วทรงดุขณิภาพหนึ่ง
 อยู่ อันภิกษุเหล่านั้นทูลวิงวอน(ให้ตรัส
 พุทธจริยา อันประกอบด้วยพระปัญญา
 แล้ว) จึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล
 พระราชาทรงพระนามว่าวิเทหะ ครอง

ตสฺส อตฺถชมฺมานุสาสกา จตฺตารโ
ปณฺทิตา อหฺลํ เสนโก ปุกฺกุโส
กามินฺโท เทวินฺโทติ.

ตทา ราชาโพธิสฺตตสฺส ปฏิสฺนุคฺ-
คฺชนทิวเส ปจฺจุสกาเล เอวรูปํ สุปินฺ
อทฺทส “ราชํคณฺเ จตฺตสุ กณฺเณสุ
จตฺตารโ อคฺคิกฺขนฺธา มหาปาการปฺ-
ปฺมาณา อญฺจาย ชลนฺติ. เตสํ ปน
มชฺฌเ เอโก ชชฺไชปนกปฺปมาโน
อคฺคิกฺขนฺโธ อญฺจหิตฺวา ตํ ชนฺณฺเเว
จตฺตารโ อคฺคิกฺขนฺธเ อติกฺกมิตฺวา
ยาว อกนิฏฺฐพฺรหฺมโลกปฺปมาณา
อญฺจาย สกฺลจกฺกวาฬํ โอบาเสตฺวา
จิตฺ, อนฺตมสฺส ภูมียํ ปตฺติ
สาสปวีชมตฺตมฺปิ ปณฺเวยติ.

ตํ สทฺเวโก โสโก สมารโก สพฺรหฺมโก
อาคนฺตฺวา คนฺธมาลาทีหิ ปุเชสิ,
มหาชฺนา ชาลนฺตเรเนว วิจฺรนฺติ,
โลมกฺุปมตฺตมฺปิ อุนฺหํ น คณฺหตีติ.
ราชา อิมํ สุปินฺ ทิสฺวา ภูตตฺสฺสโต
อญฺจาย “กิณฺนุ ไซ เม ภวิสฺสตี”ติ
จินฺเตนฺโต นิสินฺนโกว อรุณํ อญฺจาเปสิ.

ราชสมบัตติ ในแคว้นวิเทหะ ณ เมือง
มิตฺลา. มีบัณฑิตสี่คน ชื่อ เสนกะ ๑
ปุกฺกุสะ ๑ กามินทะ ๑ เทวินทะ ๑
เป็นผู้ถวายนุศาสนอรรถและธรรมแด่
พระเจ้าวิเทหะนั้น.

กาลนั้น พระเจ้าวิเทหะทรงสุบินอย่างนี้
ในเวลาใกล้รุ่ง ในวันถือปฏิสนธิแห่ง
พระโพธิสัตว์เจ้าว่า “ในมุมพระลานหลวง
ทั้ง ๔ มีกองเพลิง ๔ กองประมาณ
เท่ากำแพงใหญ่ลูกโพงอยู่ ๑ แต่ใน
ท่ามกลางกองเพลิงใหญ่ทั้ง ๔ นั้น มีกอง
เพลิงหนึ่งประมาณเท่าหิ้งห้อยตั้งขึ้นได้
ลูกท่อมกองไฟทั้ง ๔ กอง ลูกสว่างตลอด
จักรวาลทั้งสิ้น จนถึงประมาณแห่ง
พหฺมโลกชั้นอกนิฏฺฐพหฺมตั้งอยู่, สิ่ง
ที่ตกลงในภูมิภาคโดยที่สุด แม้ประมาณ
เท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาดก็ปรากฏ.

โลกพร้อมทั้งเทวดา มาร พหฺม มานุชา
กองเพลิงนั้นด้วยของหอมและดอกไม้
เป็นต้น. มหาชนทั้งหลายเที่ยวไปใน
ระหว่าง เปลวเพลิงนั้นแล. ความร้อนแม้
เพียงชุมชนก็มีได้ถูกต้องด้วยประการฉะนี้.
พระราชาทอดพระเนตรเห็นพระสุบินนี้
ก็กลัวสะดุ้งพระทัยเสด็จลุกขึ้นทรงดำริ
ว่า “เหตุการณ์อะไรหนอจักมีแก่เรา”
ประทับนั่ง ให้อรุณขึ้นแล้ว.

จตุตทาโร ปณฺธิตา ปาโตว
 อาคนฺตุวา "กจฺจิ นุ เทว สุขํ
 สยิตฺถา"ติ สุขเสยฺยํ ปุจฺฉิสฺสุ. โส
 "อาจารย์ กุโต เม สุขํ อตฺถิ"ติ
 วตฺวา "เอวํรูปุ เม สุปิโน ทิฏฺฐิสฺสุ"ติ
 กเถสิ.

อถ นํ เสนกปณฺธิโต "มา ภายิ
 มหาราช, มงคลสุปิโน เอโส, วุฑฺฒิ
 เต ภวิสฺสตี"ติ วตฺวา "กิการณา"ติ
 วุตฺเต "มหาราช อเมห จตุตทาโร
 ปณฺธิเต อภิวิตฺวา นิปฺปภํ กตฺวา
 อญฺเญ ปญฺจโม ปณฺธิโต อฺปฺปชฺชิสฺสตี,
 มยฺหิ จตุตทาโร ชนา จตุตทาโร
 อคฺคิกฺขนฺธา วีย มชฺฌเม อฺปฺปนฺน-
 อคฺคิกฺขนฺโร วีย ปญฺจโม ปณฺธิโต
 อฺปฺปชฺชิสฺสตี, โส จ สเทวเก โลกเก
 อสฺทิสฺโส ภวิสฺสตี"ติ.

"อิทานิ ปเนส กุหิณฺุ"ติ. "มหาราช
 อชฺช ตสฺส ปฏิสนฺนคฺคหณฺเนน วา
 มาตฺกจฺฉิตฺโต นิกฺขมเนน วา ภวิตพฺพนฺุ"ติ
 อตฺตโน สิกฺขาพเลน ทิพฺพจกฺขฺนา
 ทิสฺวา วีย พุยาภาสิ. ราชา ตโต
 ปฏฺจาย ตํ วจฺนํ อนฺุสฺสรี.

บัณฑิตทั้ง ๔ มาเฝ้าแต่เข้า
 ทูลถามถึงการบรรทมเป็นสุขว่า "ข้าแต่
 สมมติเทพ พระองค์บรรทมเป็นสุขหรือ".
 บรมกษัตริย์ตรัสว่า "ท่านอาจารย์
 ความสุขของเราจะมีแต่ไหน" ตรัสแล้วว่า
 "เราฝันเห็นอย่างนี้".

ลำดับนั้น เสนกบัณฑิตทูลว่า "ข้าแต่
 มหาราช ขอพระองค์อย่าทรงกลัว
 พระสุบินนั้นเป็นมงคล ความเจริญจักมี
 แต่พระองค์" เมื่อพระราชาตรัสถามว่า
 "เพราะเหตุอะไร" จึงทูลว่า "บัณฑิตอื่น
 คนที่ห้าจักเกิดขึ้นครอบงำข้าพระบาท
 ผู้เป็นบัณฑิตทั้ง ๔ กระทำไม่ให้มีแสงสว่าง
 เพราะข้าพระบาททั้ง ๔ คน เป็น
 เหมือนกองเพลิงทั้งสี่กอง บัณฑิต คนที่ ๕
 จักเกิดขึ้นเหมือนกองเพลิงที่เกิดขึ้นใน
 ท่ามกลาง ฉะนั้น, ก็บัณฑิตคนที่ห้า
 จักไม่มีคน เสมอในโลกพร้อมทั้งเทวดา".

พระเจ้าวิเทหราชตรัสถามว่า "ก็บัดนี้
 บัณฑิตนั้นอยู่ที่ไหน". เสนกบัณฑิตทูลว่า
 "วันนี้บัณฑิตคนที่ ๕ จะถือปฏิสนธิ หรือ
 ออกจากครรภ์มารดา" ดังนี้ ทูลพยากรณ์
 ราวกะว่าเห็นด้วยทิพยจักขุ เพราะกำลัง
 แห่งการศึกษาของตน. พระราชาทรง
 ระลึกถึงค่านั้น จำเดิมแต่กาลนั้นมา.

มิติลาย ปน จตุส ทวาเรสุ
 ทกขินยวมชฎคามโม ปัจฉิมยวมชฎคามโม
 อุตตรยวมชฎคามโม ปาฉินยวมชฎคามโม
 จาติ จตุตาโร คามา อเหสฺสุ. เตสุ
 ปาฉินยวมชฎคามเม สิริวฑฺฒโก นาม
 เสฏฺฐิ วสตี, สุมนาเทวี นามสฺส ภริยา
 อโหสิ. มหาสตุโต ตํ ทิวสํ รณฺเภา
 ทิฏฺฐสฺสปีนเวลายํ ตาวตีสภวานโต จวิตฺวา
 ตสฺสา กุจฺฉิมฺหิ ปฏฺฐนฺธิ คณฺหิ.

อปฺรานิ ปน เทวปฺตฺตสฺสหาสนานิ
 ตาวตีสภวานโต จวิตฺวา ตสฺมีเยว
 คามเม เสฏฺฐานุเสฏฺฐิณํ กุเลสุ ปฏฺฐนฺธิ
 คณฺหีสฺส. สุมนาเทวี ปน ทสฺมาสจฺจเยน
 สฺวณฺณวณฺณํ ปฺตฺตํ วิชายิ.

ตสฺมี ขณฺเณ สกฺโก เทวราชา มนุสฺสโลกํ
 โอลิเกนฺโต มหาสตุตสฺส มาตฺกุจฺฉิตฺโต
 นิกฺขมณฺหาวิ ฅตฺวา "อิมํ พุทฺธงฺกฺร
 สเทวเก โลกเก ปากตํ กาทํ วตฺตตี"ติ
 จินฺนเตตฺวา มหาสตุตสฺส มาตฺกุจฺฉิตฺโต
 นิกฺขมณฺกาลเ อทิสฺสมานกาเยนาคนฺตฺวา
 ตสฺส หตฺถเ โอสถณฺนิกํ จเปตฺวา
 สกฺกฺวานเมว คโต.

ที่บ้านทั้ง ๔ คือทักษิณยวมชฎคาม ๑
 ปัจฉิมยวมชฎคาม ๑ อุตตรยวมชฎคาม
 ๑ ปาฉินยวมชฎคาม ๑ ได้มีในประตู่
 ทั้ง ๔ ณ เมืองมิติลา. ในบ้านทั้ง ๔
 นั้น เศรษฐีชื่อสิริวฑฒกะอยู่ในบ้าน
 ปาฉินยวมชฎคาม ภรรยาของเศรษฐี
 ชื่อสุมนาเทวี. วันนั้นพระมหาสัตว์เจ้า
 เคลื่อนจากภพดาวดึงส์ ถือบปฏิสนธิใน
 ครรภ์ของนางสุมนาเทวี ในเวลาที่พระราช
 ทรงสุบิน.

ส่วนเทพบุตรอีกพันหนึ่ง ก็เคลื่อนจากภพ
 ดาวดึงส์ ถือบปฏิสนธิในตระกูลของเศรษฐี
 ใหญ่น้อยในบ้านนั้นนั่นเอง. ฝ่ายนาง
 สุมนาเทวี ได้คลอดบุตร มีผิวพรรณ
 ดุจทองคำ โดยกาลล่วงไปได้ ๑๐ เดือน.

ในขณะนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงตรวจดู
 โลกมนุษย์ ก็ทรงทราบการที่พระมหา
 สัตว์เจ้าออกจากครรภ์มารดา ทรงดำริว่า
 "เราควรทำหน่อพุทธานุการนี้ให้ปรากฏใน
 โลกทั้งเทวดา" จึงเสด็จมาด้วยกาย
 อื่นคนอื่นไม่เห็นในเวลามหาสัตว์ออกจาก
 ครรภ์มารดา วางแท่งยาที่มีอแห่ง
 พระโพธิสัตว์เจ้านั้น จึงเสด็จกลับไปสู่
 ทิพยสถานที่อยู่แห่งตนตามเดิม.

มหาสตุโต ตัมภุจิจิ กตฺวา คณฺหิ.
ตสฺมี ปน มาตฺกฺจฺจิตโต นิกฺขมนฺเตเยว
มาตฺ อปฺปมตฺตกัปปิ ทุกฺขํ นาโหสิ.
ธมกรกโต อุทกมिव สุเขน นิกฺขมิ.

สา ตสฺส หตฺถे โสถณฺนิกํ
ทิสฺวา “ตาท กิณฺเต ลทฺถนฺติ อห.
โส “โอสถํ อมฺมาติ ทิพฺโพสถํ มาตฺยา
หตฺถे จเปตฺวา “อมฺม อิมํ โอสถํ
เยน เกนจิ อापาทฺเธน อापาทิกานํ
เทถา”ติ อห. สา ญฺจปญฺจสา
สิริวฑฺฒกเสฏฺฐิโน อโรเจสิ. ตสฺส
ปน สตฺตวสฺสโก สีสปาพาโร อตฺถิ.

โส ตฺถุจฺญฺโจะ หุตฺวา “อโย กุมารโ
มาตฺกฺจฺจิตโต ชายมาโน โอสถํ คเหตุวา
อาคโต, ชาตฺกฺขณฺเยว มาตรา สทฺธิ
กเถสิ, เอวรูปฺเน ปุณฺณวตา ทินฺโน
โอสถเ มหानุภาโว ภวิสฺสตี”ติ
จินฺเตตฺวา ตัม โอสถํ คเหตุวา
นิสฺสทายํ ฆํสิตฺวา โอสถํ โถกั
นลาตฺนฺเต มกฺขเสสิ. สตฺตวสฺสโก
สีลาพาโร ปทุมปตฺติโต อุทกํ วิย
นิวตฺติตฺวา คโต.

พระมหาสัตว์รับกำยานั้นไว้. ก็เมื่อ
พระโพธิสัตว์ เสด็จออกจากครรภ์
มารดานั้นแล ความลำบากแม้มีประมาณ
น้อยมิได้มีแก่มารดา. พระโพธิสัตว์ออก
มาโดยง่าย คุจน้ำไหลออกจากธมกรก
ฉะนั้น.

นางสุนนาเทวีนั้น เห็นแห่งโอสถ
ในมือบุตรนั้น จึงกล่าวว่า “พ่อได้อะไรมา”.
บุตรนั้นตอบว่า “ได้โอสถมาแม่” จึงวาง
ทิพยโอสถที่มีอมารดาพูดว่า “แม่จงให้
โอสถนี้แก่ชนผู้อาพาธ ด้วยอาพาธอย่างไร
อย่างหนึ่ง”. มารดานั้นยินดีว่าจริง จึงบอก
แก่สิริวฑฒกเศรษฐี. ก็เศรษฐีนั้น มีอาพาธ
ด้วยปวดศีรษะมาเจ็ดปี.

สิริวฑฒกเศรษฐีนั้นเป็นผู้ยินดีว่าจริงแล้ว
คิดว่า “กุมารนี้เกิดจากท้องมารดาถือเอา
โอสถมา, กล่าวกับมารดาในขณะที่เกิด
แล้วนั่นเอง, โอสถอันผู้มีบุญเห็นปานนี้
ให้แล้วจักมีอานุภาพมาก” ดังนี้ ถือเอา
โอสถนั้นมาฝนด้วยหินบด ทาโอสถนั้น
หน่อยหนึ่งที่สุดหน้าผาก. อาการปวด-
ศีรษะมาเจ็ดปี ก็กลับหายไปประดุจ
น้ำหายไปจากใบบัวฉะนั้น.

โส "มหรณฺภาวํ โอสถนฺตํ
 โสมนสฺสปฺตโต อโหสิ. มหาสตุตฺตสฺส
 โอสถํ คเหตุวา อาคตภาโว
 สพุตฺตปาภฺนุ ชาโต. เย เกจิ
 อาพาธิกา, สพุเพ เต เสฏฺฐิสุสฺส เคนฺ
 อาคนฺตฺวา โอสถํ ยาจนฺติ. เสฏฺฐิปี
 สพุเพสฺสํ นิสฺสทายํ ฆํสิตฺวา โอสถํ
 โถกํ คเหตุวา อุกฺเคน อาลุเพตฺวา
 เทติ. ทิพฺพิสเณน สรีเร มกฺขิตมตฺเตยว
 สพุเพ อาพาธา วุปฺสมนฺติ. สุชิตา
 มนุสฺสา "สิริวฑฺฒกเสฏฺฐิโน เคน
 โอสถอ มหรณฺภาวโ"ติ วณฺณนฺต
 ปกฺกมนฺติ.

มหาสตุตฺตสฺส นามคฺคหณทิวเส มหาเสฏฺฐิ
 "มม ปฺตฺตสฺส อยฺยกาทีนํ นามเณ
 อตฺถอ นตฺถิ, อสฺส ชายมานสฺส
 โอสถํ คเหตุวา อาคตตฺตา โอสถอ
 นาม โหตุ"ติ ตโต "อิทํ โอสถํ มหนฺตํ
 อิทํ โอสถํ มหนฺตนฺตํ อฺปฺปนฺนวจนํ
 อฺปาทาย อสฺส มโหสฺถกฺมารโ"เตว
 นามํ อกาสิ.

อถสฺส เอตทโหสิ "มม ปฺตฺโต
 มหาปฺญฺโเบ น เอกโกว นิพฺพุตฺติสุสฺสติ,
 อิมินา สทฺธิ ชาตทวารเกหิ จ
 ภวิตพฺพนุ"ติ. โส อาโลกาเปนฺโต

มหาเศรษฐีนั้นได้เป็นผู้ถึงความโสมนัสว่า
 "โอสถมีอานุภาพมาก". ความที่พระ-
 มหาสัตว์ถือโอสถมา (ตั้งแต่อยู่ในครรภ์
 ของมารดา) ก็ปรากฏไปในที่ทั้งปวง.
 คนเจ็บเหล่าใดเหล่าหนึ่งนั้น ทั้งหมด
 ก็มาสู่เรือนของท่านเศรษฐี ขอยา. ฝ่าย
 เศรษฐีถือเอายาหนึ่งหนึ่งฝ่นที่หีบด
 ละลายน้ำให้แก่ชนทั้งปวง โรคทั้งปวง
 ก็สงบระงับไป เพียงทายาทิพย์ที่สรีระ
 เท่านั้น. มนุษย์ทั้งหลายถึงความสุข
 ก็สรรเสริญว่า "โอสถในเรือนของท่าน
 มหาเศรษฐีสิริวฑฒกจะมีอานุภาพมาก"
 แล้วหลีกไป.

ในวันตั้งชื่อพระมหาสัตว์ มหาเศรษฐี
 คิดว่า "เราไม่ต้องการชื่อบรรพบุรุษ มีปู่
 เป็นต้นมาเป็นชื่อบุตรของเรา บุตรของเรา
 จงชื่อว่าโอสถ เพราะบุตรของเราเมื่อเกิด
 ถือโอสถมา" แต่นั้นมาจึงตั้งชื่อพระ-
 มหาสัตว์นั้นว่า "มโหสฺถกฺมารเพราะอาศัย
 คำอันเกิดขึ้นว่า โอสถนี้มีคุณมาก ๆ".

ลำดับนั้น ความปริวิตกเกิดขึ้น
 แก่มหาเศรษฐีนั้นว่า "บุตรของเรามี
 บุญมาก จักไม่เกิดเพียงผู้เดียว และ
 ทารกที่เกิดพร้อมกับบุตรของเรานี้ จะ

ทารกสหุสสานิ ทิฏฐภาวิ สุตฺวา
สหุสเพสฺสปี กุมารานํ ปิลนุณฺหานิ ทตฺวา
สหุสสธาติโย ทาเปสสิ "ปุตฺตสฺส เม
อุปฺภูจกาภา ภาวิสุสนฺตี"ติ. โภธิสฺตฺเตน
สหุสฺสียะเว เตสํ มงฺคลํ กาวะสสิ. ธาติโย
ทารเก อลงฺกกริตฺวา มหาสฺตฺตสฺส
อุปฺภูจจानํ อาเนนฺตี.

โภธิสฺตฺโต เตหิ สหุสฺสิ กิพฺนุโต วฑฺฒิตฺวา
สฺตฺตวสฺสสิกกาเล สุวณฺณปฏิมายา วิย
อภिरูโป อโหสิ. อถสฺส คามมชฺชเม
เตหิ สหุสฺสิ กิพฺนุตฺตสฺส หตฺถิอาทิสฺสุ
อาคจฺจนฺเตสฺสุ กิพฺนามณฺฑลํ ภิชฺชติ.
วาตาทปฺปพฺรณกาเล ทารกา กิลมฺนฺตี.
เอกทิวสมฺปิ เนสํ กิพฺนุตานํเยว
มหาเมสฺมิ อฏฺฐหิ, ตํ ทิสฺวา นาคพโล
มหาสฺตฺโต ธาวิตฺวา เอกํ สาลํ
ปาวิสสิ.

อิตเร ทารกา ตสฺส ปจฺจโต
อนุธาวนฺตา อณฺณมณฺณสฺส ปาเทสฺสุ
อุปกฺขลิตฺวา ปติตฺวา ชนฺณุกฺฆาทาทีนึ
ปาปฺณิสฺสุ. โภธิสฺตฺโต "อิมสฺมิ จาเน

พินฺมึ". มหาเศรษฺฐินํ จึงให้บุรุษไป
ตรวจตราดู ก็ทราบวาทารกที่เราเห็นมี
๑ พันคน จึงให้เครื่องประดับทั้งหลาย
แก่กุมารแม่ทั้งหมด แล้วจึงสั่งให้นางนม
๑ พันคน ด้วยคิดว่า "ทารกเหล่านี้
จักเป็นผู้นำบุตรของเรา". ให้ทำมงค
แก่เด็กเหล่านั้น พร้อมกับพระโภธิสฺตฺว์.
นางนมทั้งหลาย ตกแต่งเหล่าทารกแล้ว
จึงนำมาสู่ที่บำรุงพระมหาสฺตฺว์.

พระโภธิสฺตฺว์ เล่นอยู่กับทารกเหล่านั้น
เจริญวัยมีรูปร่างงามราวกะว่ารูปเปรียบ
ทองคำ ในกาลเมื่อมีอายุได้ ๗ ปี. ลำดับ
นั้น เมื่อพระโภธิสฺตฺว์เล่นอยู่กับทารก
เหล่านั้นในท่ามกลางบ้าน ครั้นเมื่อข้าง
เป็นต้นมาอยู่ สนามที่เล่นย่อมแตกทำลาย.
ทารกทั้งหลาย ย่อมลำบากในกาลที่ถูก
ลมและแดดกระทบ. แม้ในวันหนึ่ง เมื่อ
ทารกเหล่านั้น กำลังเล่นอยู่นั้นเอง
มหาเมสฺมตั้งขึ้นแล้ว. พระมหาสฺตฺว์
ผู้มีกำลังดุจช้างสาร เห็นมหาเมสฺม
นั้นก็วิ่งเข้าไปสู่ศาลาหลังหนึ่ง.

ทารกทั้งหลายนอกนี้ วิ่งไปตามข้างหลัง
พระโภธิสฺตฺว์ เหยียบเท้ากันและกัน
พลาดหกล้ม ถึงอาการเจ็บมีเข่าแตก
เป็นต้น. พระโภธิสฺตฺว์คิดว่า "เราควรทำ

อรรถกถาชาดก ขุททกนิกาย. ป-ท. ๒๗-๕

ก็พินสาละ กาคู วัฏฏติ, เอวํ น
กิลมิสฺสามา"ติ จินฺเตตฺตฺวา เต ทารก
อาห "อิมสฺมี จาเน วาเตน วา
วสุเสน วา อาตเปเน วา กิลมิสฺสาม,
จฺยานิสฺซชฺชนสฺยนกุขมนํ เอกํ สาละ
กาเรสฺสาม, เอกกํ กหาปณํ อหารธา"ติ.
เต ตถา กรีสุ.

มหาสตุโต มหาวฑฺฒกํ ปกุโกสา-
เปตฺตฺวา "ตาท อิมสฺมี จาเน สาละ
กรเห"ติ ตสฺส สหสฺสํ อทาสิ. โส
"สาธฺว"ติ สมฺปฺปฺยจฺฉิตฺตฺวา สหสฺสํ คเหตฺวา
ภูมिํ สมนํ กาวเรตฺตฺวา ชาณฺเฏ กโฏฏตฺตฺวา
สุตฺตํ ปสาเรสิ.

มหาสตุโต ตสฺส สุตฺตปฺสารถนวิธานํ
ทิสฺวา อาริเจนฺโต "โก เอวํ สุตฺตํ
อปฺสารถฺตฺวา สาธฺกํ ปสาเรหิ"ติ อาห.
"สามิ อนํ อตฺตโน สิปปานุรูปเณ
ปฺสาเรมิ อิตฺโต อญฺณํ น ชานามิ"ติ.
"เอตฺตกํปิ อชานนฺโต อมฺหากํ ฐนํ
คเหตฺวา สาละ กถํ กริสฺสสึติ อหาร
สุตฺตํ, อนํ ปฺสารถฺตฺวา เต ทสฺสามิ"ติ
อหาราเปตฺตฺวา สยํ ปสาเรสิ. วิสฺสุกฺกมฺเมน
ปฺสาริตํ วิย อโหสิ. ตโต วฑฺฒกํ
อาห "เอวํ สุตฺตํ ปฺสารถฺตฺ สกุขิสฺสึ"ติ.

ศาลาเป็นที่เล่นในสถานที่นี้ พวกเรา
จักไม่ลำบากอย่างนี้" จึงกล่าวกะทารก
เหล่านั้นว่า "พวกเราจักลำบากด้วย
ลมฝนหรือแดดในที่นี้ พวกเราจักให้สร้าง
ศาลาหลังหนึ่งเป็นที่พักยืนนั่งและนอน,
ท่านทั้งหลายจงนำกหาปณะมา คนละ
หนึ่งกหาปณะ". ทารกเหล่านั้น ก็ทำ
อย่างนั้นแล้ว.

พระมหาสัตว์ให้เรียกนายช่างใหญ่
มาให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่เขาด้วยพูดว่า
"พ่อท่านจงสร้างศาลาในที่นี้". นายช่าง
รับคำว่า "ตกลง" รับเอาทรัพย์พันหนึ่ง
แล้ว ให้ปราบหลักต่อทำพื้นที่ให้เสมอ
แล้วจึงเส้นด้าย.

พระมหาสัตว์เห็นวิธีการซึ่งเส้นด้ายของ
นายช่างนั้นแล้ว เมื่อจะบอกจึงกล่าวว่า
"แน่ผู้เจริญ ท่านอย่าซึ่งเส้นด้ายอย่างนี้
จงซึ่งให้ดี". นายช่างจึงตอบว่า "นาย
ข้าพเจ้า ซึ่งตามรูปแห่งศิลปะของตน
ข้าพเจ้าไม่รู้วิธีซึ่งอย่างอื่นจากนี้". พระ-
มหาสัตว์ตอบว่า "นาย เมื่อไม่รู้กิจแม้
เท่านี้ จักถือเอาทรัพย์ของเราทั้งหลาย
ทำศาลาอย่างไรได้ เพราะเหตุนั้น นาย
จงนำเอาเส้นด้ายมา เราจักซึ่งแสดง
แก่นาย" ให้นำเส้นด้ายมาแล้วก็ซึ่งเอง.

“น สกฺขิสฺสสามิ สามิ”ติ. “เตนหิ มม
วิจารณาย ปน กาคฺคฺ สกฺขิสฺสสึ”ติ.
“สกฺขิสฺสสามิ สามิ”ติ.

มหาสตโต ยถา ตสฺสา สาลาย
เอกสมิ อนาถานํ อิตถินํ วิชายนฺนุจानํ,
เอกสมิ อาคนตฺกสมณพฺราหฺมณานํ
วสนฺนุจानํ, เอกสมิ อาคนตฺกมฺนุสฺसानํ
วสนฺนุจานํ, เอกสมิ อาคนตฺกวานิชگانํ
ภณฺทฺปนฺนุจानํ โหติ, ตถา สพฺพานิ
ตานิ จานานิ พหิมุขทวารานิ กตฺวา
สาลํ วิจาเรสิ. ตตฺถเวว กิฬามณฺฑลํ,
ตตฺถเวว วินิจฺฉยํ, ตตฺถเวว ธมฺมสภํปิ
กาเรสิ. กติปาเหเนว นินฺนุจิตาย สาลาย
จิตฺตกาเร ปกฺโกสภาเปตฺวา สยํ
วิตฺถาเรตฺวา รมณียํ จิตฺตกมฺมํ กาเรสิ.
สา สาลา สุธฺมมาเทวสภาปฎิภาคา
อโหสิ.

ตโต “น เอตฺตาวตา สาลา โสภติ
ไปฺกฺขรณิ กาเรตฺถ วุญฺญตฺิ”ติ “ไปฺกฺขรณิ

เส้นด้ายที่พระมหาสัตว์ซึ่งแล้วได้เป็น
ประดุจว่า พระวิสุกรรมเทพบุตรซึ่ง.
ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงกล่าวกะนาย
ข้างว่า “ท่านจักอาจซึ่งด้ายอย่างนี้หรือ”.
นายข้างตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่อาจนาย”.
พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า “ก็ถ้าเช่นนั้น
นายจักอาจทำตามความเห็นของเราได้
หรือ”. นายข้างตอบว่า “ข้าพเจ้าจักอาจ
ทำได้นาย”.

พระมหาสัตว์ได้จัดปิ่นที่ศาลาให้เป็นส่วนๆ
คือที่สำหรับหญิงอนาถาคลอดบุตรที่หนึ่ง
ที่สำหรับสมณพราหมณ์อัครันตฺกะมาพัก
ที่หนึ่ง ที่สำหรับคฤหัสถ์อัครันตฺกะมาพัก
ที่หนึ่ง ที่สำหรับเก็บสินค้าของพาณิชย์
ผู้อัครันตฺกะมาพักที่หนึ่ง มีอยู่ชั้นใด
พระมหาสัตว์ก็กระทำที่ทั้งหมดเหล่านั้น
ให้มีประตูทางหน้ามุขภายนอก จัดศาลา
ชั้นนั้น. ให้ทำสนามเล่น ที่วินิจฉัย
โรงธรรมสภาในที่นั้น ๆ. เมื่อศาลาเสร็จ
แล้ว โดยวันเล็กน้อยให้เรียกช่างจิตรกร
มาให้ทำจิตรกรรม นำรئينรมย์พิสดาร โดย
พระโพธิสัตว์สั่งเอง. ศาลานั้นได้มีส่วน
เปรียบด้วยสุธรมมาเทวสภา.

แต่นั้นมโสดโพธิสัตว์คิดว่า “ศาลา
จะงดงามเพียงเท่านี้ก็หาไม่ ควรจะให้

ขนาเปตฺวา อิกฺขกฺวทุตฺตํ ปกฺโกสฺสา-
 เปตฺวา สยํ วิจาเรตฺวา สหสฺสวํกํ
 สตติตฺตํ โปกฺขรณิ กาวเรสิ. ส่า
 ปญฺจวิธปทุมสญฺจนฺนา นนฺทนโปกฺขรณิ
 วิย อโหสิ, ตสฺสา ตีเร ปุปฺผผลธเว
 นานารุกฺเข โรปาเปตฺวา นนฺทนวณฺ วิย
 อุกฺขยณฺ กาวเรสิ. ตเมว จ สาลิ
 นิสุสาย ฌมฺมิกสมณพฺราหฺมณานญฺเจว
 อาคนฺตุกคฺมิกาทีนญฺจ ทานวตฺตํ
 ปฏฺจเปสิ.

ส่า ตสฺส กิริยา สพฺพตฺถ ปากฺภา
 อโหสิ. พหุ มนุสฺสา ตํ โอตฺรณฺติ.
 มหาสฺตฺโต สาลาย นิสีทิตฺวา
 สมฺปตฺตสมฺปตฺตานํ การณการณํ
 ยุตฺตายุตฺตํ กเถสิ, วินิจฺฉยํ ปฏฺจเปสิ.
 พุทฺธุปฺปาทกาโล วิย อโหสิ.

วิเทหราชฯ ปน สตฺตวสฺสจฺเจยน
 “จตฺตาโร ปณฺชิตา “อเมห อภิกฺวิตฺวา
 ปญฺจโม ปณฺชิตโต อุกฺปชฺชิสฺสตี”ติ เม
 กถยิสฺสุ กตฺถโส เอตฺรหิ”ติ สวิตฺวา
 “ตสฺส วสฺนฺจฺจานํ ชานถา”ติ จตฺุหิ

สร้างสระโบกขรณี” จึงให้ขุดสระโบกขรณี
 ให้เรียกช่างอิฐมาให้สร้างสระโบกขรณี
 ให้คดลดเลี้ยวนับด้วยพันให้มีท่าลงนับ
 ด้วยร้อย เพราะพิจารณาด้วยตนเอง.
 สระโบกขรณีนั้นดารดาษด้วยปทุมชาติ ๕
 อย่าง เป็นราวกะว่านันทนโบกขรณี ให้
 ปลุกต้นไม้ต่าง ๆ อันทรงดอกและผล
 ที่ริมฝั่งสระนั้น ให้สร้างอุทยานเป็นดุจ
 นั้นทวัน. เริ่มตั้งทานวัตรเพื่อสมณพราหมณ์
 ผู้ประพฤติธรรมและเพื่อผู้สัจจไปมา
 อาศัยหรือผู้เตรียมจะไปเป็นต้นอาศัย
 ศาลานั้น.

การกระทำ ของพระโพธิสัตว์มโหสถ
 อย่างนั้น ได้ปรากฏไปในที่ทั้งปวง. ชน
 เป็นอันมาก ได้มาพักอาศัยศาลานั้น
 พระมหาสัตว์นั่งในศาลา กล่าวสิ่ง
 มีเหตุผลและไม่มีเหตุผล สิ่งที่ควรและ
 ไม่ควรแก่มหาชนผู้ถึงพร้อมแล้ว ๆ. เริ่ม
 ตั้งการวินิจฉัย. กาลนั้นได้เป็นราวกะว่า
 กาลเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า.

โดยล่วงไป ๗ ปีฝ่ายพระเจ้าวิเทหราช
 ทรงระลึกว่า “บัณฑิตทั้ง ๔ กล่าวแก่เรา
 ว่า บัณฑิตที่ ๕ จักเกิดครอบงำพวกเรา
 ทั้ง ๔ บัณฑิตคนที่ ๕ นั้น เดียวนี้อยู่ที่
 ไหน” จึงส่งอำมาตย์ทั้ง ๔ นายไปสืบดู

ทฺวาเรหิ จตฺตาริ อมฺจฺเจ เปเสสิ.
 เสสทฺวาเรหิ นิภฺขมนฺตฺวา อมฺจฺจา
 มหาสตุตฺตํ น ปสฺสึสฺสุ. ปาจฺฉินทฺวาเรน
 นิภฺขมนฺโต อมฺจฺโจ สาลาย นิสฺสึทิตฺวา
 “ปณฺทิตฺเตน นาม อิมิสฺสุสา สาลาย
 การเกน วา การापเกน วา
 ภวิตพฺพนุ”ติ จินฺตฺเตตฺวา มนุสฺสเส ปุจฺฉิ
 “อัยํ สาลา กตฺรวทฺตมกิณา กตา”ติ.

มนุสฺสสา “นายํ วทฺตมกิณา กตา,
 อตฺตโน ปณฺญาเพลน สิริวทฺตมกเสฏฺฐิ-
 ปุตฺตสฺส มโฆสถปณฺทิตสฺส วิจารณาย
 เอสา กตา”ติ วทิสฺสุ. “กตฺวิสฺโส ปน
 ปณฺทิตฺโต”ติ. “ปริปฺนุณฺสตุตฺตวสฺโส”ติ
 อมฺจฺโจ รณฺโถ ทิฏฺฐสฺสปินทิวสโต
 ปฏฺจาย สํวจฺจริ คณฺตฺวา “रणฺโถ
 สฺสปินทสฺสเนน สเมติ อยเมว โส
 ปณฺทิตฺโต”ติ ญตฺวา รณฺโถ ทุตฺตํ
 ปาหฺสิ “เทว ปาจฺฉินยวมชฺฌคามา
 สิริวทฺตมกเสฏฺฐิปุตฺโต มโฆสถปณฺทิตฺโต
 นาม สตุตฺตวสฺสโกว สมานิ เอวรูปิ
 นาม สาลํ กาเรสิ, ปุภฺกฺขรณิ อุกฺขยํ
 จ กาเรสิ, อิมิ ปณฺทิตํ คเหตุวา
 อาเนมิ, อาทาหุ น อาเนมิ”ติ.

ราชา ตํ สุตฺวา ตฺตฺวจฺจิตฺโต
 หุตฺวา เสนกํ ปกฺโกเสาเปตฺวา ตมตฺถํ

โดยประตุทั้ง ๔ ด้านว่า “พวกท่านจงรู้
 สถานที่อยู่ของบัณฑิตนั้น”. อำมาตย์
 ทั้งหลายผู้ออกไปโดยประตุอื่น ๆ ไม่ได้
 พบพระมหาสัตว์. อำมาตย์ผู้ออกไปโดย
 ประตุด้านทิศปราจีนนึ่งที่ศาลาแล้วคิดว่า
 “ศาลานี้คนฉลาดทำเองหรือให้คนอื่นทำ”
 จึงถามคนทั้งหลายว่า “ศาลานี้นายช่าง
 ไหนทำ”.

ชนทั้งหลายตอบว่า “ศาลานี้นายช่าง
 ไม่ได้ทำ, ก็ศาลานี้นายช่างทำโดยความ
 วิจาร์ณของมโฆสถบัณฑิต ผู้เป็นบุตร
 ของสิริวทฺตมกเศรษฐี ด้วยกำลังปัญญา
 ของตน”. อำมาตย์นั้นถามว่า “ก็บัณฑิต
 อายุได้เท่าไร”. ชนทั้งหลายตอบว่า “ได้
 ๗ ปี บริบูรณ์”. อำมาตย์จึงนับปีตั้งแต่
 พระราชาทรงสุบินก็รู้ว่า บัณฑิตนั้นผู้
 นี้เอง สพบกับพระสุบินเห็นของพระราชา”
 จึงส่งทูตไปทูลพระราชาว่า “บุตรสิริ-
 วทฺตมกเศรษฐี ชื่อมโฆสถบัณฑิตในบ้าน
 ปาจฺฉินยวมชฺฌคาม อายุได้ ๗ ปี ให้
 สร้างศาลา สระโบกขรณีและอุทยาน
 อย่างนี้ ข้าพบาทจะพาบัณฑิตนี้มาเฝ้า
 หรือยังพระพุทธเจ้าข้า”.

พระราชาทรงสดับพฤติการณ์นั้นมีพระทัย
 ยินดีแล้ว รับสั่งให้เรียกเสนกบัณฑิตมา

อาโรเจตฺวา “กั เสนก อาเนม ตั
 ปณฺชิตนุ”ติ ปุจฺฉิ. โส มจฺจรายนุโต
 “มหाराช สาลาทีนั การาปิตมตฺตเคน
 ปณฺชิตโต นาม น โหติ, โย โกจิ
 เอตานิ กาเรติ, อปฺปมตฺตึ เอตนุ”ติ
 อาห. โส ตสฺส กถั สุตฺวา
 “ภวิตพฺพเมตฺถ การณฺนา”ติ ตฺถุหิ
 หุตฺวา “ตตฺถเว วสนุโต ปณฺชิตั
 วิมฺสตุ”ติ อมจฺจสฺส ทฺตึ ปฏฺิเปเสสิ.
 ตั สุตฺวา อมจฺจโ จ ตตฺถเว วสนุโต
 ปณฺชิตั วิมฺสิ. ตตฺริทึ วิมฺสนอุทานั.

มัสสิ โคณฺ คณฺจิ สุตฺตึ
 ปฺตฺโต โคโร รณฺน จ
 ทณฺโห สีสสิ อหิ เจว
 กุกฺกฺวฺ มณฺ วิชายนั
 โอิทนั วาลุกฺกญฺจาปี
 ตพฺฟากุญฺยานั คทฺรโก มณฺ”ติ.

แจ้งเนื้อความนั้นแล้ว ตรัสถามว่า “แน่ะ
 อาจารย์เสนกเราจะนำบัณฑิตนั้นมาหรือ”.
 เสนกบัณฑิตนั้นเป็นผู้ตระหนี่ (ในความ
 หลักลมของผู้อื่นยิ่งกว่าตน) จึงกราบ
 ทูลว่า “ข้าแต่มหाराชเจ้าคนชื่อว่า เป็น
 บัณฑิตด้วยเหตุสักว่าให้คนอื่นสร้างศาลา
 เป็นต้น ก็หาไม่คนใดคนหนึ่งให้สร้างสิ่ง
 เหล่านั้นสิ่งนั้นเป็นสิ่งเล็กน้อย”. พระราชา
 ทรงสดับคำของเสนกบัณฑิต ทรงเป็น
 ผู้นิ่งด้วยทรงดำริว่า “เหตุในสิ่งนั้นจะ
 ฟังมี” จึงทรงส่งทูตของอำมาตย์กลับไป
 ด้วยพระดำรัสว่า “อำมาตย์จงยับยั้ง
 อยู่ในที่นั้น พิจารณาดูบัณฑิตต่อไป”.
 อำมาตย์ฟังค่านั้นอยู่ในที่นั้นพิจารณาดู
 บัณฑิต. รวบรวมการพิจารณาในเรื่องนั้น
 ดังต่อไปนี้.

ขึ้นเนื้อ โค เครื่องประดับทำเป็น
 ปล้องๆ ด้ายกลุ่ม บุตร คนเตี้ย
 ชื่อโคธกาฬ รถ ท่อนไม้ ศีรษะคน
 งู ไก่ แก้วมณี(ของเก่าด้ายร้อย
 ขาด) ให้โคตัวคลอดลูก, ข้าว ชิงช้า
 ห้อยด้วยเชือกทราย สระน้ำ,
 อุทยาน, ลา, แก้วมณีบนรั้งกา.
 (ปัญหา ๑๙ ข้อ).

ตตถ มัสนุติ เอกทิวส์ โพิธิตโต
 กีฬามณุทล คจจติ เอโก เสนโน
 สุนผลกโต มัสเปสี คเหตุวา อากาเสน
 ปกขนุทิ. ตํ ทิสฺวา ทารกา "มัสเปสี
 จฑฑาเปสฺสามา"ติ เสนํ อนุพนฺธิสุ.
 เต อิตโต จิตโต จ ธาวนฺตา อุทฺธิ
 โอลิเกตฺวา ตสฺส ปจฺจโต ปจฺจโต
 คจฺจนฺตา ปาสาณาทีสุ ขาณฺเฏสุ
 อุปกฺขลิตฺวา กิลมนฺติ.

อถ เน ปณฺฑิตโต อาน "จฑฑาเปสฺสามิ
 นนฺติ. จฑฑาเปหิ สามี"ติ. "เตนหิ
 ปสฺสธา"ติ โส อุทฺธิ อโนโลเกตฺวา
 วาตเวเคนธาวิตฺวา เสนสฺส ฉายํ
 อกฺกมิตฺวา ปาณี ปหริตฺวา มหาวิรว
 วิรว. ตสฺส เตเชน โส สทฺโท เสนสฺส
 กุจฺฉิยํ นิสีทิตฺวา นิจฺฉาริตโต วิย อโหสิ.
 โส ภาโต มัสํ จฑฑเทสิ.

มหาสตุโต มัสสฺส จฑฑิตภาวํ ฅตฺวา
 ฉายํ โอลิเกนฺโตว ภูมียํ ปติตฺตุํ อทตฺวา
 อากาเสเยว สมฺปฏฺิจฺฉิ. ตํ อจฺฉริยํ
 ทิสฺวา มหาชนโน นทนฺโต วคฺคนฺโต
 อปฺโปณฺนฺโต มหาสทฺทมกาสิ. อมจฺโจ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ชื่นเนื้อ
 ความว่า วันหนึ่งพระโพิธิตว์ไปสู่สนาม
 เล่น เขี้ยวตัวหนึ่งคาบชิ้นเนื้อจากเขียง
 ช่าสัตว์ บินมาทางอากาศ ทารกทั้งหลาย
 เห็นเขี้ยวคาบชิ้นเนื้อบินมาก็พากัน
 ติดตามเขี้ยวไปด้วยคิดว่า "พวกเราจัก
 ให้เขี้ยวทิ้งชิ้นเนื้อ". เด็กเหล่านั้นวิ่งไป
 ข้างนี้ด้วยข้างนี้ด้วย แลดูเบื้องบนไป
 ข้างหลังแห่งเขี้ยวนั้น พลาดล้มที่ตอมี
 แผ่นหินเป็นต้น ย่อมลำบาก.

ลำดับนั้น มโศภบัณฑิต จึงกล่าวกะ
 กุมารเหล่านั้นว่า "เราจักยังเขี้ยวนั้น
 ให้ทิ้งชิ้นเนื้อ". กุมารเหล่านั้นกล่าวว่า
 "นายท่านจงยังเขี้ยวให้ทิ้งชิ้นเนื้อเถิด".
 พระโพิธิตว์นั้นจึงกล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้น
 พวกเธอจงคอยดู" ไม่แลดูเบื้องบนวิ่งไป
 โดยเร็วจุลคมเหยียบเงาเขี้ยว ปรบมือ
 ร้องเสียงดัง. ด้วยเดชแห่งพระโพิธิตว์
 เสียงนั้นเป็นประดุจนั่งเปล่งก้องในท้อง
 เขี้ยว. เขี้ยวตกใจกลัวทิ้งชิ้นเนื้อแล้ว.

พระมหาสัตว์รู้ว่าเขี้ยวทิ้งชิ้นเนื้อก็แลดู
 เงาไม่ให้ชิ้นเนื้อตกไปที่พื้นดินรับเอาใน
 อากาศนั่นเอง. มหาชนเห็นอัศจรรย์นั้น
 แล้ว จึงบันลือเสียงให้ร้องปรบมือทำเสียง
 ดัง. อำมาตย์ทราบเรื่องนั้น จึงส่งทูตไปทูล

ตัม ปุตุตตี ฌตฺวา ฌนฺโณ ทฺวํ ปุณ
เปเสสิ “เทว ปณฺหิตโต อิมินา อุปาเยน
เสนํ มํสเปสี จุฑฺฑาเปสี, อิทํ เทโว
ชานาตุ”ติ.

ราชา ตัม สุตฺวา เสนกํ ปุจฺฉิ “เสนก
กึ อานเมม ปณฺหิตนุ”ติ. โส จินฺเตสิ
“ตสฺส อิตถาคตกาลโต ปญฺจาย มยํ
นิปฺปภา ภวิสฺสาม, อตฺถิทาวั ใน
ราชา น ชานิสฺสตี, น ตัม อานยํ
ทาตุ วมฺภูตึ”ติ. โส ลากมจฺฉริยตาย
“มหาราช เอตตฺเกน ปณฺหิตโต นาโหสิ,
อปฺปมตฺตกํ เอตนฺติ อาห. ราชา
มชฺฌตฺโต หุตฺวา “ตตฺถเว นํ วิมฺสตุ”ติ
ปุณ ปฏฺิเปเสสิ.

โคณฺเฒติ เอโก ปาจฺฉินยวมชฺฌคามวาสี
ปุริโส “วสุเส ปตฺติเต กสิ กริสฺสามึ”ติ
คามนฺตรโต โคนฺเฒ กิณฺติวฺวา อานตฺวา
เคเห วสาเปตฺวา ปุณทิวเส โคจฺรตฺถาย
ติณฺณมึ เนตฺวา โคนฺปิฏฺเจ นิสฺสินฺโน

พระราชาก็ว่า “ขอเดชะ มโหสถบัณฑิต
ให้เหยี่ยวทั้งขึ้นเนื้อด้วยอุบายนี้ ขอ
สมมติเทพจงทรงทราบพฤติการณ์นี้”.

พระเจ้าวิเทหราชทรงสดับพฤติการณ์นั้น
แล้วจึงตรัสถามเสนกบัณฑิตว่า “ท่าน
อาจารย์เสนกคะ เราจะนำบัณฑิตมาหรือ
ยัง”. เสนกบัณฑิตนั้นคิดแล้วว่า “จำเดิม
แต่กาลที่มโหสถบัณฑิตนั้นมาในที่นี้ เรา
ทั้งหลายจักเป็นผู้หมดรัศมี พระราชา
จักไม่ทรงรู้จักว่าพวกเรามีอยู่ (ทรงลืม
พวกเราเสีย) เราไม่ควรจะให้ทรงนำ
มโหสถบัณฑิตนั้นมา” ดังนี้. เพราะความ
ตระหนี่ในลาภ เสนกบัณฑิตทูลว่า
“บุคคลหาชื่อว่าเป็นบัณฑิต ด้วยเหตุ
มีประมาณนี้ไม่ พฤติการณ์นี้เป็นของ
เล็กน้อย”. พระราชาทรงวางเฉย ทรงส่ง
ทูตกลับไปอีกด้วยพระดำรัสว่า “อำมาตย์
จงยับยั้งอยู่ในที่นั้น พิจารณาบัณฑิตนั้น
ต่อไป”.

คำว่า โค ความว่า บุรุษชาวปาจันยว-
มชฌคามคนหนึ่งคิดว่า “เมื่อฝนตก
เราจักทำการไถนา” จึงซื้อโคทั้งหลาย
จากบ้านอื่นนำมาให้อยู่บ้าน รุงขึ้นจึงนำ
ไปสู่ที่มีหญ้าเพื่อให้หากิน นั่งอยู่บนหลัง

กิลนุตรูป โอตริตวา รุกขมุเล
 นิสินุโน นิตุทำ โอกุมิ. ตสมิ ขณ
 เอโก โจโร อากนุตวา โคนเ คเหตุวา
 ปลายิ. โส ปพุชฺฌิตวา โคนเ
 อปสฺสนุโต อิตโต จิตโต จ โอลิเกตุวา
 โจริ ทิสฺวา เวเคน ปกฺขนฺทิตวา "กุหิ
 เม โคนเ เนสี"ติ อาห. "กั วเทสิ
 มม โคนเ อตฺตโน อิจฺฉิตฺฏจฺฉานํ
 เนมี"ติ. เตสํ วิวาทํ สุตฺวา มหาชน
 สนฺนิปติ. ปณฺทิตโต เตสํ สาလာทฺวาเรน
 คจฺฉนฺตํ สทฺทํ สุตฺวา อุโปปี
 ปกฺโกสาเปตฺวา เตสํ กิริยํ ทิสฺวา
 "อัย โจรโร, อัย โคนเสามิโก"ติ
 ชานาติ. ชานนฺโต ปน "กสฺมา
 วิวาทฺตา"ติ ปุจฺฉิ.

โคนเสามิโก อาห "สามิ อิเม โคนเ
 อสฺสกคามโต อสฺกสฺส นาม หตฺถโต
 กิณฺติวา อาเนตฺวา เคเห วสาเปตฺวา
 ปาโตว ตินฺณมฺมี เนมิ ตตฺถ เม
 ปมาทํ ทิสฺวา อัย ปุริโส โคนเ
 คเหตุวา ปลายิ, สฺวาทํ อิตโต จิตโต
 จ โอลิเกนฺโต อิมํ ทิสฺวา อนฺุพนฺธิตฺวา
 คณฺหิ, อสฺสกคามวาสิโน มยา เอเตสํ
 กิณฺติวา คหิตภาวํ ชานนฺตี"ติ. อถ
 โจโร "อิเม โคนเ มเมว สมฺราชาติกา,
 อัย มุสา ภณฺตี"ติ อาห.

โคเหน็ดเหนื่อยก็ลงนั่งไต้ร่มไม้จึงนอนหลับ
 ไป. ขณะนั้นโจรคนหนึ่งมา พาโคเหน็ดไป.
 เจ้าของโคเหน็ดตื่นขึ้น ไม่เห็นโคจึงค้นดู
 ข้างโน้นข้างนี้ เห็นโจรแล้วจึงวิ่งไปโดยเร็ว
 ถามว่า "เจ้าจะนำโคของเราไปไหน".
 โจรตอบว่า "แกพูดอะไร เราจะนำโค
 ของเรา ไปสู่สถานที่ที่ตนต้องการ".
 มหาชนฟังการวิวาทของคนทั้งสองนั้น
 ได้ประชุมกัน. บัณฑิตได้ฟังเสียงของ
 มหาชนเหล่านั้น ไปทางประตูศาลา จึงให้
 เรียกชนแม่ทั้งสองมา เห็นกิริยาของชน
 ทั้งสองนั้นก็รู้ว่า "คนนี้เป็นโจร คนนี้เป็น
 เจ้าของโค". แต่ถึงรู้ก็ถามว่า "ท่านทั้งสอง
 วิวาทกันเพราะเหตุอะไร".

เจ้าของโคกล่าวว่า "ข้าแต่ นาย ข้าพเจ้า
 ชื้อโคเหล่านี้จากมือของชนชื้อโน้นจาก
 บ้านโน้นนำมาให้อยู่ในบ้าน นำไปสู่ที่มี
 หญ้าแต่เช้า ชายนี้พาโคเหน็ดไป เพราะ
 เห็นข้าพเจ้าประมาทในเวลานั้น ข้าพเจ้า
 นั้น มองดูข้างโน้น ข้างนี้ เห็นชายนี้
 จึงติดตามไปจับตัว. ชาวบ้านโน้นรู้ความ
 ที่ข้าพเจ้าชื้อโคเหล่านั้นพามา". ลำดับ
 นั้น โจรพูดว่า "โคเหล่านี้เกิดในบ้านของ
 ข้าพเจ้าเอง, ชายผู้นี้พูดเท็จ".

อถ เน ปณฺหิตโต “อหิ โว
อญฺญํ ฐมฺเมน วินิจฺฉยิสฺสามิ, ก็
ตุเมห วินิจฺฉเย จสฺสเถา”ติ ปุจฺฉิตฺวา
“อาม จสฺสามา”ติ วุตฺเต “มหาชนฺสฺส
หทยํ คณฺหิตุํ วญฺญตี”ติ ปจฺมํ
โจริ ปุจฺฉิ “ตยา อิม โคณา ก็
ชาทาปีตา ก็ ปายิตา”ติ. “ปณฺหิต
ยาคุํ ปายेतฺวา ติลปิฏฺจญฺจ กุมฺมาเส
จ ชาทาปีตา”ติ. ตโต โคณฺสามิกํ
ปุจฺฉิ. โส อาท “กูโต เม ทฺคฺคตฺสฺส
ยาคฺคาทีนิ ลทฺธานิ, ตินฺเมว ชาทา-
ปีตา”ติ.

ปณฺหิตโต เตสํ กถิํ สุตฺวา อตฺตโน
บุริสํ ปาตี คาหาเปตฺวา ปิยงฺคุปฺตฺตานิ
อาหฺราเปตฺวา อุกฺกุขเล โภญฺญาเปตฺวา
อุทฺเทน มทฺทาเปตฺวา โคเณ ปายสิ.
โคณา ตินฺเมว ฉทฺทยีสฺ. ปณฺหิตโต
“ปฺสฺสเถิทฺนุ”ติ มหาชนฺสฺส ทสฺเสตฺวา
โจริ ปุจฺฉิ “โจโรสิ, น โจโรสิ”ติ.
“สามิ โจโรมฺหิ”ติ อาท.

“เตนฺหิ อีโต ปญฺจาย มา เอรฺฐปมกาสิ”ติ
โอวทติ. โพิธตฺตฺสฺส บุริสา ปน ตํ

ครั้งนั้นมโหสถบัณฑิต จึงถามคน
ทั้งสองนั้นว่า “เราจักวินิจฉัยคดีของท่าน
ทั้งสองโดยยุติธรรม พวกท่านจักตั้งอยู่
ในวินิจฉัยหรือ” เมื่อชนทั้งสองพูดว่า
“พวกข้าพเจ้าจักตั้งอยู่ขอรับ” ดังนี้
จึงคิดว่า “เราควรจะยัดน้ำใจมหาชน”
ได้ถามโจรก่อนว่า “โคเหล่านี้ท่านให้
เคี้ยวต้มอะไร”. โจรตอบว่า “ข้าแต่บัณฑิต
โคทั้งหลาย ข้าพเจ้าให้ต้มข้าวยาคุเคี้ยว
กินงาแบ่งและขนมกุมมาส”. ต่อไป
มโหสถบัณฑิตจึงถามเจ้าของโค. เจ้าของ
โคนั้นตอบว่า “ข้าพเจ้าเป็นคนยากจน
จะได้สิ่งของมีข้าวยาคุเป็นต้นแต่ที่ไหน,
ข้าพเจ้าให้โคเคี้ยวกินหญ้าเท่านั้น”.

มโหสถบัณฑิตได้ฟังถ้อยคำแห่งชนทั้งสอง
นั้น จึงให้บุรุษของตนถือถาดมาแล้ว ให้
นำเอาใบประยงค์ทั้งหลายมา ให้โขลก
ในครกแล้วให้ขยำด้วยน้ำไปให้โคต้ม.
โคทั้งหลายก็สำรอกหญ้าที่ตนเองออกมา.
มโหสถบัณฑิตได้แสดง แก่มหาชนว่า
“พวกท่านจงดูหญ้านี้” จึงถามโจรว่า
“เจ้าเป็นโจรหรือมิใช่โจร”. โจรตอบว่า
“ข้าแต่นายข้าพเจ้าเป็นโจร”.

พระโพธิสัตว์ก็กล่าวสอนว่า “ถ้ากระนั้น
ตั้งแต่บัดนี้ไป เจ้าอย่าได้ทำกรรมเห็น

หตุตปาเทหิ ไปเถตฺวา ทุพฺพลมกัสมฺ.

อถ นํ ปณฺหิตโต โอิวทึ “ปสฺสสึ ตาต
ทิวฺจธมฺเมเยว ตาว เต อิทํ ทุกฺขํ,
สมฺปฺราเย ปน นินฺยาทีสุ มหาทุกฺขํ
อนฺภวิสฺสสึ, อิตโต ปฏฺจาย ปชฺเหตฺ
กมฺมณฺ”ติ ปณฺจสีลาณี ตสฺส อทาสึ.
อมจฺใจ ตํ ปวฺตตี ยถาภูตํ รณฺโณ
อาโรจาเปสิ.

ราชา “กึ เสนก อาเนม ปณฺหิตนฺ”ติ
เสนกํ ปุจฺจิตฺวา “มหาราช โคนอภฺภู
นาม เยน เกนจิ วินิจฺจิตํ, เอตฺตเกน
ปณฺหิตโต นาม น โหติ, อาคเมถ
ตาว เทวา”ติ วุตฺเต มชฺฌตฺโต หุตฺวา
ปุน ตเถว สาสนํ เปเสสิ. เอว
สพฺพวิธานเ เวทิตพฺพํ. อิตโต ปรี ปน
อุทานมตฺตเมว วิภจิตฺวา ทสฺสิสฺสามิ.

คณฺจิติ เอกา ปน ทุคฺคติตฺถี
นानาวณฺณเหหิ สุตฺเตหิ คณฺจิกํ

ปานนี้”. ฝ่ายเหล่าบุรุษของพระโพธิสัตว์
ก็ทุบตีโจรนั้น ด้วยมือและเท้าเป็นต้น
ทำให้บอบช้ำแล้ว.

ลำดับนั้น มโหสถบัณฑิตจึงกล่าวโอวาท
โจรนั้นว่า “แน่ะพ่อ เจ้าคงเห็นทุกข์นี้
ของเจ้าในภพนี้เพียงเท่านี้ก่อน, แต่เจ้าจัก
เสวยทุกข์อันใหญ่ในนรกเป็นต้น ใน
โลกหน้า, ตั้งแต่นี้ไปเจ้าคงละกรรมนั้น
เสีย” ดังนี้ได้ให้โจรรักษาศีลห้าแล้ว.
อำมาตย์จึงให้ราชทูต กราบทูลเรื่องนั้น
ตามความเป็นจริงแต่พระเจ้าวิเทหราช
แล้ว.

พระราชาก็ตรัสถามเสนกบัณฑิตว่า
“แน่ะอาจารย์เสนกคะ เราทั้งหลายจะนำ
บัณฑิตนั้นมาหรือยัง เมื่อเสนกทูลว่า
“ข้าแต่มหाराชเจ้า เรื่องคดีใด ใคร ๆ
ก็วินิจฉัยได้ บุคคลชื่อว่าบัณฑิตด้วย
เหตุเพียงเท่านี้ก็หาไม่ได้, ข้าแต่สมมติเทพ
ขอพระองค์จงทรงรอก่อน” ดังนี้ ก็ทรง
วางเฉย ทรงส่งข่าวไปอย่างนั้นอีก.
นักปราชญ์พึงรู้การจัดแจงทั้งปวงอย่างนี้.
ก็เบื้องหน้าแต่นี้จักจำแนกแสดงเพียง
หัวข้อเรื่องเท่านั้น.

คำว่า เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ
ความว่า ก็หญิงเชยใจคนหนึ่งเปลื้อง

พนฺธิตฺวา กตฺสฺสฺสฺสคณฺจิกปิลนฺธํ คีวโต
 โมเจตฺวา สาฏฺกสฺส อฺปฺริ จเปตฺวา
 นหายิตฺตํ ปณฺธิเตน การิตํ โปกฺขรณฺโ
 โอตฺริ. อปฺรา ตฺรฺณิตฺถิ ตํ ทิสฺวา
 โสภํ อฺปฺปาเทตฺวา ตํ อุกฺขิปิตฺวา “อมฺม
 อติวีย โสภณฺโ อิทํ เต กิตฺตเกน กตฺ
 อหํปิ อตฺตโน สิปฺปานฺรฺูปเณ เอวฺรฺูปิ
 กริสฺสสามิ”ติ คีวายํ ปิลนฺธิตฺวา “ปฺมาณฺ
 ตาวสฺส อฺปฺธาเวมิ”ติ วตฺวา ตาย
 อฺชฺชฺจิตฺตตาย “อฺปฺธาเวหิ”ติ วตฺเต
 คีวายํ ปิลนฺธิตฺวา ปกฺกามิ.

อิตรฺวาปิ ตํ ทิสฺวา โปกฺขรณฺโ
 สึสมิ อุตฺตริตฺวา สาฏฺกํ นิวาเสตฺวา
 อฺปฺธาวิตฺวา “กุหิ เม ปิลนฺธํ คเหตุวา
 ปลาโยสฺสสึ”ติ สาฏฺกํ คณฺหิ. อิตรฺวา
 ปน “นานํ ตว สนฺตกํ คณฺหามิ,
 มม คีวายเมว ปิลนฺธนฺนุ”ติ อห.
 มหาชโน ตํ สุตฺวา สนฺนิปติ.

ปณฺธิโตปิ ทารเกหิ สทฺธิ กิพฺนฺโต
 ตาสํ กลฺหิ กตฺวา สาလာทฺวาเรน

เครื่องประดับทำเป็นปล้องอันถักด้วยด้าย
 สีต่างๆ จากคอ วางไว้บนผ้าสาฎก ลงสู่
 สระโบกขรณีอันมโหสถบัณฑิตให้สร้าง
 ไว้เพื่ออาบน้ำ. หญิงรุ่นสาวคนอื่นเห็น
 เครื่องประดับ เกิดความโลภ ยกเครื่อง
 ประดับนั้นขึ้นชมพูดว่า “แน่ะแม่ เครื่อง
 ประดับนี้งามเหลือเกิน ท่านทำด้วยสิ่งมี
 ประมาณเท่าไร ถึงเราก็จักกระทำเครื่อง
 ประดับให้มีรูปเช่นนั้น ตามสมควรแก่
 ศิลปะแห่งตน” ดังนี้แล้วประดับที่คอ
 กล่าวว่า “ฉันจะพิจารณาประมาณราคา
 เครื่องประดับนั้นก่อน” เมื่อหญิงเจ้าของ
 กล่าวว่า “ท่านจงพิจารณาดูเถิด” เพราะ
 นางเป็นคนมีจิตซื่อตรง จึงประดับที่
 คอตน แล้วหลีกไป.

ฝ่ายหญิงเจ้าของเห็นอาการดั่งนั้น ก็ขึ้น
 จากสระโบกขรณีโดยเร็ว ผลัดผ้าเรียบร้อย
 แล้ว ก็วิ่งไปตามยึดผ้าไว้กล่าวว่า “เอ็ง
 จักถือเอาเครื่องประดับของเราหนีไป
 ไหน”. ฝ่ายหญิงขโมยนอกนี้ กล่าวว่า
 “ข้าไม่ได้เอาของแกมา, เครื่องประดับ
 ที่คอของข้าเอง”. มหาชนชุมนุมฟังการ
 วิวาทของหญิงทั้งสองนั้น.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์บัณฑิต เล่นอยู่กับเด็ก
 บริวาร ได้ยินเสียงของหญิงทั้งสองนั้น

คจฺจนฺตึนํ สทฺทํ สุตฺวา "กึ สทฺโท
เอโส"ติ ปุจฺฉิตฺวา อุภินฺนํ กลหการณํ
สุตฺวา ตา ปกฺโกสาเปตฺวา อากาเรเนว
"อຍံ โຈຣີ, ອຍັ ນ ໂຈຣີ"ຕີ ຄຕຸວາປີ
ຕມຕຸຕໍ ປຸຈຸຊິຕຸວາ "ມມ ວິນິຈຸຍ
ຈສສຸຕາ"ຕີ ວຕຸວາ "ອາມ ຈສສາມາ"ຕີ
ວຸຕຸເຕ ປຈມໍ ໂຈຣີ ປຸຈຸຊິ "ຕຸວໍ ອິມໍ
ປິລນຸຣນໍ ກຕຣກນຸເຣນ ວິລິມປສີ"ຕີ. "ອໍ
ນິຈຸຈໍ ສພຸສາຫາຣິເກນ ວິລິມປາມີ"ຕີ.

ສພຸສາຫາຣິໂກ ນາມ ສພຸສກນຸເຣ
ຍໂເຊຕຸວາ ກຕກນຸເຣ. ຕຕ໌ ອິຕຣີ ປຸຈຸຊິ.
ສາ ອາຫ "ກຸໂຕ ມຍຸນໍ ທຸຄຸຕາຍ
ສພຸສາຫາຣິໂກ ອຕຸຕິ, ອໍ ນິຈຸຈໍ
ປິຍງຸຄຸປຸຜກນຸເຣເນວ ວິລິມປາມີ"ຕີ. ປຸຣຸທິໂຕ
ຕາສໍ ວຈນໍ ປຸຣິສໍ ຕາຫາເປຕຸວາ
ອຸທກປາຕີ ອາຫາເປຕຸວາ ຕໍ ປິລນຸຣນໍ
ຕຕຸຕ ປກຸຊິປິຕຸວາ ກນຸຣິກໍ ປກຸໂກສາເປຕຸວາ
"ເອຕໍ ອຸປສີສິຕຸວາ ອສຸກກນຸຣຸກາວໍ ນາມ
ສານາຮີ"ຕີ ອາຫ. ໂສ ຕໍ ອຸປສີສິນຸໂຕ
ປິຍງຸຄຸປຸຜກນຸຣຸກາວໍ ຄຕຸວາ ອິມໍ
ເອກນິປາເຕ ຕາຄມາຫ

ทำการทะเลาะกันไปทางประตูศาลา จึง
ถามว่า "นั่นเสียงอะไร" ฟังเหตุแห่งการ
ทะเลาะกันของหญิงทั้งสอง จึงให้เรียก
หญิงทั้งสองนั้นมาแม่ว่า "หญิงนี้เป็น
ใจ, หญิงนี้มีใจ" โดยอาการนั่นเอง
ก็ถามเนื้อความนั้นแล้วกล่าวว่า "เธอ
ทั้งสองจักตั้งอยู่ในวินิจัยของข้าพเจ้า
ไหม" เมื่อหญิงทั้งสองรับว่า "จะฉัน
ทั้งสองจักตั้งอยู่ในวินิจัย" จึงถามหญิง
ขโมยก่อนว่า "เธอขโมยเครื่องประดับนี้
ด้วยของหอมอะไร". หญิงขโมยตอบว่า
"ข้าพเจ้าย่อมด้วยของหอมทุกอย่างเป็น
ประจำ".

ของหอมที่บุคคลทำประกอบด้วยของหอม
ทั้งปวง ชื่อว่า ของหอมทุกอย่าง, แต่ฉัน
มโศภบัณฑิตจึงถามหญิงนอกนี้. หญิง
เจ้าของนั้น จึงตอบว่า "เพราะข้าพเจ้า
เป็นคนยากจนจะมีของหอมทุกอย่างแต่
ที่ไหน, ข้าพเจ้าย่อมด้วยของหอม คือดอก
ประยงค์เท่านั้น เป็นประจำ". มโศภ-
บัณฑิตจึงให้บุรุษคนหนึ่งกำหนดถ้อยคำ
ของหญิงทั้งสองนั้นไว้แล้ว ให้นำถาดน้ำ
มา แะเครื่องประดับในถาดน้ำนั้น ให้เรียก
บุคคลผู้รู้จักกลับมาสั่งว่า "ท่านจงดม
เครื่องประดับนั้นแล้ว จงรู้ความที่เครื่อง
ประดับนั้นมีกลิ่นชื่อนั้น". คนรู้จักกลิ่น

“สพฺพสาหาริโก นตฺถิ
 สุตฺถกํคฺ ปวายติ
 อลิกํ ภาสติ ยํ ฐตฺถิ
 สจฺจมาหุ มหฺลลิกา”ติ.

ตตฺถ ฐตฺถิตฺติ ฐตฺถิกา. อามุติ
 อาม อยเมว วา ปาโจ.

อถ มหาสตุโต ตํ การณํ มหาชนํ
 ชานาเปตฺวา “ตวํ โจรีสี”ติ ปุจฺจิตฺวา
 โจรีภาวํ ปฏฺชิชานาเปสิ. ตโต ปฏฺจาย
 มหาสตุตฺตสฺส ปณฺฑิตภาโว มหาชนสฺส
 ปากโฏ ชานโต.

สฺตฺตฺตฺตฺติ เอกา อิตฺถิ กปฺปาส-
 เขตฺตรกฺขิกา เขตฺตํ รกฺขณฺตี ตตฺถเว
 ปริสุทฺธกปฺปาสํ คเหตุวา สุขุมสฺตฺตํ
 กนฺติตฺวา ติมพฺรฎฺฐจิมเลน สฺตฺตคฺคฺ
 กตฺวา อุจฺจงฺเก จเปตฺวา คามํ
 อาคจฺจนฺตี “ปณฺฑิตสฺส ปุเกฺชรณิยํ
 นุหายิสฺสามิ”ติ สาฏฺกสฺส อฺปริ สฺตฺตคฺคฺ
 จเปตฺวา โอตริตฺวา นุหายติ. อปฺรา
 อิตฺถิ ตํ ทิสฺวา สฺตฺตจิตฺตตาย ตํ

ตมเครื่องประดับนั้นแล้วก็รู้ว่าเป็นกลิ่น
 ดอกประยงค์ จึงกล่าวคาถานี้ ในเอกนิบาต
 ว่า

“ของหอมทุกอย่างไม่มี กลิ่นดอก
 ประยงค์ล้วน ย่อมพุ่งไป หญิง-
 นักร้อง กล่าวคำเท็จ หญิงแก่
 กล่าวคำจริง”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ฐตฺถิ คือ
 หญิงนักร้อง. คำว่า อามุ คือ กล่าวแล้ว.
 อีกอย่างหนึ่งบาลีก็เป็นอย่างนี้เหมือนกัน.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เจ้า ยัง
 มหาชนให้รู้เหตุนั้นแล้ว จึงถามว่า “เธอ
 เป็นโจรหรือ” ให้สารภาพรับรู้ความเป็น
 โจรแล้ว. จำเดิมแต่นั้นมา ความที่พระ-
 มหาสัตว์เป็นบัณฑิต ได้ปรากฏแก่มหาชน
 แล้ว.

คำว่า ด้ายกลุ่ม ความว่า หญิง
 คนหนึ่งรักษาไร่ฝ้าย เมื่อรักษาไร่ได้เก็บ
 ฝ้ายบริสุทธิ์ในไร่ นั้นนั้นแหละมารอ
 ให้เป็นด้ายเส้นละเอียดแล้ว ม้วนกลุ่ม
 ด้ายด้วยเมล็ดผลมะพลับวางไว้ในปาก
 เมื่อจะกลับมาบ้านคิดว่า “เราจักอาบน้ำ
 ที่สระโบกขรณีของมโหสถบัณฑิต” วาง
 ด้ายกลุ่มไว้บนผ้าสาฎกลงอาบน้ำ. หญิง
 คนหนึ่งเห็นด้ายกลุ่มนั้นก็ถือเอาด้ายกลุ่ม

คเหตฺวา "อโห มนาปํ สุตตํ ตยา
อมุม กตฺนุ"ติ อจฺจํ ปหริตฺวา
โธโลเกนฺตํ วย อจฺจํเก กตฺวา ปกฺกามิ.
เสสํ ปริมนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพํ.

ปณฺทิตฺโต ปจฺมํ จีรี ปุจฺฉิ. "ตฺวํ
สุตฺตคฺคํ กโรนฺตี ก็ อนฺโต ปกฺขิปิตฺวา
อกาสี"ติ. สว "สามิ กปฺปาสผลเมว
ปกฺขิปิตฺวา กโรมี"ติ อห. ตโต อิตฺรํ
ปุจฺฉิ. สว "ติมฺพฺรฎฺฐจฺินุ"ติ อห. โส
อุภินฺนํปี กถํ ปุริสํ คาหาเปตฺวา ตํ
สุตฺตคฺคํ วินิเวธาเปตฺวา ติมฺพฺรฎฺฐจฺิ ทิสฺวา
ตํ จีรีภาวํ ปฏฺิชาณาเปสฺสิ. มหาชน
หฏฺจตฺตฺวจฺิ "อฏฺโฏ สุวินิจฺฉิตฺโต"ติ
สาธฺกการสหสฺसानิ ปวตฺเตสฺสิ.

ปฺตฺโตติ เอกา อิตฺถิ ปฺตฺตํ
อาทาย มุขโรวนตฺถาย ปณฺทิตฺตฺส
โปกฺขรณิ คนฺตฺวา ปฺตฺตํ นฺหาเปตฺวา
อดฺตโน สวฏฺเก นิสฺีทาเปตฺวา มุขํ
โรวิตฺตุํ โอตฺริ. ตสฺมี ขณฺเ เอกา

นั้น เพราะตนเป็นผู้มีจิตโลก ปรบมือแล้ว
พูดว่า "โอ ด้ายกลุ่มนี้ น่าชอบใจ ท่านทำ
หรือแม่" ดังนี้ทำเหมือนแลดูแล้ว เก็บลง
ในพกหลีกไป. เนื้อความที่เหลือ นักปราชญ์
พึงทราบพิสดารโดยนัย อันมีในก่อน
นั้นแล.

มโศภบัณฑิตถามหญิงใจก่อนว่า "เธอ
ทำด้ายให้เป็นกลุ่มได้ทำอะไรใส่ไว้ในภายใน".
หญิงใจนั้นตอบว่า "ข้าแต่ นาย
ข้าพเจ้าใส่เมล็ดฝ้ายนั้นเองไว้ในแล้ว
จึงม้วน. แต่ฉัน มโศภบัณฑิตจึงถาม
หญิงนอกนี้. หญิงเจ้าของนั้นจึงตอบว่า
"มีเมล็ดมะพลับข้างใน". มโศภบัณฑิต
จึงให้บุรุษบริวารกำหนดถ้อยคำของหญิง
แม่ทั้งสองแล้ว ให้คล้ายกลุ่มด้ายออก
เห็นเมล็ดมะพลับจึงให้หญิงใจนั้น รับ
สารภาพความที่ตนเป็นใจ. มหาชน
ร่าเริงและยินดีแล้ว ยังเสียงสาธการ
พันหนึ่งให้เป็นไปว่า "มโศภวินิจฉัยคดี
ได้ดี" ดังนี้.

คำว่า บุตร ความว่า หญิงคนหนึ่ง
พาบุตรไปสู่สระโบกขรณี ของมโศภ
บัณฑิต เพื่อต้องการล้างหน้าให้บุตร
อาบแล้วให้นั่งบนผ้าสาฎกของตนแล้ว
ลงไปเพื่อล้างหน้า. ขณะนั้นยังชณิตนหนึ่ง

อรรถกถาชาดก ขุททกนิกาย. ป-ท. ๒๗-๕

ยกุชินี ตั้ ทิสฺวา ขาทิตฺตกา มา หุตฺวา
 อิตฺถิเวสฺสึ คเหตฺวา อาคณฺหฺตฺวา "สหายิก
 โสภติ วตายํ ทารโก, ตเวโส ปุตฺโต"ติ
 ปุจฺฉิตฺวา "อาม อมฺมา"ติ วุตฺเต
 "ปาเยมิ ธนฺนุ"ติ วุตฺวา "ปาเยหิ"ติ
 วุตฺเต ตั้ คเหตฺวา โถกั กิฬฺปาเปตฺวา
 ตั้ อาทาย ปลายิ.

อิตฺธา ตั้ ทิสฺวา อุตฺตริตฺวา เวเคน
 ธาวิตฺวา "กุหิ เม ปุตฺตึ เนสึ"ติ
 สากฺกั คณฺหิ. ยกุชินี "กุโต ตยา
 ปุตฺโต ลทฺโธ, มเมโส ปุตฺโตติ อาห.
 ตา กลหิ กโรนฺติโย สาลาทฺวาเรน
 คจฺจนฺติ. ปณฺหิตฺโต ตาสึ กลหสทฺหิ
 สุตฺวา ตา ปกุโกสาเปตฺวา "กิเมตฺนุ"ติ
 ปุจฺฉิ. ตา ตสฺส ตมตฺถํ อารโจะสฺสุ.

ตั้ สุตฺวา ปณฺหิตฺโต ยกุชินิ อนิมฺมิสฺสตาย
 เจว รตฺตตาย ๑ นิราสงฺกตาย ๑
 ฉายาย อภาวตาย ๑ "ยกุชินี อยฺนุ"ติ
 ฌตฺวาปี "มม วินิจฺฉเย จสฺสธา"ติ
 วุตฺวา "อาม จสฺสามา"ติ วุตฺเต ปจฺฉิ
 เลขิ อากทฺตฺมิตฺวา เลขมชฺฌเม ทารกั
 นิปชฺชาเปตฺวา ยกุชินี หตฺถสฺสุ มาตริ

เห็นเด็กนั้นเป็นผู้ใคร่จะเคี้ยวกิน จึงแปลง
 เพศเป็นหญิง มาถามว่า "แน่ะสหาย
 ทารกนี้งามหนอ ทารกนี้เป็นบุตรของเธอ
 หรือ" เมื่อหญิงมารดาบอกว่า "ใช่แล้วแม่"
 จึงกล่าวว่า "ฉันจะให้ตีมนม" เมื่อหญิง
 มารดากล่าวว่า "เธอจงให้ตีมเถิด" ก็อุ้ม
 ทารกนั้นให้เล่นหน่อหนึ่ง แล้วพาทารก
 นั้นหนีไป.

หญิงมารดาทารกนอกนี้เห็นยักษ์ณีแปลง
 นั้น จึงขึ้นจากน้ำวิ่งไปโดยเร็ว จับผ้าสาฎก
 ไว้กล่าวว่า "แกจะนำบุตรของข้าไปไหน".
 นางยักษ์ณีกล่าวว่า "เจ้าได้บุตรมาแต่ไหน
 เด็กนี้เป็นบุตรของเรา". หญิงทั้งสองนั้น
 ทำการทะเลาะกันไปตามประตูลาลา.
 มโหสถบัณฑิตได้ฟังเสียงทะเลาะกันของ
 หญิงทั้งสองนั้น ให้เรียกหญิงทั้งสองนั้น
 มาถามว่า "นั่นเรื่องอะไรกัน". หญิงทั้งสอง
 นั้นก็แจ้งข้อความนั้นแก่พระบรมโพธิสัตว์.

มโหสถบัณฑิต ฟังเนื้อความนั้นแล้วก็รู้ว่า
 "หญิงนี้เป็นนางยักษ์ณี" เพราะนัยน์ตา
 นางไม่กระพริบ เพราะนางนัยน์ตาแดง
 เพราะนางไม่สะทกสะท้าน เพราะนาง
 ไม่มีเงา จึงกล่าวว่า "เธอทั้ง ๒ จักตั้งอยู่
 ในวินิจฉัยของเราไหม" เมื่อหญิงทั้งสอง
 ตอบว่า "จะ พวกเราจักตั้งอยู่ในวินิจฉัย"

ปาเทสสุ คาหาเปตฺวา “เทวปี กชฺฐมิตฺวา
คณฺหถ, เอโส คณฺหิตฺํ สกฺโกนฺตียา
ปุตฺโต”ติ อาน.

ตา อุโปปี ตํ กชฺฐมิตฺสฺ. ทารโก
ตาทิ กชฺฐมียมาโน ทุกฺขปฺปุตฺโต หุตฺวา
วิรวี. มาตา ตํ สทฺทํ สุตฺวา หทยเณ
ผลิเตน วีย ปุตฺตํ มฺภจิตฺวา โธทมานา
อฏฺฐาสิ. ปณฺชติโต มหาชนํ ปุจฺฉิ
“ทารกมาตุ หทยํ มฺภกํ โหติ, อุทาทุ
อมาตุ หทยํ มฺภกนฺ”ติ. มาตุ หทยํ
มฺภกํ ปณฺชิตาติ. ปณฺชติโต มหาชนํ
ปุจฺฉิ “เตนหิ อิทานิ กิเมตํ ทารกํ
คเหตุวา จิตา มาตา โหติ, อุทาทุ
วิสสุเซตฺวา จิตา”ติ. “วิสสุเซตฺวา จิตา
ปณฺชิตา”ติ. “เตนหิ อิมํ ปน
ทารกจิเรี ตฺเมห ชานาถา”ติ. “น
ชานาม ปณฺชิตา”ติ.

“ยกุชนี เอสา เอตํ ขาทิตฺํ คณฺหตี”ติ.
“กถิ ชานาสิ ปณฺชิตา”ติ. “ยกุชนี
อนิมฺมิสฺสตาย เจว รตฺตตาย จ

จึงชี้ตรอยแผ่นดินให้ทารกนอนกลางรอย
ขีด ให้นางยักษ์ฉีน้ำที่มือทารก ให้นาง
มารดาจับที่เท้า แล้วกล่าวว่า “เธอทั้งสอง
จงจุดคร่าเอาทารกนั้นไป เด็กนั้นเป็นบุตร
ของหญิงผู้สามารถจะจุดคร่าไปได้”.

นางแม่ทั้งสองเหล่านั้น ก็จุดคร่า
ทารกนั้นไป. ทารกถูกหญิงทั้งสองนั้นจุดไป
มีความลำบากก็ร้องลั่น. หญิงมารดาได้
ฟังเสียงนั้นแล้ว มีหัวใจราวกระว่าจะแตก
ก็ปล่อยบุตรแล้วยื่นร้องให้อยู่. มโหสถ
บัณฑิต ถามมหาชนว่า “ใจของหญิง
มารดาทารกอ่อน หรือใจของหญิงมิใช่
มารดาอ่อน”. มหาชนตอบว่า “ช้าแต่
บัณฑิตใจของหญิงมารดาอ่อน”. มโหสถ
บัณฑิตจึงถามมหาชนว่า “ถ้าเช่นนั้น
บัดนี้หญิงจับทารกนั้นไปยื่นอยู่แล้วเป็น
มารดาหรือ, หรือว่าหญิงสละทารกนั้น
ยื่นอยู่เป็นมารดา”. มหาชนตอบว่า “นาง
ผู้สละทารกยื่นอยู่เป็นมารดา”. มโหสถ
บัณฑิตกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้นท่านทั้งหลาย
รู้หรือว่าหญิงนี้เป็นใจรักทารก”. มหาชน
ตอบว่า “ไม่ทราบท่านบัณฑิต”.

มโหสถบัณฑิตกล่าวว่า “นางนี้เป็น
ยักษ์ฉีน้ำ จับทารกนี้ไปเพื่อจะเคี้ยวกิน”.
มหาชนถามว่า “ช้าแต่บัณฑิตท่านรู้ได้

มิราสุงกตาย จ ฉายาย อภาเวน จ
 นิกรรณตาย จาติ. อถ นํ โส ปุจฺฉิ
 “กาสิ ตวณฺ”ติ. “ยฺกฺขินิมฺหิ สามิ”ติ.
 “กสฺมา อิมํ ทารกํ คณฺหสิ”ติ.
 “ชาติตุํ สามิ”ติ. “อนฺธพาลเ ปุพฺเพปิ
 ปาปํ กตฺวา ยฺกฺขินิ ชาตา, อิทานิ
 ปุณฺปิ ปาปํ กโรสิ, อโห อนฺธพาลาสิ”ติ
 ตํ ปณฺจสีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา อญฺโฆเชสิ.
 ทารกมาตวปี “จิริํ ชิวตุํ สามิ”ติ
 ปณฺชิตํ โธเมตฺวา ปุตุตํ อาทาย
 ปกฺกามิ.

โคโธติ เอโก กิร ปุริโส ลกฺขณฺญกตาย
 เจว กาทฺตวณฺณตาย โคธกาไฟ นาม,
 โส ปน สตฺตสํวจฺจฺจฺรานิ กมฺมํ กตฺวา
 ภริยํ ลภิ. सा नामेन तिमताल्लि
 नाम. โส เอกทิวสํ ตํ อามนฺเตตฺวา
 “ภทฺเท ปุวฺชาทนียํ ปจฺจาหิ”ติ วตฺวา
 “สามิ กุหิ คจฺฉสิ”ติ วุตฺเต “ภทฺเท

อย่างไร”. มโหสถบัณฑิตตอบว่า “เพราะ
 นางยักษ์ณีไม่กะพริบนัยน์ตา มีนัยน์ตา
 แดง ไม่สะทกสะท้าน ไม่มีเงาและหา
 ความเอ็นดูมิได้”. ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์
 ถามนางยักษ์ณีว่า “ท่านเป็นใคร”. นาง
 ตอบว่า “ข้าแต่ นาย ข้าพเจ้าเป็นนาง
 ยักษ์ณี”. พระโพธิสัตว์ถามว่า เพราะเหตุไร
 ท่านจึงจับเด็กนี้ไป”. นางยักษ์ณีตอบว่า
 “ข้าพเจ้าจะเอาไปเคี้ยวกินนาย”. พระ
 โพธิสัตว์จึงกล่าวว่า “แน่ะนางอันธพาล
 ท่านได้ทำกรรมอันเป็นบาปไว้แม้ในกาล
 ก่อน จึงเกิดเป็นนางยักษ์ณี, บัดนี้ ยังทำ
 กรรมเป็นบาปอีก โอนางอันธพาล” จึง
 ให้นางยักษ์ณีนั้นตั้งอยู่ในค้ำห้ำแล้วส่งไป.
 ฝ่ายมารดาของเด็กกล่าววอวยพรว่า “ขอ
 ท่านจงเป็นอยู่ยืนนาน” ชนมมโหสถบัณฑิต
 แล้วอุ้มบุตรหลีกไป.

คำว่า คนเตี้ยชื่อโคธกาฟ ความว่า
 ดังได้สดับมามีชายคนหนึ่งชื่อว่าโคธกาฟ
 เพราะเป็นคนเตี้ยและมีผิวดำ, ก็โคธกาฟ
 นั้นทำงาน ๗ ปี ได้ภรรยา. ภรยานั้น
 ชื่อทิมतालลา. วันหนึ่งโคธกาฟเรียก
 ภรยามากล่าวว่า “แน่ะนางผู้เจริญเจ้า
 จงทอดขนมควรเคี้ยว” เมื่อนางถามว่า

^๑ ฉ. ม. ทิมतालลา.

มาตาปิตโร ทฎุจฺ คมิสฺสามี"ติ
 วตฺวา "กิณฺเต มาตาปิตฺตฺวี่"ติ ตาย
 ปฏิกฺขิตฺโตปิ ยาว ตติยมฺปิ วตฺวา
 ตํ ปจาเปตฺวา ปาถะยฺยญฺเจว ปณฺณา-
 การญฺจ อาทาย ตาย สทฺธิ มคฺคํ
 ปฏิปนฺโน อนฺตรามคฺเค อุตฺตานวาหิณี
 นที อทฺทส.

เต เทว ปน อุกฺกัรฺกชาติกาเว, ตสฺมา
 โอตริตฺตํ อวิสหนฺตา นทีตีเร อฏฺฐิสฺสุ.
 ตทา ทิสมฺปิฏฺฐิ นามะโก ทคฺคตฺตปริโส
 นทีตีเร อนฺวิจฺรฺนโต ตํ จานํ สมฺปาปฺณิ.
 เต ตํ ทิสฺวา ปุจฺฉิสฺสุ "สมฺม อยํ
 นที คมฺภีรา อุตฺตานา"ติ. โส เตสํ
 อุกฺกัรฺกภาวํ ฅตฺวา "สมฺมา อยํ นที
 อติคฺมฺภีรา พนฺุ จณฺฺทมฺจฺฉา"ติ อาห.
 "สมฺม ตวํ กถํ คมิสฺสสสี"ติ. โส อาห
 "สํสฺมารมฺภานํ อเมฺหิ สทฺธิ ปริจฺจโย
 อตฺถิ, เตน เต อเมฺห น วิเหเจนฺตี"ติ.
 "เตนหิ สมฺม อเมฺหปี เนหี"ติ.

โส "สาธฺว"ติ สมฺปิฏฺฐิ. อถสฺส เต
 ชชฺชโกชนํ อทฺสุ. โส กตฺมาตฺตกิจฺจ

"นายแจะไปไหน" จึงบอกว่า "ฉันจักไป
 เยี่ยมมารดาบิดา" แม้ถูกภรรยาห้ามว่า
 "แจะต้องการอะไรด้วยมารดาบิดา"
 ก็สั่งภรรยาให้ทอดขนม ๓ ครั้ง ถือเอา
 สะเปียงและของฝากเดินไปตามหนทาง
 กับภรยานั้น ได้เห็นแม่น้ำตื้นมีกระแสน้ำ
 พัดมาให้ระหว่างทาง.

แต่ ๒ สามีภรยานั้นเป็นคนกลัวน้ำ
 เพราะฉะนั้น จึงไม่กล้าจะลง ได้ยืนอยู่
 ริมฝั่งแม่น้ำ. ครั้งนั้น ชายเข้ญใจคนหนึ่ง
 ชื่อทิมปิฏฐิ เดินตามริมฝั่งแม่น้ำมาถึง
 สถานที่นั้น. สามีภรยานั้นเห็นชายเข้ญใจ
 นั้นจึงถามว่า "สหายแม่น้ำนี้ลึกหรือตื้น".
 ชายเข้ญใจนั้นรู้ความที่คนทั้งสองเป็นผู้
 กลัวน้ำ จึงตอบว่า "สหายแม่น้ำนี้ลึกยิ่ง
 มีปลาร้ายมาก". สามีภรยานั้นจึงถามว่า
 "สหายท่านจักไปอย่างไร". ทิมปิฏฐิเข้ญใจ
 นั้นกล่าวว่า "ความคุ่นเคยของจระเข้
 และมังกรกับเรามีอยู่ เพราะเหตุนั้น
 จระเข้และมังกรทั้งหลายเหล่านั้น จึงไม่
 เบียดเบียนเรา". สามีภรยานั้นกล่าวว่า
 "แน่ะสหาย ถ้าเช่นนั้นท่านจงนำเรา
 ทั้งสองไป".

ชายนั้นก็รับคำว่า "ตกลง". ลำดับนั้น
 คนทั้งสองนั้น จึงให้ของเคี้ยวของบริโภค

“สมม กัม ปจมัม เนมี”ติ ปุจฺฉิ. “ตว
 สหายิกัม เนหิ มัม ปจฺฉา เนสฺสสสี”ติ.
 โส “สาธฺฐ”ติ ตัม ขนฺธเก กตฺวา สพฺพ
 ปาถะยฺยญฺจ ปณฺณการญฺจ คเหตุว
 นที โอตริตฺวา โถกัม คนฺตฺวา อุกฺกุฏิกัม
 นิสีทิตฺวา ปกฺกามิ.

ตโต โคธกาไฟ เตเร จิตฺเตยว
 “คมฺภีรา วตายัม นที, เอวํ ทีฆสฺสาปิ
 นาม เอวรูปา, มยฺหิ ปน อปเสยฺหาว
 ภวิสฺสตี”ติ จินฺตเสสิ. อิตโรปิ ตัม นทีมชฺฌัม
 เนตฺวา “ภทฺเท อหิ ตัม โปเสสฺสสามิ, ตฺว
 สมฺปนฺนวัตถาลงฺการา ทาสทาสิปริวฺต
 วิจริสฺสสิ, กิณฺเต อยัม ลกฺขณฺญกคตฺโต
 กริสฺสตี, มม ฉจฺนัม กโรหิ”ติ อาน.

สา ตสฺส วจฺนัม สุตฺวาว อตฺตโน
 สามิเก สีเนหํ จินฺทิตฺวา ตัมชนฺณญเณว
 ตสมฺมึ ปฏฺิพฺพทฺฐจิตฺตา หุตฺวา “สามิ
 สเจ มัม น ขนฺธเทสฺสสิ, กริสฺสสามิ เต
 วจฺนนุ”ติ อาน. “ภทฺเท กิ กเถสิ,
 อหนุตฺมึ โปเสสฺสสามิ”ติ อาน. เต
 อุโปปิ ปรีตีริ คนฺตฺวา อญฺญมญฺญัม

แก่ชายนั้น. ชายนั้นทำภารกิจเสร็จแล้ว
 ถามว่า “แน่ะสหายเรานำใครไปก่อน”.
 นายโคธกาไฟจึงตอบว่า “ท่านจงนำหญิง
 สหายของท่านไปก่อน จักนำเราไป
 ภายหลัง. ชายนั้นรับคำว่า “ดีละ” จึงเอา
 นางที่ฆตาทลาซึ่งคอถือเอาสะเปียงและ
 ของฝากทุกอย่างข้ามลงแม่น้ำไปหน่อย
 หนึ่ง นั่งกระโหียงหลีกไป.

ลำดับนั้น นายโคธกาไฟยืนอยู่ที่ฝั่ง
 นั้นเอง คิดว่า “แม่น้ำนี้ลึกจริงหนอแม่
 คนสูงอย่างนั้นก็เป็นเช่นนี้ ส่วนเราจัก
 ไม่ได้การเที่ยวไป. ฝ่ายนายที่ฆปิภูฐิพา
 นางที่ฆตาทลาไปถึงกลางแม่น้ำ ก็พูดว่า
 “นางผู้เจริญเราจักเลี้ยงเจ้า เจ้า จักมี
 ผ้าและเครื่องประดับสมบุรณ์ มีทาสและ
 ทาสีแวดล้อมเที่ยวไป, นายโคธกาไฟผู้มี
 กายเตี้ยนี้จักทำอะไรแก่เจ้าได้, เจ้าจงทำ
 ตามคำของเรา”.

นางที่ฆตาทลาได้ฟังคำของนายที่ฆปิภูฐิ
 ก็ตัดสีเนหาในสามิของตน เป็นผู้มึ
 จิตปฏิพัทธ์ ในนายที่ฆปิภูฐินั้น ในขณะที่
 นั้นนั่นเอง กล่าววว่า “ข้าแต่ชายถ้าท่าน
 ไม่ทิ้งฉัน ฉันจักทำตามคำของท่าน”.
 นายที่ฆปิภูฐิพูดว่า “นางพูดอะไร เราจัก
 เลี้ยงนาง”. คนทั้งสองนั้นไปถึงฝั่งโน้น

สมุโหมมานา โคธกาฬ ปหาย “โคธกาฬ
ติฏฐ ติฏฐ ตฺวณฺ”ติ วตุวา ตสฺส
ปสุสนุตสฺเสว ขาทนียํ ขาทนฺตา
ปกฺกมึสุ.

โส ตํ ทิสฺวา “อิม เอกโต หุตฺวา มํ
ขทุเขตฺตฺวา ปลายนฺติ มณฺเฑ”ติ
อปฺราปรํ ธาวนฺโต โธกํ โอตฺริตฺวา
ภเยน นินฺตติตฺวา ปฺน เตสุ โกเปน
ปฺนปฺปฺนํ โอตฺริตฺวา “ชีวามิ วา มรามิ
วา”ติ อุลฺลสงฺฆิตฺวา นทียํ ปติโต
อุตฺตฺวานภาวํ ฅตฺวา นทียา อุตฺตฺริตฺวา
เวเคน อนุพฺนฺธิตฺวา ตํ ปาปฺณิตฺวา
“อมฺโภ ทฺฐจฺ จโร กุหิ เม ภริยํ
เนสี”ติ อาห.

อิตโรปิ ตํ “หเร ทฺฐจฺ วาเมน ลกฺขณฺญก
กุโต ตว ภริยา”ติ วตุวา ตสฺส คีวํยํ
คเหตุวา ชิปี. โส ที่สมฺตาหฺลํ หตฺถ
คเหตุวา “ติฏฐ, ติฏฐ, กุหิ คจฺฉสิ,
มยา สตฺตสํวจฺจฺรานิ กมฺมํ กตฺวา
ลทฺธภริยาสิ”ติ วตุวา เตน สทฺธิ กฺลหํ
กโรนฺโต มหาสตฺตสฺส สาลาย สนฺตีกํ
ปาปฺณิ. มหาชนฺโน สนฺนิปติ.

ปณฺชิตโต “กึ สทฺโท นามโส”ติ
ปฺจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา อุมฺปิ

แล้ว ก็ชื่นชมต่อกันและกัน ละนาย
โคธกาฬแล้ว กล่าวว่า “โคธกาฬรอก่อน
ท่านจงรอก่อน” เมื่อนายโคธกาฬเห็นอยู่
นั่นเอง พวกกันเคี้ยวกินของเคี้ยวแล้วก็
หลีกไป.

นายโคธกาฬเห็นพฤติการณ์นั้นแล้ว จึง
คิดว่า “คนทั้งสองนี้ชะรอยจะร่วมมือกัน
ทิ้งเราแล้วหนีไป” ก็วิ่งไปมาอยู่ ข้ามลง
หน่อยหนึ่งจึงกลับขึ้นด้วยความกลัวก็ลง
บ่อย ๆ ด้วยความโกรธในคนทั้งสองนั้น
ก็โดดลงไปด้วยคิดว่า “เราจะเป็นจะตาย
ก็ตาม” ตกลงในแม่น้ำแล้ว จึงรู้ว่าเป็น
แม่น้ำตื้น ก็ข้ามแม่น้ำติดตามไปโดยเร็ว
ถึงคนทั้งสองนั้นจึงกล่าวว่า “แน่ะ อ้ายโจร
ชาติชั่ว แกจะพาเมียของข้าไปไหน”.

ฝ่ายนายที่สมปิฎฐิตอบว่า “เฮ้ยอ้ายถ่อย
เตี้ยแคระ เมียแกแต่ไหน” แล้วจับคอนาย
โคธกาฬผลักไป. นายโคธกาฬจับมือ
นางที่สมตาทลากล่าวว่า “รอก่อน ๆ
เจ้าจะไปไหน, ข้าทำงานมาสิ้น ๗ ปี
จึงได้เจ้าเป็นเมีย”. เมื่อทะเลาะกับ
นายที่สมปิฎฐิตันั้น มาถึงศาลาของพระ-
มหาสัจตเวจฺจ. มหาชนก็ประชุมกัน.

มโศกบัณฑิต ถามว่า “เสียงนี้
ชื่อเสียงอะไร” ได้สดับเนื้อความนั้นแล้ว

ปกุโกสาเปตฺวา วจนปฏิวจนํ สุตฺวา
 “มม วินิจฺฉเย จสฺสเถ”ติ วตฺวา “อาม
 จสฺสามา”ติ วุตฺเต ปจฺมํ ที่มปิฏฺฐิ “กี
 นามโสมิ”ติ ปุจฺฉิ. “ที่มปิฏฺฐิโก นาม
 สามิ”ติ กเถสิ. “ภริยา ปน เต กา
 นามาติ. โส ตสฺสา นามํ อชานนฺโต
 อญฺญํ นามํ กเถสิ. “มาตาปิโตร เต
 เก นามา”ติ. “อสุกา นามา”ติ.
 “ภริยาย เต มาตาปิโตร เก นามา”ติ
 ปุจฺฉิ. โส อชานิตฺวา อญฺญํ กเถสิ.

อถสฺส กถํ อตฺตโน ปุริสํ คาหาเปตฺวา
 ตํ อปเนตฺวา อิตริํ ปกุโกสาเปตฺวา
 ปุริมนเยเนว สพฺเพสํ นามานิ ปุจฺฉิ.
 โส ยถาภูตํ ชานนฺโต อวิรุชฺฌิตฺวา
 กเถสิ. โภทิสฺสตุโต ตํปิ อปเนตฺวา
 ที่มตาหลํ ปกุโกสาเปตฺวา “ตฺวํ กา
 นามาสี”ติ ปุจฺฉิ. “ที่มตาหลา นาม
 สามิ”ติ. “สามิโก เต โโก นามโ”ติ. ส
 อชานนฺตี อญฺญํ กเถสิ. มาตาปิโตร
 เต เก นามาติ ปุจฺฉิ. ส “อสุกา
 นามา”ติ อาน. สามิกสฺส เต
 มาตาปิโตร เก นามาติ ส วิลปนฺตี
 อญฺญํ กเถสิ.

จึงให้เรียกชนทั้งสองมาฟังคำได้ตอบแล้ว
 กล่าวว่า “ท่านทั้งสองจักตั้งอยู่ ในคำ
 วินิจฉัยของเราไหม” เมื่อคนทั้งสองกล่าวว่า
 ได้เราจักตั้งอยู่ ตามนายที่มปิฏฐิ ก่อนว่า
 “ท่านชื่อไร”. เขากล่าวว่า “ข้าพเจ้าชื่อ
 ที่มปิฏฐิ นาย” มโหสถถามว่า “ภรรยา
 ของท่านชื่ออะไร”. นายที่มปิฏฐินั้น เมื่อ
 ไม่รู้ชื่อของนาง ก็บอกชื่ออื่น. มโหสถ
 จึงถามว่า “มารดาบิดาของท่านชื่ออะไร”,
 เขาบอกว่า “ชื่อโน้น”. มโหสถ ถามว่า
 “มารดาบิดาแห่งภรรยาของท่านชื่ออะไร”.
 เขาไม่รู้ก็บอกชื่ออื่น.

ลำดับนั้น มโหสถบัณฑิตจึงให้บริวารของ
 ตน กำหนดถ้อยคำของนายที่มปิฏฐิไว้
 แล้วให้นำเขาออกไปให้เรียกนายโคธกาฬ
 มา ถามชื่อแห่งชนทั้งปวงโดยนัยก่อน
 นั้นแล. นายโคธกาฬเมื่อรู้ความจริงก็บอก
 ไม่ผิด. พระโพธิสัตว์จึงให้นำนายโคธกาฬ
 ออกไป ให้เรียก นางที่มตาหลามาถามว่า
 “เธอชื่ออะไร”. นางตอบว่า “ข้าพเจ้า
 ชื่อที่มตาหลานาย”. มโหสถถามว่า “สามิ
 ของเธอชื่ออะไร”. นางเมื่อยังไม่รู้จักก็บอก
 ชื่ออื่น. มโหสถถามว่า มารดา บิดาของ
 เธอชื่ออะไร. นางก็บอกว่า “ชื่อโน้น”.
 มโหสถถามว่า มารดาบิดาของสามิเธอ
 ชื่ออะไร. นางพูดเพื่อบอกชื่ออื่น.

ปณฺธิโต อิตเร เทว ปกฺโกสาเปตฺวา
 มหาชนํ ปุจฺฉิ “อิมิสฺสุสา กถา
 ที่มปิฏฺจิสฺสุส วจเนน สเมติ อุทาทู
 โคธกาฬฺสฺสา”ติ. “โคธกาฬฺสฺส ปณฺธิตา”ติ.
 อຍံ เอติสฺสุสา สามิโก, อิตโร ใจโรติ.
 อถ นํ ปุจฺฉิ “ใจโรสิ ตฺวณฺ”ติ. “อาม
 สามิ”ติ ใจรภาวํ สมฺปฏฺิจฺฉิ. ปณฺธิตฺสฺส
 วินิจฺฉเยน โคธกาฬฺสฺส อตฺตโน ภริยํ
 สภิตฺวา ปณฺธิตํ โถเมตฺวา ภริยํ
 อาทาย ปกฺกามิ. ปณฺธิโต ที่มปิฏฺจิสฺ
 อาห “อิต ปฏฺุจาย มา ปุณ
 เหวรูปมกาสิ”ติ.

รณฺนาติ ตทา เอโก ปุริโส รณ
 นิสิตฺตฺวา มุขโรวนตฺถาย คามโต
 นิภฺขมิ. ตสฺมี ขณฺเ สกฺโก อาวชฺเชนฺโต
 ปณฺธิตํ ทิสฺวา “มโหดฺสฺส พุทฺธงฺกุรฺสฺส
 ปณฺธานุภาวํ ปากฺกํ กริสฺสุสามิ”ติ
 จินฺเตตฺวา มนุสฺสเวเคนาคนฺตฺวา รณฺสฺส
 ปจฺฉาภาคํ คเหตฺุวา ปายาสิ. อถ นํ
 รณฺสามิโก ปุริโส “ตาท เกนตฺถเนน
 อาคโตสิ”ติ ปุจฺฉิตฺวา “ตฺเมห อุปฏฺุจาทฺ
 อาคโตมฺหิ”ติ วุตฺเต “เตนฺหิ สาธุ”ติ

มโหดบัณฑิต ให้เรียกนายที่มปิฏฐิและ
 นายโคธกาฬทั้งสองมาแล้วถามมหาชนว่า
 “ถ้อยคำของนางที่มตาเหล่านี้ ย่อมสม
 กับคำพูดของนายที่มปิฏฐิ หรือสมกับ
 คำพูดของนายโคธกาฬ”. มหาชนกล่าวว่า
 “ถ้อยคำของนางสมกับคำพูดของนาย
 โคธกาฬท่านบัณฑิต”. นายโคธกาฬนี้
 เป็นสามีของนางที่มตาเหล่านี้ นายที่มปิฏฐิ
 เป็นโจร, ลำดับนั้นบรมโพธิสัตว์ จึงถาม
 นายที่มปิฏฐิว่า “ท่านเป็นโจรหรือ”. เขา
 ก็รับสารภาพความเป็นโจร “ครับนาย”
 นายโคธกาฬได้ภรรยาของตน ตามคำ
 วินิจฉัยของมโหดบัณฑิต ก็สรรเสริญ
 มโหดบัณฑิตแล้วพาภรรยาหนีไป.
 มโหดบัณฑิตจึงกล่าวสอนที่มปิฏฐิว่า
 “จำเดิมแต่นี้ไปท่านอย่าได้ทำกรรมเช่นนั้นอีก”.

คำว่า รณ ความว่า ครั้งนั้นมีบุรุษ
 คนหนึ่งนั่งในรถออกจากบ้านเพื่อต้องการ
 จะล้างหน้า. ขณะนั้นท้าวสักกเทวราช
 ทรงพิจารณาดู ก็ทอดพระเนตรเห็นมโหด-
 บัณฑิต ทรงดำริว่า “เราจักทำอนุภาพ
 แห่งปัญญาบารมีของหน่อพุทธางกูร ชื่อ
 มโหดบัณฑิตให้ปรากฏ มาด้วยเพศ
 มนุษย์ จับส่วนหลังรถไปแล้ว. ลำดับนั้น
 บุรุษเจ้าของรถจึงถามว่า “แน่ะพ่อ ท่าน
 มาแล้วด้วยต้องการอะไร” เมื่อมนุษย์-

สมปฏิจฺฉิตฺตวา ยานา โอรุยฺห สรฺร-
กิจฺจตุถาย คโต. ตสฺมี ขณฺเณ สกฺโก
รณฺโณ อภฺริหิตฺตวา เวเคน ปาเชสิ.

รถสามิโก สรฺรกิจฺจํ กตฺวา นิกฺขมฺนฺโต
สกฺกํ รณฺโณ คเหตุวา ปลาณนฺตํ ทิสฺวา
เวเคน อณฺุพฺนฺธิตฺตวา “ติฏฺฐจฺจ ติฏฺฐจฺจ, กุหิ
เม รณฺโณ เนสฺสสฺสี”ติ วตฺตวา “ตว รโถ
อณฺุโถ ภาวิสฺสตี, อยฺมํ ปน มม รโถ”ติ
วตฺตเต เตน สทฺธิ กณฺโหม กโรนฺุโต
สาลาทวารํ ปตฺโต.

ปณฺุทธิโต “กิเมตฺนฺ”ติ ปุจฺฉิตฺตวา เต
ปกฺโกสาเปตฺตวา เตนาภาเรน อาคจฺฉนฺเต
ทิสฺวา “นิพฺภยตาย เจว อุกฺขิณฺโณ
อนิมฺมิสฺสตาย จ อยฺมํ สกฺโก อยฺมํ
รถสามิโก”ติ อณฺุณาสี, เหวํ สนฺุเตปิ
วิวาทการณฺ์ ปุจฺฉิตฺตวา “มม วินิจฺฉเย
จฺจสฺสธา”ติ วตฺตวา “อาม จฺจสฺสามา”ติ
วตฺตเต “อหํ รณฺโณ ปาเชสฺสามิ, ตฺตฺเมห
เทวปิ รถปจฺฉิมฺนฺเต คณฺุหนฺ, รถสามิโก
น วิสฺขุเชสฺสตี, อิตโร วิสฺขุเชสฺสตี”ติ
วตฺตวา เอกํ ปุริสํ อาณาเปสิ “รณฺโณ
ปาเชหิ”ติ. โส ตถา อภาสิ.

แปลงเพศพูดว่า “ข้าพเจ้ามาเพื่ออุปัฏฐาก
ท่าน” ก็รับคำว่า “ถ้าเช่นนั้นก็ดีแล้ว”
จึงลงจากยานไปเพื่อทำสรริกิจ. ขณะนั้น
ท้าวสักกเทวราชก็เสด็จขึ้นรถทรงขับไป
โดยเร็ว.

เจ้าของรถทำสรริกิจแล้วออกมาเห็น
ท้าวสักกะลักเอารถหนีไปก็ติดตามโดยเร็ว
พูดว่า “ท่านจงหยุดก่อน ๆ, ท่านจักนำ
รถของเราไปไหน” เมื่อมนุษย์แปลงพูดว่า
“รถของแกเป็นคันอื่น, ก็คันนี้เป็นรถ
ของเรา” เมื่อทำการวิวาทกันกับมนุษย์-
แปลงนั้น ก็ไปถึงประตูศาลา.

มโหสถบัณฑิต ถาพว่า “นี่เรื่องอะไรกัน”
ให้เรียกชนทั้งสองนั้นมา เห็นชนทั้งสอง
มาอยู่ด้วยอาการนั้นก็รู้ว่า “ผู้นี้เป็น
ท้าวสักกเทวราช เพราะไม่มีความกลัวและ
ไม่กระพริบหนังตา, ผู้นี้เป็นเจ้าของรถ”,
แม้เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ตามเหตุแห่งความ
วิวาทกล่าวว่า “ท่านทั้งสองจักตั้งอยู่ใน
วินิจฉัยของเราหรือ” เมื่อชนทั้งสองพูดว่า
“จักตั้งอยู่ครับ” จึงกล่าวว่า “เราจักขับรถ
ไป ท่านทั้งสองจงจับท้ายรถไว้ เจ้าของ
รถจักไม่ปล่อย ผู้มิใช่เจ้าของรถจักปล่อย”
จึงบังคับบริวารคนหนึ่งว่า “ท่านจงขับรถ
ไป”. เขาได้ทำตามคำสั่งแล้ว.

อิตเรปี เทว ปจฺจโต คเหตุวา
 อนุธาวิสุ. รตสามิโก โถกั คนฺตฺวา
 กิลมนฺโต รตํ วิสขุเซตฺวา จิตฺ, สกฺโก
 ปน รถเนน สทฺธิ ฐาเวว. ปณฺทิตฺ รตํ
 นินฺวตฺตาเปตฺวา มนุสฺसानํ อัจฺจิกฺขิ
 “อัยํ ปุริโส โถกั คนฺตฺวา รตํ
 วิสขุเซตฺวา จิตฺ, อัยํ ปน รถเนน
 สทฺธิ ฐาวิตฺวา รถเนน สทฺธิ นินฺวตฺติ,
 เนวสุส สรโรโต เสทฺวินฺทุมตฺตํปี
 อตฺถิ, น อสฺสาสปสฺสาโส อจฺจนฺมฺภิตฺ
 อนิมฺมิสฺสเนตฺโต เอส สกฺโก เทวราชา”ติ.

อถ นํ “สกฺโก เทวราชาสี”ติ ปุจฺจิตฺวา
 “อาม ปณฺทิตา”ติ วุตฺเต “กสฺมา
 อิตฺธา คโตสี”ติ ปุจฺจิตฺวา “เตวว
 ปณฺญาปกาสนตฺถิ ปณฺทิตา”ติ วุตฺเต
 “เตนหิ มา ปุณฺ เอมกาสี”ติ อาท.
 สกฺโก สกฺกานุกาวั ทสฺเสนฺโต อากาเส
 จตฺวา “อฏฺโฏ สุวินฺจฺจิตฺ, อฏฺโฏ
 สุวินฺจฺจิตฺ”ติ ปณฺทิตฺสุส ฤตฺติ กตฺวา
 สกฺกฺจานเมว คโต.

ตทา โส อมจฺใจฺ สยเมว รณฺโถ
 สนฺตํกั คนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา

ชนแม่ทั้งสองจับท้ายรถวิ่งไปตาม
 หลังรถ. เจ้าของรถไปได้หน่อยหนึ่ง
 เหน็ดเหนื่อยก็ปล่อยรถ ยืนอยู่, ส่วน
 ท้าวสักกเทวราช วิ่งไปกับรถทีเดียว.
 มโศภนบัณฑิต สั่งให้รถกลับ บอกแก่
 มนุษย์ทั้งหลายว่า “บุรุษนี้ไปได้หน่อยหนึ่ง
 ก็ปล่อยรถยืนอยู่, ส่วนบุรุษนี้วิ่งไปพร้อม
 กับรถ กลับพร้อมกับรถนั่นเอง, แม้เพียง
 หยาดเหงื่อจากศีรษะของบุรุษนั้นไม่มีเลย
 ลมหายใจออกหายใจเข้าของบุรุษนั้นก็ไม่มี
 เขาไม่สะดุ้งกลัว นัยน์ตาก็ไม่กระพริบ,
 บุรุษนั้นเป็นท้าวสักกเทวราช”.

ลำดับนั้นมโศภนบัณฑิตจึงถามว่า “ท่าน
 เป็นท้าวสักกเทวราชหรือ” เมื่อท้าวเธอ
 ตอบว่า “ใช่บัณฑิต” จึงถามว่า “พระองค์
 เสด็จมาที่นี่เพราะเหตุอะไร” เมื่อท้าว-
 สักกะตอบว่า “เพื่อประกาศปัญญาของ
 ท่านบัณฑิต” จึงทูลเตือนว่า “ถ้าเช่นนั้น
 พระองค์อย่าทรงทำอย่างนี้อีก”. ท้าวสักก-
 เทวราช เมื่อจะทรงแสดงอานุภาพของ
 ท้าวสักกะก็ประทับยืนอยู่ในอากาศทรงทำ
 การชมเชยมโศภนบัณฑิตว่า “เธอวินิจฉัย
 คดีความได้ดี เธอวินิจฉัยคดีความได้ดี”
 ดังนี้ ได้เสด็จกลับเทวสถานของตน.

ครั้งนั้นอำมาตย์นั้นไปเฝ้าพระราชาราช
 ที่เดียว ถวายบังคมพระราชาราชแล้วกราบทูล

“มหाराช ปณฺธิเตน เหวํ รตอฏฺโฏ
 สุวินิจฺฉิตฺ, สกฺโกปี เตน ปฺราชิตฺ,
 กสฺมา ปุริสฺวิเสสํ น ชานาสี เทวาทิ
 อาห. ราชา เสนกํ ปุจฺฉิ ก็ เสนก
 อาเนม ปณฺธิตฺนฺติ. โส มจฺฉฺรายนฺโต
 อาห “มหाराช เอตฺตเกน ปณฺธิโต
 นาม น โหติ, อาคเมถ ตาว, นํ
 วิมฺลิตฺวา ชานิสฺสุสามา”ติ. ราชา ตฺนฺหิ
 อโหสิ.

สตุตทวารกปโญห นิฏฺฉิตฺ.

ทณฺโฑติ อถกทิวสํ ราชา
 “ปณฺธิตํ วิมฺลิตฺสุสามา”ติ ขทฺิรทณฺฑํ
 อหฺราเปตฺวา ตโต วิทตฺถิมตฺตํ
 คหฺหาเปตฺวา จนฺทกาเรน สุฏฺฐุ
 ลินฺหาเปตฺวา ปาจฺฉินยวมชฺฉคฺคามา วาสินํ
 เปเสสิ “ปาจฺฉินยวมชฺฉคฺคามา วาสินอ กิร
 ‘อิมสฺส ขทฺิรทณฺฑุสฺส อิทํ อคฺคํ,

ว่า “ข้าแต่มหाराชเจ้า เรื่องคดีความรต
 อันมโหสถบัณฑิตวินิจฉัยดีแล้วอย่างนี้
 แม้ท้าวสักกเทวราช มโหสถบัณฑิตก็
 พิจารณาให้แพ้แล้ว, เพราะเหตุไรพระองค์
 จึงไม่ทรงทราบบุรุษพิเศษเล่า พระเจ้าข้า”.
 พระราชา ตรัสถามเสนกอาจารย์ว่า
 “ดูกรอาจารย์เสนกเราจะนำบัณฑิตมา
 หรือยัง. อาจารย์เสนกะนั้นเป็นผู้ตระหนี่
 ได้กราบทูลว่า “ข้าแต่มหाराชเจ้า บุคคล
 ชื่อว่าเป็นบัณฑิตด้วยเหตุประมาณเท่านี้
 หาได้ไม่, พระองค์ทรงรอก่อน, เราทดลอง
 เขาแล้ว จักทราบต่อไป”. พระราชาก็
 ทรงดูษณีภาพ.

ปัญหาของทวารก ๗ ข้อ จบ.

คำว่า **ท่อนไม้** ความว่า ต่อมา
 วันหนึ่งพระราชาทรงดำริว่า “เราจัก
 ทดลองมโหสถบัณฑิต” ดังนี้รับสั่งให้
 ราชบุรุษนำท่อนไม้ตะเคียนให้ถือเอา
 ประมาณคืบหนึ่ง จากท่อนตะเคียนนั้น
 ให้ช่างกลึง กลึงให้ดีแล้วส่งไปแก่ชาวบ้าน
 ปาจฉินยวมชฉคคามา ด้วยทรงบังคับว่า

อิทํ มุลนุ'ติ ชานนตุ, สเจ น
ชานนติ สหสฺสทณฺโท"ติ. ความวาสิโน
สนฺนิปตฺติตฺวา ชานิตฺํ อสกุโกนฺโต
เสฏฺฐิโน กถียสฺสุ "กทาจิ มโศภ-
นฺตฺติโต ชานเนยฺย ตํ ปกุโกสาเปตฺวา
ปฺจจฺฉนา"ติ.

มหาเสฏฺฐิ ปณฺตฺติตํ ก็พมณฺทลาย
ปกุโกสาเปตฺวา ตมตฺถํ อารุเจตฺวา
"ตาท อิมํ มยํ ชานิตฺํ น สกุโกม,
อปี นุ ตวํ สกุขิสฺสสฺสิ ชานิตฺํ ตาทา"ติ
ปฺจจฺฉิ. ตํ สุตฺวา มหาสตุโต "รณฺโถ
อิมสฺส อคฺเคน วา มุเลน วา ปโยชนํ
นตฺถิ, มม วิมฺสนตฺถาย เปสฺสิตํ
ภวิสฺสตี"ติ จินฺเตตฺวา "อาหรรถ ตาท,
ชานิสฺสสามิ นนุ"ติ อาห.

อถ เสฏฺฐิ ขทฺิริทณฺฑํ ออาหาราเปตฺวา
ปณฺตฺติตสฺส อทาสิ. โพิธิสตุโต ตํ
หตฺถเณ คเหตุวาว "อิทํ อคฺคํ, อิทํ
มุลนุ"ติ ญตฺวา ชานนฺโตปี มหาชนสฺส
หทยํ คหณตฺถํ อุกทปาดิ ออาหาราเปตฺวา
ขทฺิริทณฺฑกสฺส มชฺเช สุตฺตเณ พนฺธิตฺวา
สุตฺตโกฏฺฐิํ คเหตุวา ขทฺิริทณฺฑกํ

"ได้ยินว่าชาวบ้านป่าจันทรมณ์ชมนคาม
จงทราบว่ 'ข้างนี้เป็นยอดของไม้ตะเคียน
นี้' ข้างหนึ่งเป็นโคน', ถ้าไม่มีใครรู้จะ
ปรับสินไหมพนักหาปณะ". พวกชาวบ้าน
ประชุมกันแล้ว ไม่อาจจะรู้ได้จึงบอกแก่
เศรษฐีว่า "บางที่มโศภนบัณฑิตจะฟัง
รู้บ้าง ขอท่านให้เรียกมโศภนบัณฑิต
มาถามดู".

มหาเศรษฐีให้เรียกมโศภนบัณฑิตมาแต่
สนามเล่น บอกเนื้อความนั้นแล้วถามว่า
"พ่อ พวกเราไม่อาจจะรู้ปัญหานี้, เจ้าจัก
อาจรู้ปัญหานี้บ้างหรือพ่อ". พระมหาสัตว์
ได้ฟังเรื่องนั้น จึงคิดว่า "พระราชาไม่มี
พระประสงค์ด้วยปลายหรือโคนท่อนไม้
ตะเคียนนี้ (แต่)ที่ประทานสงมาเพื่อจะ
ทรงทดลองเรา" จึงกล่าวว่ "ท่านทั้งหลาย
จงเอาท่อนไม้นั้นมา เราจักทราบท่อนไม้
นั้น".

ลำดับนั้นเศรษฐีจึงให้นำเอาท่อนไม้ตะเคียน
มาให้แก่มโศภนบัณฑิต. พระโพธิสัตว์
รับเอาท่อนไม้นั้น ด้วยมือก็ทราบว่ "ส่วน
นี้ปลาย, ส่วนนี้โคน" ถึงจะรู้ยู่ก็ให้นำเอา
ถาดน้ำมา เพื่อกำหนดใจของมหาชน
เอาด้วยผูกท่ามกลางท่อนไม้ตะเคียน
จับที่สุดด้วยแล้ววางท่อนไม้บนหลังน้ำ,

อุทกปิฎุเจ จเปสิ. จปีตมตฺเตเยว มฺลํ
ภาริตาย ปจฺมํ นิมุขฺชิ.

ตโต มหาชนํ ปุจฺฉิ "รฺกฺขสฺส นาม
กึ มฺลํ ภาริยํ โหติ, อุทาหุ อคฺคนฺ"ติ.
"มฺลํ ปณฺทิตา"ติ. "เตนหิ อิมสฺส
ปจฺมํ นิมุคฺคเมว มฺลนฺ"ติ อิมาย
สญฺเวยย อคฺคณฺจ มฺลณฺจ อัจฺจิกฺขิ.

คามวาสิโน "อิทํ อคฺคํ, อิทํ มฺลนฺ"ติ
รณฺโถ ปหิณฺสี. ราชา ตฺสิตฺวา
"โก ชานาตี"ติ ปุจฺฉิตฺวา "สิริวฑฺฒก-
เสฏฺฐิปฺตโต มโหเสถปณฺทิตโต เทวา"ติ
วุตฺโต ตํ สุตฺวา "กึ เสนก อานม
ปณฺทิตนฺ"ติ ปุจฺฉิ. เสนโก อาห
"อริวาเสหิ เทว อณฺเณนปิ อุปาเยน
วิมฺลิสฺสามา"ติ. โส "สาธฺมฺ เสนกา"ติ
อาห.

สีสนฺติ อถกทิวสํ "อิตฺติยา จ
สีสํ ปุริสสฺส จ สีสนฺติ เทว สีसानิ
อาหฺราเปตฺวา 'อิทํ อิตฺติยา สีสํ อิทํ
ปุริสสฺส สีสนฺ'ติ ชานนฺตุ, สเจ น

พอวางลงเท่านั้น โคนก็จมก่อนเพราะ
ความหนัก.

แต่นั้นพระมหาสัตว์ จึงถามมหาชนว่า
"ขึ้นชื่อว่า ต้นไม้โคนหรือปลายหนัก",
มหาชนตอบว่า "โคนหนักท่านบัณฑิต".
มโหเสถบัณฑิตจึงกล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้น
ส่วนที่จมลงก่อนแห่งไม้ตะเคียนนี้เป็น
โคน" จึงบอกปลายและโคนด้วยความ
หมายรู้.

ชาวบ้านทั้งหลายส่งข่าวถวายพระราชา
ว่า "ส่วนนี้เป็นปลายส่วนนี้เป็นโคน".
พระราชาทรงยินดีแล้วถามว่า "ใครยอมรู้"
อันอำมาตย์กราบทูลว่า "มโหเสถบัณฑิต
บุตรของสิริวฑฒกเศรษฐี พระเจ้าข้า"
ครั้นทรงสดับคำนั้น จึงตรัสถามเสนก-
อาจารย์ว่า "ดูกรอาจารย์เสนกะ เราจะนำ
มโหเสถบัณฑิตมาหรือยัง". อาจารย์เสนกะ
กราบทูลว่า "ขอเดชะ พระองค์จงทรง
รอไว้, เราจักทดลองด้วยอุบายแม่อื่น
อีก". พระราชาตรัสว่า "ดีละ อาจารย์
เสนกะ".

คำว่า ศีรษะ ความว่า ครั้งนั้น
วันหนึ่ง พระราชารับสั่งให้นำศีรษะมา ๒
ศีรษะ คือศีรษะหญิง ๑ ศีรษะชาย ๑
แล้วส่งไปให้ชาวบ้านปาฉินยวมัชฌคาม

ชานนติ สหสฺสทณฺโท”ติ ปหิณฺสี.
 ความวาสีโน อชานนฺตา มหาสตุตฺ
 ปุจฺฉีสุ.

โส ตํ ทิสฺวา อญฺญาสิ. กถํ
 ปุริสฺสุส สีเส กิร สพฺพินี อชุกาว
 โหติ, อิตฺถิยา สีเส สพฺพินี วงฺกา,
 ปริวตฺติตฺวา คจฺจตฺตีติ. โส อิมินา
 อภิญฺญาณน “อิทํ อิตฺถิยา อิทํ
 ปุริสฺสุส สีสนุ”ติ อาจิกฺขิ. ความวาสีโน
 ปุณ รมฺโง ปหิณฺสี. เสสํ
 ปุริมสทิสเมวาทิ.

อนิติ อถกทิวสํ สปุปฺปญ
 สปุปฺปิณฺญจ อหฺราเปตฺวา “อຍံ สปุไป
 อຍံ สปุปฺปิเนติ ชานนฺตุ อชานนฺตานิ
 สหสฺสทณฺโท”ติ ปหิณฺสี. ความวาสีโน
 อชานนฺตา ปณฺชิตํ ปุจฺฉีสุ. โส ทิสฺวาว
 ชานาติ. สปุปฺปสุส หิ นงฺคุญฺจํ ฅุลํ
 โหติ. สปุปฺปิยา นงฺคุญฺจํ ตนุกํ โหติ.

สปุปฺปสุส สีสํ ฅุลํ โหติ, สปุปฺปิยา
 สีสํ ตนุกํ ทีฆํ. สปุปฺปสุส อกฺขีนิ

ทำนายด้วยทรงบังคับว่า “ชาวบ้าน
 ปาจันยวมัชฌคามจรรู้ว่า ‘ศีระชนะนี้เป็น
 ศีระชนะหญิง, ศีระชนะนี้เป็นศีระชนะชาย’
 ถ้าไม่รู้จะปรับสินไหม ๑ พันกหาปณะ”
 ดังนี้. พวกชาวบ้านเมื่อไม่รู้ก็ไปถาม
 พระมหาสัตว์.

พระมหาสัตว์นั้น เห็นศีระชนะนั้นแล้ว
 ก็รู้ได้. ถามว่า รู้ได้อย่างไร, แก้วว่าได้ยิน
 ว่า แสกในศีระชนะชายตรง, แสกในศีระ
 ชนะหญิงคดย่อมนเป็นไปรอบ. มโหสถบัณฑิต
 บอกว่า “นี่ศีระชนะหญิง นี่ศีระชนะชาย”
 ด้วยความรู้ยั้งนี้. ชาวบ้านก็ส่งข่าวไปทูล
 พระราชาอีก. เนื้อความที่เหลือเหมือน
 ในหนหลัง.

คำว่า ฐ ความว่า ต่อมาวันหนึ่ง
 พระเจ้าวิเทหราชให้ราชบุรุษนำงูตัวผู้
 และงูตัวเมียมาส่งไปให้ชาวบ้านปาจันยว-
 มัชฌคามด้วยทรงบังคับว่า “ชาวบ้าน
 ปาจันยวมัชฌคาม จรรู้ว่า นี้งูตัวผู้ นี้งูตัวเมีย,
 ถ้าเมื่อไม่มีใครรู้ จะปรับสินไหม ๑ พัน-
 กหาปณะ”. ชาวบ้านเมื่อไม่รู้จึงถาม
 มโหสถบัณฑิต. มโหสถบัณฑิตนั้น พอเห็น
 ก็รู้. ก็งูตัวผู้มีหางใหญ่ งูตัวเมียมีหางเรียว.

งูตัวผู้มีศีระชนะใหญ่. งูตัวเมียมีศีระชนะเรียว
 ยาว. งูตัวผู้มีนัยน์ตาใหญ่ งูตัวเมียมี

มหนุตานิ, สปปินิยา ขุททกานิ. สปปุสสุ
ไสวตฺติโก ปราวฏฺโฏ โหติ. สปปินิยา
ไสวตฺติโก วิจฺฉินฺนโก โหติ. โส อิมฺหิ
อภิณฺณาณฺเห "อโย สปปุโป อโย
สปปินี"ติ อัจฺฉิ. เสสํ วุตฺตณฺยเมวาทิ.

กุกฺกุฏฺติ อถกทิวสํ "ปาจันยว-
มชฺฌคามาวัสสิโน อมฺหากํ สพฺพเสตํ
ปาทวิสานํ สีสกุฏฺฏํ ตโย กाले
อนตฺติกุกฺกมิตฺวา นทนต์ มงฺคฺลอุสภํ
เปเสนตฺ, โน เจ เปเสนตฺ, สหฺสฺส-
ทณฺโฑ"ติ สาสนํ ปหิณฺสิ. เต
อชานนฺตา ปณฺทิตํ ปุจฺฉิสุ.

โส อาห "ราชา โเว สพฺพเสตํ กุกฺกุฏฺ
อาหฺราเปสิ, โส หิ ปาทฺเส นชฺชิชาเย
ปาทวิสานเณ นาม, สีเส จุฬาย สีสกุฏฺ
นาม, ติกฺขตฺตํ อสฺสนโต ตโย กาลे
อนตฺติกุกฺกมิตฺวา นทนต์ นาม. ตสฺมา
เอวรูปํ กุกฺกุฏฺ เปเสถ"ติ. เต วนฺโถ
ปหิณฺสิ. ราชา ตฺสึ.

มณฺเฑติ สกฺกน กุสฺรณฺโถ ทินฺโน
มณฺเฑกฺขนฺโถ อตฺติ, โส อฏฺฐสฺ จาเนสฺ

นฺยน์ตาเล็ก, งูตัวผู้มีลวดลายติดต่อกัน,
งูตัวเมียมีลวดลายขาด. มโหสถบัณฑิต
บอกแก่ชาวบ้านว่า "นี่งูตัวผู้ นี่งูตัวเมีย"
ด้วยความรู้อย่างเหล่านี้. เนื้อความที่เหลือ
เหมือนนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล.

คำว่า ไก่ ความว่า ต่อมาวันหนึ่ง
พระราชาทรงส่งข่าวไป แก่ชาวบ้าน
ปาจันยวมัชฌคาม ด้วยทรงบังคับว่า
"ชาวบ้านปาจันยวมัชฌคามทั้งหลาย จง
ส่งโคตัวผู้ตัวเป็นมงคลมีกายขาวทั้งหมด
มีเขาที่เท่า มีโหนกที่ศึระะ ร้องไม่ลวง
๓ เวลา มาให้แก่เรา ถ้าไม่ส่งมาแก่เรา
จักปรับสินไหม ๑ พันกหาปณะ". ชาวบ้าน
เหล่านั้น เมื่อไม่รู้จึงถามมโหสถบัณฑิต.

มโหสถบัณฑิตนั้นจึงกล่าวว่า "พระราช
ให้พวกท่านนำไก่ขาวทั้งตัวไปถวาย,
เพราะว่าไก่นั้นชื่อว่า มีเขาที่เท่าเพราะมี
เดือยที่เท่า ชื่อว่ามีโหนกที่ศึระะเพราะ
มีหงอนที่ศึระะ ชื่อว่าร้องไม่ลวง ๓ เวลา
เพราะขัน ๓ ครั้ง, เพราะเหตุนั้น พวก
ท่านจงส่งไก่เช่นนั้นไปถวาย". ชาวบ้าน
เหล่านั้นก็ส่ง (ไก่ขาว) ไปถวายพระราช.
พระราชาทรงยินดีแล้ว.

คำว่า แก้วมณี ความว่า ดวง-
แก้วมณีที่ท้าวสักกเทวราชทรงประทานแก่

วงโก โหติ, ตสฺส ปุราณสุตฺตํ
ฉินฺนํ, โกจิ ปุราณสุตฺตํ นีหริตฺวา
นวสุตฺตํ ปเวเสตฺถุ น สกฺโกติ, เอกทิวสํ
“ปาจันยวมชฺฌคามวาสีโน อิมฺมหา
มณิกฺขนุตา ปุราณสุตฺตํ นีหริตฺวา
นวสุตฺตํ ปเวเสนฺตุ, โน เจ ปเวเสนฺติ,
สหสฺสทณฺโท”ติ เปสยีสฺส.

พระเจ้ากุสราชมียู่. ดวงแก้วมณีนั้น
มีคติในที่ ๘ แห่ง ด้ายร้อยเก่าของ
ดวงแก้วมณีนั้นขาด ใคร ๆ ไม่สามารถ
จะนำด้ายร้อยเก่าออกมา ร้อยด้ายใหม่
เข้าแทน วันหนึ่งพระเจ้าวิเทหราช ทรง
ส่งข่าวไปถึงชาวบ้านปาจันยวมชฌคาม
ด้วยทรงบังคับว่า “ชาวบ้านปาจันยว-
มชฌคาม จงนำด้ายร้อยเก่าออกจาก
ดวงแก้วมณีนี้ ร้อยด้ายใหม่เข้าแทน
ถ้าพวกชาวบ้านร้อยไม่ได้, จะปรับ
สินไหม ๑ พันกหาปณะ”.

คามวาสีโน มนุสฺสา เนว ปุราณสุตฺตํ
นีหริตฺวา นวสุตฺตํ ปเวเสตฺถุ สกฺขีสฺส.
อสกฺโกนฺตา ปน ปณฺทิตสฺส อัจจิกฺขีสฺส.
โส “มา จินฺตยิตฺถา”ติ มรฺดู อหฺรา-
เปตฺวา มณฺโณ ทฺวีสุ ปสฺเสสุ มรฺณา
ฉิทฺทํ มกฺเขตฺวา กมฺพลสุตฺตํ วฏฺฏตฺวา
ตสฺส โภภฺยํ มรฺณา มกฺเขตฺวา โถกํ
ฉิทฺทฺเส ปเวเสตฺวา กิปลฺลิกานํ
นิกฺขมมฺหฺจาเน จเปสฺสิ.

พวกมนุษย์ชาวบ้านไม่อาจจะนำด้ายร้อย
เก่าออกร้อยด้ายใหม่เข้าแทนได้เลย, และ
เมื่อไม่อาจทำได้ จึงบอกแก่มโหสถบัณฑิต.
มโหสถบัณฑิตจึงกล่าวว่า “พวกท่าน
อย่าวิตกไปเลย” แล้วให้นำน้ำผึ้งมาแล้ว
เอาน้ำผึ้งทาช่องแก้วมณีทั้งสองข้างแล้ว
พันด้ายกัมพล เอาน้ำผึ้งมาทาที่สุดแห่ง
ด้ายนั้นร้อยเข้าไปในช่องหน่วยหนึ่ง แล้ว
วางไว้ ในที่มืดแดงทั้งหลายจะออก.

กิปลฺลิกา มรฺคฺนุเธน นิกฺขมิตฺวา
มณฺโหม ปุราณสุตฺตํ ขาทมานา
คนฺตฺวา นวกมฺพลสุตฺตํ โภภฺยํ ทฺสิตฺวา
อากทฺตฺมิตฺวา เอเกน ปสฺเสน นีหริสฺส.
ปณฺทิตฺโต ตสฺส ปเวสิตฺถาวํ ญตฺวา
“รณฺโณ เทธา”ติ คามวาสีโน อทาสฺสิ.

พวกมดแดงพากันออกไปเพราะกลิ่นน้ำผึ้ง
กัดกินด้ายกัมพลเก่าที่แก้วมณีไปกัดด้าย
กัมพลใหม่ ที่ปลายคร่าออกมาโดยข้าง
หนึ่ง มโหสถบัณฑิตรู้ความที่ด้ายนั้นเข้า
ไปแล้ว จึงได้ให้แก่ชาวบ้านด้วยกล่าวว่า
“พวกท่านจงถวายพระราชา”. พวก

อรรถกถาชาดก ขุททกนิกาย. ป-ท. ๒๗-๖

เต รมุโณ ปหิณีสฺส. ราชา ปุจฺจิตฺวา
ตสฺส ปเวเสตฺตฺยาณํ สุตฺวา ตฺลึ.

วิชายนนฺติ เอกทิวสํ กิร รมุโณ
มฺงฺคฺลอุสภํ พหุ กุมฺมาเส ชาทาเปตฺวา
มโหทรํ กตฺวา วิสาณานิ โหวิตฺวา
เตเลน มกฺเขตฺวา หลิทฺทิตฺยา นุหาเปตฺวา
คามวาสินํ เปสยีสฺส “ตฺตฺเมห กิร
ปณฺทิตา, อยญฺจ รมุโณ มฺงฺคฺลอุสภ
ปตฺติฏฺจิตคฺพฺโภ, เอตํ วิชายาเปตฺวา
สวจฺจกํ เปเสถ, อเปเสนุตานํ
สหสฺสทณฺโท”ติ.

คามวาสีโน มนุสฺสา “น สกฺกํ อิทํ
กาตุํ กิณฺนุ โข กิริสฺสามา”ติ ปณฺทิตํ
ปุจฺจีสฺส. โส “อิมินา ปณฺหาปฏฺิภาเคน
ภวิตพฺพนุ”ติ จินฺเตตฺวา “สฺกฺขิสฺสเถ
ปเนกํ รมุณา สทฺธิ กถนสมตฺถํ
วิสารทํ ปุริสํ ลทฺธฺนุ”ติ ปุจฺจึ. “น
ครุกํ เอตํ ปณฺทิตา”ติ อานีสฺส. “เตนหิ
ตํ ปกฺโกเสธา”ติ. เต นํ ปกฺโกเสธาปยีสฺส.

ชาวบ้านนั้นได้ส่งไปถวายพระราชแล้ว
พระราชตรัสถามแล้ว ได้ทรงสดับอุบาย
แห่งด้ายกัมพลใหม่เข้าไปได้ ก็ทรงยินดี.

คำว่า ให้โคตัวผู้ตกถูก ความว่า
ได้ยินว่าวันหนึ่งพระราชทรงรับสั่งราชบุรุษ
ให้โคตัวผู้เป็นมงคลเคี้ยวกินกุมมาสเป็น
อันมากจนท้องโต ช้ำระล้างเขาแล้ว
ทาด้วยน้ำมันแล้วให้รดตัวด้วยน้ำมันแล้ว
ส่งไปให้ชาวบ้านป่าจั้นยวมัชฌคามด้วย
ทรงบังคับว่า “ได้ยินว่าท่านทั้งหลายเป็น
บัณฑิต โคตัวผู้เป็นมงคลของพระราชา
นี้ตั้งครรรค์ ท่านทั้งหลายจงยังโคตัวผู้ให้
ตกถูก แล้วส่งกลับไปพร้อมด้วยลูก, เมื่อ
ชาวบ้านป่าจั้นยวมัชฌคามไม่ส่งไปจะ
ปรับสินไหม ๑ พันกหาปณะ” ดังนี้.

พวกมนุษย์ชาวบ้าน จึงถามมโหสถบัณฑิต
ว่า “ข้าพเจ้าทั้งหลาย ไม่อาจกระทำเหตุ
นี้ได้ จักกระทำอย่างไร”. มโหสถบัณฑิต
นั้นคิดว่า “อันเรื่องนี้พึงเป็นการย້อน
ปัญหา” จึงถามว่า “ก็พวกท่านจักอาจได้
บุรุษผู้กล้าหาญสามารถทูลกับพระราช
คนหนึ่งไหม”. พวกชาวบ้านพูดกับมโหสถ
ว่า “ข้าแต่บัณฑิต เรื่องนี้ไม่หนัก”.
มโหสถกล่าววว่า “ถ้าเช่นนั้นท่านทั้งหลาย
จงเรียกเขามา”. พวกชาวบ้านเหล่านั้น
ได้เรียกเขามาแล้ว.

อด นั มหาสตุโต อาห “เอहि ตวั
โภ ปุริส, ตว เกเส ปิฏฺฐิยั วิกีริตฺวา
นानปฺปการั พลวปริเทวั ปริเทวนุโต
ราชทวารั คจฺฉ, อญฺเณหิ ปุจฺฉิตฺปิ
กิญฺจิ อวตฺวา ปริเทว, ญญฺวา ปน
ปกุโกสาเปตฺวา ปริเทวนการณั ปุจฺฉิตฺ
นมสฺสमानิ เอวั วเทหิ ‘ปีตา เม
เทว วิชายิตุํ น สกุโกติ, อชฺช
สตุตฺตโม ทิวโส ตฺเมห เทว เม
ปฏฺฐิสรณั โหถ, วิชายนุปายมสฺส
กโรธา’ติ ญญฺวา ‘กั วิลปติ,
อจฺฉานเมตฺ, ปุริสา นาม วิชายนุตฺตา
นตฺถิ’ติ วุตฺเต ‘สเจ เทว เอวั
นตฺถิ, อด ปาจิณยวมชฺฉมคามวาสินิ
กถั มงฺคฺลอุสมั วิชายาเปสฺสนตฺถิ’ติ
วเทยยาสี’ติ. โส “สาธฺฐ”ติ สมฺปฏฺฐิจฺฉิตฺวา
ตถา อกาสิ. ตั สุตฺวา ราชา “เกเนตฺ
ปญฺหาปฏฺฐิภาคั จินฺติตนุ”ติ ปุจฺฉิตฺวา
“มโหดปณฺฑิตีเตนา”ติ สุตฺวา ตฺลสิ.

โอทนนฺติ อปรสฺมี ทิวเส “ปณฺฑิตี
วิมฺลิสฺสสามา”ติ จินฺเตตฺวา “ปาจิณยว-

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ จึงกล่าว
สอนว่า “ดูกรบุรุษผู้เจริญ เจ้าจงมา
ท่านจงสยายผมของท่านที่เบื้องหลัง
จงคร่ำครวญ ๆ โดยกำลังมีประการ
ต่าง ๆ ไปสู่ประตูพระราชวัง แม้คนอื่น
ถามอย่าพูดอะไร ๆ คร่ำครวญเรื่อยไป,
แต่ถูกพระราชอาตรัสให้เรียกมาถามเหตุ
คร่ำครวญ จงถวายเป็นคมกราบทูลอย่าง
นี้ว่า ‘ข้าแต่สมมติเทพ บิดาของข้า-
พระองค์ ไม่อาจจะคลอดบุตร วันนี้เป็น
วันที่ ๗ ขอสมมติเทพ จงเป็นที่พึงของ
ข้าพระองค์ โปรดทรงทำอุบายที่คลอด
บุตรแก่บิดาของข้าพระองค์’ เมื่อพระราชา
ตรัสว่า ‘คนแพ้อะไร, ข้ามันไม่ใช่ฐานะ
ธรรมดาบุรุษจะคลอดบุตรไม่มี’ พึง
กราบทูลว่า ‘ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าเหตุ
อย่างนั้นไม่มี, เมื่อเป็นเช่นนั้น ชาวเมือง
ปาจิณยวมชฺฉมคามจะยังโคตวผู้เป็นมงคล
ให้ตกถูกได้อย่างไร พระเจ้าข้า”. บุรุษนั้น
รับคำว่า “ดีละ” ได้กระทำอย่างนั้น.
พระราชาทรงสดับเรื่องนั้น จึงดำรัสถาม
ว่า “ถ้อยคำย่อนปัญหานี้ใครคิดขึ้น” ทรง
สดับว่า “มโหดบัณฑิตคิดขึ้น” ก็ทรง
ยินดี.

คำว่า ข้าว ความว่า ในวันอื่นอีก
พระเจ้าวิเทหราชทรงดำริว่า “เราจัก

มชฎคามวาสีโน กิร ปณฺหิตา,
อมุหากิ อญฺจํคสมนุํนาคตี อมุพิโรทนี
ปจิตฺวา เปเสนฺตุ ตตฺริมานิ อญฺจํคานิ
น ตณฺหุเลน, น อุทเกณ, น อุกฺขลียา,
น อุทฺธเนน, น อคฺคินา, น ทารุหิ,
น อิตฺถียา, น ปุริเสน, น มคฺเคนาติ
อเปเสนฺตานิ สหสฺสทณฺโท"ติ สาสนํ
ปหิณฺสี.

คามวาสีโน ตํ การณํ อชานนฺตา
ปณฺหิตํ ปุจฺฉีสุ. โส "มา จินฺตยิตฺถา"ติ
วตฺวา "น ตณฺหุลํ นาม กณฺธิกํ
คาหาเปตฺวา, น อุทกํ นาม หิมํ
คาหาเปตฺวา, น อุกฺขลึ นาม
นวมตฺติก ภาชนํ คาหาเปตฺวา, น
อุทฺธนํ นาม ชาณฺเฏ โกฏฺฐาเปตฺวา,
น อคฺคิ นาม ปกตฺตอคฺคิ ปหาย
อรรณฺโณคฺคิ คาหาเปตฺวา, น ทารุณิ
นาม กญฺจํ ปหาย ปณฺณานิ
คาหาเปตฺวา อมุพิโรทนี ปจาเปตฺวา
นวภาชเน ปกฺขิปิตฺวา สุตฺตเกณ

ทตฺลอมโหเสถปฺภทิต" จึงส่งข่าวไปด้วย
ทรงบังคับว่า "ได้ยินว่าชาวบ้านปาจัน-
ยวมชฎคามเป็นคนฉลาด ชาวบ้านนั้น
จึงหุงข้าวเปรี้ยวประกอบด้วยองค์ ๘ ส่ง
มาให้เรา องค์ ๘ ในข้อนี้ดังนี้ คือ
ไม่ให้หุงด้วยข้าวสาร ๑ ไม่ให้หุงด้วยน้ำ
๑ ไม่ให้หุงด้วยหม้อข้าว ๑ ไม่ให้หุงด้วย
เตาหุงข้าว ๑ ไม่ให้หุงด้วยไฟ ๑ ไม่ให้
หุงด้วยฟืน ๑ ไม่ให้หญิงยกมา ๑ ไม่ให้
ชายยกมา ๑ ไม่ให้นำมาส่งโดยทาง ๑
เมื่อพวกชาวบ้านนั้นส่งมาไม่ได้จะปรับ
สินไหม ๑ พันกหาปณะ".

พวกชาวบ้านเมื่อไม่รู้เหตุนี้ จึงถาม
มโหเสถปฺภทิต. มโหเสถปฺภทิตพูดว่า
"พวกท่านทั้งหลาย อย่าวิตกไปเลย"
กล่าวว่าให้พวกท่าน ถือเอาข้าวแผลก
อันไม่ชื่อว่า ข้าวสาร ให้ถือเอาหิมะอันไม่
ชื่อว่าน้ำ ให้ถือเอาภาชนะดินใหม่อันไม่
ชื่อว่าหม้อข้าว ให้ตอกตอไม้ทั้งหลาย อัน
ไม่ชื่อว่าเตา ละไฟปกติให้ถือเอาไฟสี
เกิดขึ้นอันไม่ชื่อว่าไฟ ละไม่ให้ถือเอา
ใบไม้ทั้งหลาย อันไม่ชื่อว่าฟืน ให้หุงข้าว
เปรี้ยว แล้วบรรจุในภาชนะใหม่ผูกด้วย
ด้ายให้ประทับตรา ให้กะเทยอันไม่ชื่อว่า

๑ นวฺกานีติ ยุตฺตตรํ.

พนธิตฺวา ลญฺจาเปตฺวา น อิตฺถิยา
 น ปุริเสน นาม ปณฺทกฺเณ
 อุกฺขิปาเปตฺวา น มคฺเคน นาม
 มหามคฺคํ ปหาย ชงฺขมมคฺเคน คนฺตฺวา
 ญญเณ สนฺตํ อเวยฺยํ โอนํ
 เปเสถา"ติ อาน. เต ตถา กโรสุ.
 ราชา ตํ ทิสฺวา "เกเนส ปญฺเห
 ณาโตติ ปุจฺฉิตฺวา "มโหดปณฺทิตฺเตนา"ติ
 สุตฺวา ตฺสึ.

วาลุกนฺติ อปรสฺมี ทิวเส
 ปณฺทิตฺสฺเสว วิมฺสนตฺถํ คามวาสินํ
 สาสนํ ปหิณฺสีสุ "ราชา โทลาย
 กิพิตฺกามา, ราชกุเล ปฺราณวาลุกโยตฺตํ
 ฉินฺนํ อโหสี, เอกํ วาลุกโยตฺตํ
 ฏญฺเฏตฺวา เปเสนฺตุ, อเปเสนฺตานิ
 สหสฺสทณฺโท"ติ. เต ตํ การณํ
 อชานนฺตา ปณฺทิตํ ปุจฺฉิสฺสุ.

ปณฺทิตฺโตปิ ตํ สุตฺวา "อิมินา
 ปญฺหาปฏิกฺขาเคน ภวิตพฺพนฺติ จินฺตเตตฺวา
 คามวาสินอ อสุสาเสตฺวา วจนกุสเล
 เทว ตโย ปุริเส ปกุโกสาเปตฺวา
 "คจฺฉถ, ราชานํ อฺปสงฺกมิตฺวา วเทถ
 'เทว คามวาสินอ ตสฺส โยตฺตสฺส

เป็นหญิงหรือชายยกไปละทางใหญ่เสีย
 ไปโดยทางไปด้วยแข่งอันไม่ชื่อว่า ทาง
 ส่งข่าวเห็นปานนี้ไปสู่สำนักพระราชา".
 พวกชาวบ้านนั้นกระทำอย่างนั้นแล้ว.
 พระเจ้าวิเทหราชทอดพระเนตรกริยานั้น
 ตรัสถามว่า "ปัญหานี้ใครรู้" ทรงสดับว่า
 "มโหดบัณฑิตรู้" ก็ทรงยินดี.

คำว่า ซึ่งข้าห้อยด้วยเชือกทราย
 ความว่า ในวันอื่นอีกพระเจ้าวิเทหราช
 ทรงส่งข่าวไปถึงชาวบ้านปาจันยวมัชฌคาม
 เพื่อทดลองมโหดบัณฑิตว่า "พระราช
 ใครจะทรงเล่นชิงช้า(ห้อยด้วยเชือกทราย)
 เชือกทรายเก่าในราชตระกูลได้ขาดแล้ว,
 ชาวบ้านจงฟันเชือกทราย ๑ เส้น ส่งไป
 ถวาย เมื่อชาวบ้านไม่ส่งไปจะปรับสินไหม
 ๑ พันกหาปณะ". ชาวบ้านเหล่านั้น
 ไม่รู้เหตุนั้น จึงถามมโหดบัณฑิต.

ฝ่ายมโหดบัณฑิตฟังเรื่องนั้นแล้ว จึง
 คิดว่า "เรื่องนี้ควรย้อนปัญหา" พุดเอาใจ
 ชาวบ้านแล้ว ให้เรียกคนฉลาดการพุด
 มา ๒-๓ คน ส่งไปทูลพระราชาว่า "ท่าน
 ทั้งหลายจงไปเฝ้าพระราชากราบทูลว่า
 'ข้าแต่สมมติเทพชาวบ้านไม่รู้ประมาณ

ตณุกัม วา ภูลัม วา ปมาณัม น
 ชานนุตติ, ไปราณวาลุกโยตตโต
 วิทตติมตตัม วา จตุรญฺคฺคฺคิมตตัม วา
 ขณฺทํ เปเสถ, ตัม ปมาณัม กิร
 โอลิเกตฺวา เตน ปมาณฺเนน วฏฺฏสฺส-
 สนฺตํติ สเจ โว ราชชา 'อมฺหากัม
 สมเร วาลุกโยตตัม นาม กทาจิ น
 ฏตฺตพฺพพฺพ'ติ วทติ, อถ นัม 'มหาราช
 สเจ เอวํ นตฺถิ, ปาจิณยวมชฺชคฺคมาวาสินโน
 กถํ กิริสฺสนฺตํติ วเทยฺยาถา"ติ วตฺวา
 เปเสสิ. เต ตถา กิริสฺ. ราชชา "เกน
 จินฺตติโต ปญฺหาปฏฺฐาโก"ติ ปุจฺจิตฺวา
 "มโหเสถปญฺชิตฺเตน เทวา"ติ สุตฺวา ตฺสฺสิ.

ตพฺภาคนฺตติ อปรสฺสมิ ทิวเส
 ปญฺชิตตัม วิมฺสนตฺถํ "ราชชา อุตฺทกกีพฺ
 กิพิตฺตกาโม, ปญฺจวิธปทุมสญฺจณฺณํ
 ปุทฺทชฺรณี เปเสนตฺต อเปเสนตฺตานิ
 สหสฺสทณฺโท"ติ คามวาสินํ สาสนํ
 เปสยีสฺ. เต ตัม การณํ อชานนฺตทา
 ปญฺชิตตฺสฺส อารอจยีสฺ. โส "อิมินาปิ
 ปญฺหาปฏฺฐาเคนเนว ภวิตพฺพพฺพ"ติ
 จินฺตเตตฺวา "วจนฺกฺสเล กติปเย มนฺุสฺเส
 ปกฺโกเสถา"ติ วตฺวา เต ปกฺโกเสทาเปตฺวา

เชือกนั้นว่าเล็กโตเท่าไร, ขอสมมติเทพ
 โปรดส่งท่อนเชือกประมาณ ๑ คืบ หรือ
 ๔ นิ้ว แต่เชือกทลายเส้นเก่าไป, ได้ยิน
 ว่า ชาวบ้านได้เห็นประมาณนั้นแล้ว ก็
 จักฟันเชือกเท่าประมาณนั้นได้, ถ้า
 พระราชารับสั่งแก่ท่านทั้งหลายว่า 'ชื่อว่า
 เชือกทลายในราชนิเวศน์ของเราไม่เคย
 มีในกาลไหน ๆ เลย', ลำดับนั้น ท่าน
 ทั้งหลายพึงกราบทูลพระองค์ว่า 'ข้าแต่
 มหาราชเจ้า ถ้าเชือกตัวอย่างเช่นนั้น
 ไม่มี, พวกชาวบ้านปาจิณยวมชฺชคฺคมา
 จักทำอย่างไรพระเจ้าข้า'. พวกชาวบ้าน
 เหล่านั้น ได้ทำตามมโหเสถแนะนำแล้ว.
 พระราชาดำรัสถามว่า "ถ้อยคำย้อนปัญหา
 นี้ใครคิดขึ้น" ทรงสดับว่า "มโหเสถบัณฑิต
 คิดขึ้นพระเจ้าข้า" ก็ทรงยินดี.

คำว่า สระน้ำ ความว่า ในวันอื่น
 อีกพระเจ้าวิเทหราชทรงส่งข่าวไปถึง
 ชาวเมืองปาจิณยวมชฺชคฺคมาเพื่อทดลอง
 มโหเสถบัณฑิตว่า "พระราชาใคร่จะทรง
 เล่นน้ำ ชาวเมืองจงส่งสระโบกขรณี
 อันดารดาษไปด้วยดอกปทุม ๕ อย่าง
 เมื่อชาวเมืองไม่ส่งไปก็จะปรับสินไหม ๑
 พันกหาปณะ". พวกชาวเมืองเหล่านั้น
 ไม่รู้เหตุนั้น ก็ไปบอกมโหเสถบัณฑิต.
 มโหเสถคิดว่ "เรื่องนี้จะพึงย้อนปัญหา"

“เอถ ตูเมห, อุทกกีฬิ กิพิตฺวา อุกฺขิณิ
 รัตตานิ กตฺวา อลฺลเกสา อลฺลวตฺธา
 กลลฺมกฺขิตฺสรีรา โยตฺตเลทฺททฺทณฺทตฺธา
 หุตฺวา ราชทฺวาริ คนฺตฺวา ทฺวาเร
 จิตฺภาวํ รมฺโอบ อารโจะเปตฺวา รมฺโอบา
 กโตกาสา ปวิสิตฺวา ‘มหาราช ตูเมหิ
 กิร ปาจีนยวมชฺฌคามาสิโน โปกฺขรณิ
 เปเสนฺตฺติ ปหิตตฺตา มยํ ตุมฺหากิ
 อนุจฺฉวิกิ มหนฺตํ โปกฺขรณิ อาทาย
 อาคตา, ส ปน อรมฺโอบวาสิกตฺตา
 นคริ ทิสฺวา ปาการปริชทฺวารภูฏาลกาทีนิ
 โอลิเกตฺวา ภูตตฺลิตา โยตฺตานิ
 ฉินฺทิตฺวา ปลายิตฺวา อรมฺโอบเมว
 ปวิฏฺฐา, มยํ เลทฺททฺทณฺทาทิหิ
 โปกฺเชตฺวา ปินฺวตฺเตตฺตุ นาสกฺขิมฺหา,
 ตุมฺหากิ กิร อรมฺโอบา อานิตฺ
 ปุราณโปกฺขรณิ เทถ, ตาย สทฺธิ
 โยเชตฺวา อahrissasamati วตฺวา
 รมฺโอบา “น กทาจิ มม อรมฺโอบโต
 อานิตโปกฺขรณิ นาม ภูตปฺพุพา, น
 มยา กสฺสจฺจิ โยเชตฺวา อahrissasamati
 โปกฺขรณิ เปสิตปฺพุพา”ติ วุตฺเต ‘สเจ
 เทว เหวํ ปาจีนยวมชฺฌคามาสิโน กถิ
 โปกฺขรณิ เปสิสฺสนฺตฺติ วเทยฺยาธา”ติ
 วตฺวา เปเสสิ. เต ตธา กริสุ. ราช
 ปณฺชิตฺเตน ภาตภาวํ ฌตฺวา ตฺลิตฺ.

จึงกล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงเรียก
 คนฉลาดพุดมา ๒-๓ คน” ให้เรียกคน
 เหล่านั้นมาแล้วสั่งสอนให้พุด ส่งไปทูล
 พระราชาว่า “ท่านทั้งหลายจงมาเล่นน้ำ
 ทำให้ตาแดงมีผมเปือก ผ้ำเปือก มี
 ตัวเปื้อนโคลน มือถือเชือก ก้อนดิน
 และท่อนไม้ ไปสู่ประตูพระราชวัง
 ให้ราชบุรุษกราบทูลความที่ตนมาเฝ้า
 เฝ้าที่ประตูพระราชวังแต่พระราชา ผู้อัน
 พระราชาประทานโอกาสแล้วก็เข้าไปเฝ้า
 กราบทูลว่า ‘ข้าแต่มหาราชเจ้า ได้ยินว่า
 เพราะพระองค์ ทรงส่งข่าวไปว่า ‘ชาวบ้าน
 ปาจีนยวมชฺฌคามา จงส่งสระโบกขรณี
 มาถวาย’ พวกข้าพระบาทจึงพากันเอา
 สระโบกขรณีใหญ่สมควร แก่พระองค์
 มาถวาย, ก็เพราะสระโบกขรณินั้นเป็น
 ชาวป่า มันเห็นพระนคร มองดูกำแพง
 ค่าย คูประตู หอรบ แล้วก็สะดุ้งกลัว
 ตัดเชือกแล้ว ก็หนีเข้าป่าไปที่เดียว,
 พวกข้าพระองค์โดยด้วยก้อนดิน และ
 ท่อนไม้เป็นต้น ก็ไม่สามารถให้กลับได้,
 นัยว่า ขอพระองค์โปรดพระราชทาน
 สระโบกขรณีเก่า อันนำมาแต่ป่าของ
 พระองค์ ข้าพระองค์จักนำมาถวาย
 ควบคู่กับสระโบกขรณีของพวกข้าพระองค์
 นั้น’ เมื่อพระราชารับสั่งว่า ‘ชื่อว่า

สระโบกขรณีของเราที่นำมาแต่ป่าไม่เคย
มีแล้ว ในกาลไหน ๆ เราไม่เคยส่ง
สระโบกขรณีไปเพื่อควบคู่กับอะไรนำมา'
ดังนี้ ฟิงทูลว่า 'ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าเมื่อ
เป็นอย่างนี้ชาวบ้านป่าจिनยวมัชฌคาม
จักส่งสระโบกขรณีถวายได้อย่างไร พวก
ชาวบ้านก็ทำตามอย่างนั้น. พระราชา
ทรงทราบว่าเป็นปัญหาที่ มโหสถบัณฑิตผู้
ก็ทรงยินดี.

อุชยานนฺติ ปุเนกทิวสํ "มยํ
อุชยานกัฬํ กัฬิตุกามา, อมฺหากญฺจ
อุชยานํ ปุราณรฺกฺขโอบคฺคฺวิภคฺคํ
ปาจिनยวมชฺชคามวาสินฺ สุปฺปิตตฺรณ-
รฺกฺขสณฺณนํ นวอุชยานํ เปเสนฺตุ,
อเปเนฺเสนฺตานิ สหสฺสทณฺฑิ"ติ ปหิณฺสี.
เต อชานนฺตา ปณฺทิตํ ปุจฺฉิสุ.
ปณฺทิตอ "อิมินาปิ ปณฺหาปฏฺิภาเคนเว
ภวิตพฺพนุ"ติ จินฺเตตฺวา เต สมสฺสา-
เสตฺวา มนุสฺเส ปกฺโกสาเปตฺวา
ปุริมเนเนว เปเสสิ. เต ตถา กริสุ.

ราชา ตํ สุตฺวา เสนกํ ปุจฺฉิ "กั
เสนก อานม ปณฺทิตนุ"ติ. โส

คำว่า อุชยาน ความว่า ในวันหนึ่ง
พระเจ้าวิเทหราชทรงส่งข่าวไปด้วย ทรง
บังคับว่า "เราประสงค์จะเที่ยวชมอุชยาน
ก็อุชยานของเรามีต้นไม้เก่าหักเสียหาย
ชาวบ้านป่าจिनยวมัชฌคามจงส่งอุชยาน
ใหม่ดาราชาด้วยรุกขชาติรุ่นใหม่ดอกบานดี
มาถวาย เมื่อชาวบ้านไม่ส่งมา ก็จะปรับ
สินไหม ๑ พันกหาปณะ". ชาวบ้าน
เหล่านั้นไม่รู้ (เนื้อความปัญหา) จึงถาม
มโหสถบัณฑิต. มโหสถบัณฑิตคิดว่า
"แม้เรื่องนี้ควรย้อนปัญหาทีเดียว" พุดให้
ชาวบ้านเหล่านั้นเบาใจแล้ว ให้เรียก
คนทั้งหลายมา ส่งไปโดยนัยก่อนนั่นเอง,
คนเหล่านั้น ได้กระทำตามคำสั่งนั้น
ทุกประการ.

พระเจ้าวิเทหะ ทรงสดับเรื่องนั้น
แล้ว ตรัสถามอาจารย์เสนกะว่า "ดูกร

ลามมจฺฉริเยน “เอตฺตเกน ปณฺชิตโต
 นาม น โหติ, อากเมหิ ตาวา”ติ
 อาห. ตสฺส วจันํ สุตฺวา ราชา
 จินฺเตสิ “มโหสถปณฺชิตโต สตุตทารก-
 ปญฺเฬปี มม มนํ คณฺหิ, เอวฺรุเปสฺสปีสฺส
 คฺยฺหปญฺหาวิมฺสเนสฺส เจว ปญฺหาปฏฺิภาสฺ
 จ พุทฺธสฺส วิย พุยากรณํ, เสนโก
 เอวฺรูปิ อธิ ปณฺชิตํ อานตฺตํ น เทติ,
 กิ เม เสนเกน อานสฺสสามิ นนฺ”ติ.
 โส มหนฺเตน ปริวาเรน ตํ คามํ
 ปายาสิ. ตสฺส มงฺคฺลอสฺสํ อภิรุหิตฺวา
 คจฺจนฺตสฺส อสฺสสฺส ปาทิ ผลิตฺถุมิยา
 อนฺตรํ ปวิสิตฺวา ภิชฺชิ. ราชา ตโตว
 นิวตฺติตฺวา นครํ ปาวิสิ.

อถ นํ เสนโก อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ
 “มหาราช ปณฺชิตํ กิร อานตฺตํ
 ปาจฺฉินยวมชฺฉมคามํ คมิตฺถา”ติ. “อาม
 ปณฺชิตา”ติ. “มหาราช มํ อนตฺถกามํ
 กตฺวา ปสฺสถ, อากเมถ ตาวา”ติ
 วุตฺเตปี “อติตฺริตี นิภฺษมิตฺวา

อาจารย์เสนกะ เราจะนำมโหสถบัณฑิต
 มาหรือยัง”. เสนกะนั้นกราบทูลว่า
 “บุคคล ชื่อว่า เป็นบัณฑิต ด้วยเหตุ
 มีประมาณเท่านี้ก็หาไม่ ขอพระองค์
 ทรงรออยู่ก่อน” ดังนี้ ด้วยความเป็น
 ผู้ตระหนี่ลามก. พระราชาทรงสดับคำ
 ของอาจารย์เสนกะ แม้ในการนั้นแล้ว
 จึงทรงดำริว่า “มโหสถบัณฑิต แก้ปัญหา
 ทารก ๗ ข้อ จับใจเรา, การพยากรณ์
 ในการทดลองปัญหาลึกลับ และในการ
 ย้อนปัญหาเห็นปานนี้ ของมโหสถนั้น
 เป็นดุจของพระพุทธเจ้า, เสนกะไม่ให้
 เพื่ออันนำบัณฑิตเห็นปานนี้ มา ณ ที่นี้,
 ประโยชน์อะไรของเราด้วยเสนกะ เราจัก
 นำมโหสถบัณฑิตนั้นมา”. พระราชานั้น
 เสด็จไปสู่นบ้านนั้น ด้วยบริวารอันใหญ่.
 เมื่อพระราชานั้น เสด็จขึ้นสู่ม้ามงคล
 ไปอยู่เท้าของม้ามงคลถ้าเข้าไประหว่าง
 แผ่นดินระแหง แดกแล้ว. พระราชาก็
 เสด็จกลับแต่ที่นั่นเอง แล้วเข้าสู่พระนคร.

ลำดับนั้น อาจารย์เสนกะเข้าเฝ้าพระองค์
 ทูลถามว่า “ข้าแต่มหาราช ทราบว่า
 พระองค์เสด็จไปสู่นบ้านปาจฺฉินยวมชฺฉมคาม
 เพื่อนำมโหสถบัณฑิตมาหรือ พระเจ้าข้า”.
 พระราชาตรัสว่า “ใช่ บัณฑิต”. เสนกะ
 กราบทูลว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า พระองค์

ปจฺมคมเนเนว มงฺคฺลอสฺสสฺส ปาทอ
ภินฺโน"ติ.

โส ตสฺส วจฺนํ สุตฺวา ตฺถเห
อโหสิ. ปุเนกทิวสํ ราชา เตน สทฺธิ
มนฺเตสิ "กึ เสนก มโหสถปณฺธิตํ
อาเนมา"ติ. "เทว สยํ อคฺนฺตฺวา ทฺตํ
เปเสถ ปณฺธิต อมฺหากํ ตว สนฺติกํ
อาคจฺจนฺตานิ อสฺสสฺส ปาทอ ภินฺโน
อสฺสตรํ วา เปเสตุ เสฏฺจตรํ วาติ
ยทิ อสฺสตรํ เปเสสฺสติ, สยํ
อาคมิสฺสติ, ยทิ เสฏฺจตรํ เปเสนฺโต
ปิตฺรํ เปเสสฺสติ, อยเมว โย ปโยห
มตฺถกํ ปตฺโต ภวิสฺสตี"ติ. ราชา
"สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตถา กตฺวา
ทฺตํ เปเสสิ.

ปณฺธิโต ทฺตสฺส วจฺนํ สุตฺวา "ราชา
มมญฺเจว ปิตฺรญฺจ เม ปสฺสิตฺถกาโม"ติ
จิณฺเตตฺวา ปิตุ สนฺติกํ คฺนฺตฺวา
วณฺทิตฺวา "ตาท ราชา ตฺเมห จ
มมญฺจ ทฏฺฐกาโม, ตฺเมห ปจฺมตรํ
เสฏฺจสฺสสฺสปริวฺตฺตา คจฺจนฺต, คจฺจนฺต
จ ตฺจฺจนฺตฺถา อคฺนฺตฺวา นวสฺปฺปิปฺปุริ
จฺนฺทนฺกรณฺทกํ อาทาย คจฺจนฺต, ราชา

ทฺรทําดุจฺข้าพระองค์ ไคร่ความพินาศ
ทฺรเห็นหรือยัง, เมื่อข้าพระองค์ทูล
ทําทานว่า "ทฺรรอก่อน" เผอญฺเฝ้า
ม้ามงคฺลก็แตก ด้วยการด่วนเสด็จออกไป
ครั้งแรกที่เดียว".

พระราชาทรงสดับคำของอาจารย์
เสนกะนั้น ก็ทรงดุษณีภาพ. อีกวันหนึ่ง
พระราชาทรงปรึกษากับอาจารย์เสนก่ว่า
"ดูกรอาจารย์เสนกะ เราจะนำมโหสถ-
บัณฑิตมาได้หรือยัง". เสนกะทูลว่า
"ขอเดชะ พระองค์อย่าเสด็จไปเอง จง
ทฺรส่งทูตไป ว่าบัณฑิตเมื่อพวกเราไป
สู่สำนักของเธอ เข้าม้ามงคฺลแตก เธอจง
ส่งม้ามัสตรหรือม้าประเสริฐกว่าม้าสามัญ
มา ถ้าเธอจักส่งม้ามัสตรมาเธอจงมาเอง
ถ้าส่งม้าประเสริฐมา จะส่งบิดามาด้วย
ปัญหาของเรา นี้ จักถึงที่สุด". พระราชา
ทฺรรับว่า "ดีละ" จัดส่งทูตไปทำอย่างนั้น.

มโหสถบัณฑิตได้ฟังคำของราชทูตแล้ว
คิดว่า "พระราชาทรงไคร่จะเห็นเราและ
บิดาของเรา" ดังนี้จึงไปสู่นักของบิดา
ไหว้แล้วกล่าววว่า "ข้าแต่พ่อ พระราชา
ทฺรไคร่จะพบบิดาและข้าพเจ้า ขอบิดา
มีเศรษฐีผู้หนึ่งเป็นบริวารไปเฝ้าก่อน,
ก็เมื่อไปอย่าไปมือเปล่า จงเอาผอบ
ไม้จันทน์แดง อันเต็มด้วยเนยใสใหม่ไป

ตุเมหิ สหฺธิ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา
 'เสฏฺฐิ อนุรูปํ อาสนํ ฌตฺวา นิสิตฺหา'ติ
 วกฺขติ ตฺเมห ตถารูปํ อาสนํ ฌตฺวา
 นิสิตฺเทยฺยาถ. ตฺมฺหากํ นิสินฺนกาเลเยว
 อหํ คมิสฺสามิ.

ราชา มยา สหฺธิ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา
 'ปณฺฑิต ตถารูปํ อาสนํ ฌตฺวา
 นิสิตฺหา'ติ วกฺขติ, อถาหํ ตฺเมห
 โอลิเกสฺสามิ, ตฺเมห ตาย สญฺญาเย
 อาสนา วุญฺจาย 'ตาท มโหด ปณฺฑิต
 อิมสฺมึ อาสเน นิสิตฺหา'ติ วเทยฺยาถ.
 อชฺเชโก ปโยห มตฺถกํ ปาปุณฺนิสฺสตี'ติ.
 โส "สาธฺฐ"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา วุตฺตนเยเนว
 คนฺตฺวา อตฺตโน ทฺวาเร จิตฺถาวํ
 วนฺโถ อาโรจาเปตฺวา "ปวิสฺตฺฐ"ติ วุตฺเต
 ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตุ
 อญฺจาสิ.

ราชา เตน สหฺธิ ปฏิสนฺถารํ
 กตฺวา "คหฺปติ ตว ปฺตฺโต มโหด-
 ปณฺฑิต กุหิณฺ"ติ ปุจฺฉิ. "ปุจฺฉโต
 อาคจฺฉติ เทวา"ติ ราชา "ปุจฺฉโต
 อาคจฺฉตี"ติ สุตฺวา ตฺมฺจฺมานโส หุตฺวา
 "คหฺปติ อตฺตโน ยุตฺตาสนํ ฌตฺวา
 นิสิตฺหา"ติ อาห. โส อตฺตโน ยุตฺตาสนํ
 ฌตฺวา เอกมนฺตุ นิสิตฺหิ. มหาสฺตฺโต
 อลงฺกตปฺปียตฺโต ทารกสฺหสฺสปริวฺโต

พระราชาจกฺทรงทำปฏิสนฺถารกัปปิดา
 ตรัสว่า 'ดูกรเศรษฐีท่านจงรู้อาสนะอัน
 สมควรจงนั่ง' บิดาพึงรู้ที่นั่งอันสมควร
 แล้วนั่ง, ในเวลาบิดานั่งแล้วเท่านั้น
 ข้าพเจ้าก็จักไป.

พระราช จกฺทรงทักทายกับข้าพเจ้า
 จกฺตรัสว่า 'บัณฑิตพอจงรู้ที่นั่งอันสมควร
 นั่ง', ลำดับนั้นข้าพเจ้าจักแลดูบิดา บิดา
 จงลุกจากอาสนะด้วยความหมายรู้ นั้น
 พึงพูดว่า 'แน่ะพ่อมโหดบัณฑิต พอจง
 นั่ง ณ อาสนะนี้' ปัญหาข้อหนึ่งจักถึงที่สุด
 ในวันนี้". สิริวัฑฒกเศรษฐีนั้น รับว่า
 "ดีละ" ก็ไปโดยนัยที่กล่าวแล้วนั่นเอง
 ให้กราบทูลความที่ตนยื่นรอกที่พระทวาร
 แต่พระราช เมื่อตรัสว่า "จงเข้ามา"
 จึงเข้าไปเฝ้าถวายบังคมพระราชแล้ว
 ยืนอยู่ ณ ที่ส่วนหนึ่ง.

พระราช ทรงทำปฏิสนฺถารกัปปิดา
 คฤหบดีนั้นแล้ว ตรัสถามว่า "ดูกร
 คฤหบดี มโหดบัณฑิตบุตรของท่าน
 อยู่ที่ไหน". คฤหบดีกราบทูลว่า "มโหด
 มาข้างหลัง พระเจ้าข้า". พระราชทรง
 สดับว่า "มโหนดบัณฑิต มาข้างหลัง"
 ดังนี้ มีพระทัยยินดีแล้วตรัสว่า "ดูกร
 คฤหบดี ท่านจงนั่งอาสนะอันสมควร
 แก่ตน". เศรษฐีนั้นรู้อาสนะอันควรแก่ตน

๐
 ๑
 ๒
 ๓
 ๔
 ๕
 ๖
 ๗
 ๘
 ๙
 ๑๐
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

อลงกตรเถ นิสีทิตฺวา นครํ ปวิสนฺโต
 ปรีชาปิฎุเจ จรฺมานํ เอกํ คทฺธรํ ทิสฺวา
 งามสมฺปนฺเน มาณเว อาณาเปสิ “เอกํ
 คทฺธรํ อนุพนฺธิตฺวา ยถา สทฺทํ น
 กโรติ, เอวมสฺส มุขพนฺธํ กตฺวา
 กิลฺยเชน เวเจตฺวา เอกสฺมี อตฺถรณเก
 สยาเปตฺวา อํเสนาทาย อาคจฺจถา”ติ.
 เต ตถา กรีสฺสุ.

โพธิสฺสโต มหฺนฺเตน ปรีวาเรน นครํ
 ปาวิสิ. มหาชนํ ตํ ทิสฺวา “เอส
 กิร สิริวฑฺฒกเสฏฺฐิโน ปุตฺโต
 มโหสถปณฺธิโต นาม, เอส กิร
 ชายมาโน โอสถมฺภิกํ หตฺถเณ คเหตุวา
 ชาโต, อิมินาวํ กิร เอเตสํ เอตฺตกานํ
 วิมฺสนฺปญฺหานํ ปฏฺฐากา ภาตา”ติ
 มหาสฺสโต อภิตฺถวฺนฺโต โอลิเกนฺโต
 ว ติตฺถํ น คจฺจติ. โส ราชทฺวารํ
 คนฺตฺวา ราชานํ ปฏฺฐานาเปสิ.

ราชา ตํ สุตฺวา ตฺมุจฺจิตฺโต “มม
 ปุตฺโต มโหสถปณฺธิโต ชิปปิ
 อาคจฺจตุ”ติ อาห. โส ทารกสฺสเสหิ
 ปรีวฺโต ปาสาทํ อภิวฺธิตฺวา ราชานํ
 วนฺธิตฺวา เอกมฺนฺตํ อฏฺฐาสิ. ราชา
 ตํ ทิสฺวา โสมนสฺสปฺปตฺโต หุตฺวา
 มจฺฐปฏฺฐินฺถารํ กตฺวา “ปณฺธิต ปฏฺฐิปปิ

นังแล้ว ณ ส่วนข้างหนึ่ง. พระมหาสัตร
 ประดับประดาตกแต่งแล้ว แวดล้อมด้วย
 เด็กพันหนึ่ง นั่งรถอันประดับแล้ว เมื่อ
 เข้าไปสู่พระนคร เห็นลาตัวหนึ่ง เทียวไป
 ที่หลังคู้ จึงบังคับมาณพที่มีกำลังว่า
 “เจ้าจงติดตามจับลาตัวหนึ่ง ผูกปาก
 ไม่ให้ร้องได้ แล้วห่อด้วยเสื้อลำแพน
 ให้นอนที่เครื่องลาดอันหนึ่ง แยกมา”.
 บริวารเหล่านั้น ได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

พระโพธิสัตรว์เข้าไปสู่พระนครด้วยบริวาร
 ใหญ่. มหาชนเห็นพระโพธิสัตรว์นั้นแล้ว
 กล่าววว่า “ได้ยินว่า นันบุตรของสิริ-
 วัฑฒกเศรษฐีที่มโหสถบัณฺฑิต, ชาวว่า
 มโหสถนี้ เมื่อเกิดก็ถือแท่งยามาเกิดด้วย,
 เขวามโหสถนี้รู้การเปรียบเทียบปัญหา
 ทดลองเหล่านั้น มีประมาณเท่านี้” ดังนี้
 พากันชมเชยคุณพระมหาสัตรว์เจ้า ไม่อิม
 เลย. มโหสถนั้นไปถึงประตูพระราชวัง
 ก็กราบทูล ให้พระราชาทรงทราบ.

พระเจ้าวิเทหราช ทรงสดับการมาของ
 มโหสถบัณฺฑิตนั้น ก็มีพระทัยยินดีรับสั่ง
 ว่า “มโหสถบัณฺฑิตบุตรของเราจงรีบมา”.
 มโหสถบัณฺฑิตแวดล้อมด้วยเด็กพันหนึ่ง
 ขึ้นไปสู่ปราสาท ถวายบังคมพระราช
 แล้วยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง. พระราชา
 ทอดพระเนตรเห็นมโหสถบัณฺฑิตก็ทรง

อาสน์ ฌตฺวา นิสีทาหิ"ติ อาห. ตทา
 โส ปิตริ โอลิเกสิ. อถสฺส ปิตา
 โอลิเกิตสญฺญา ย อาสนา วุฏฺฐาย
 "ปณฺฑิต อิมสฺมึ อาสนเน นิสีทาหิ"ติ
 อาห. โส ตสฺมึ อาสนเน นิสีทิ.

ตั้ง ตตฺถ นิสินฺนํ ทิสฺวา เสนก-
 ปุกฺกุสกาสิโนทเทวินฺทา เจว อญฺเฏ จ
 อนุพาลา ปาณิ ปหริตฺวา มหาหสิตํ
 หสิตฺวา อิมํ อนุพาลํ "ปณฺฑิตโตติ
 วทนฺติ โย ปิตริ อาสนา วุฏฺฐาเปตฺวา
 สยํ นิสีทติ, อิมํ 'ปณฺฑิตโต'ติ วตฺตุ-
 น ยุตฺตนุ"ติ ปริหาลํ กรีสฺสุ. ราชา
 ทุมฺมุโข อนตฺตมโน อโหสิ. อถ นํ
 มหาสตุโต ปุจฺฉิ "กึ มหาราช
 ทุมฺมุโขสี"ติ. "อาม ปณฺฑิต ทุมฺมุโขมฺหิ,
 สวณฺเมว เต มนาปี, ทสฺสนํ ปน
 อมนาปี ชาตนุ"ติ. "กึ การณา"ติ.
 ปิตริ อาสนา วุฏฺฐาเปตฺวา สยํ
 นิสินฺนตฺตาติ. "กึ ปน ตฺวํ มหาราช
 สพฺพญฺจาเนสฺสุ ปุตฺเตหิ ปิตาว อุตฺตโมติ
 มญฺญสึ"ติ. "อาม ปณฺฑิตา"ติ.

มีความโสมนัสยินดี ทรงทำปฏิสันถาร
 ด้วยพระอัธยาศัยอ่อนโยนตรัสว่า "แน่ะ
 บัณฑิต เจ้าจงรู้อาสนะที่สมควรนั่ง".
 ครั้งนั้น พระมหาเสด็จ จึงแลดูเศรษฐี
 ผู้บิดา. ลำดับนั้น บิดาของมโหสถก็ลุก
 จากอาสนะด้วยสัญญาอันบุตรแลดูแล้ว
 จึงกล่าวว่า "แน่ะบัณฑิตเจ้าจงนั่งที่
 อาสนะนี้". มโหสถก็นั่งที่อาสนะนั้น.

เสนกะ ปุกฺกุสสะ กามินฺท เทวินฺท
 และชนเหล่าอื่น ผู้เฒ่าเขลา พากันตบมือ
 สรวลเสเฮฮาทำเยาะเย้ยว่า "ชนทั้งหลาย
 กล่าวชมมโหสถผู้เฒ่าเขลาเห็นว่า 'เป็น
 บัณฑิต', เพราะมโหสถได้ยังบิดาให้ลุก
 จากอาสนะแล้ว นั่งเสียเอง ไม่ควรยกย่อง
 มโหสถนี้ว่า เป็นคนฉลาด". พระราชา
 มีพระพักตร์เศร้าหมอง ไม่ทรงเบิกบาน
 พระทัย. ลำดับนั้น พระมหาเสด็จ จึง
 ทูลถามว่า "ข้าแต่มหाराชเจ้า พระองค์
 มีพระพักตร์หม่นหมองหรือพระเจ้าข้า".
 พระราชาดำรัสตอบว่า "ถูกแล้ว เรามีหน้า
 เศร้าหมองบัณฑิต เราพอใจแต่เพียง
 ได้ยินข่าวของเจ้า, แต่พอเห็นเข้าก็ไม่
 เป็นที่พอใจเลย" มหาเสด็จทูลว่า "เพราะ
 เหตุไร". พระราชาตรัสว่า "เพราะเจ้า
 ให้บิดาลุกจากอาสนะแล้ว เจ้านั่งเสีย
 เอง". มโหสถบัณฑิตทูลถามว่า "ข้าแต่

อถ นั มหาสตุโต "นनु มหาราช
 ตุมะหิ อมุหาก็ "อสุสตรั วาเสฏฐตรั
 วา เปเสนตุ"ติ สาสนั ปหิตนุติ วตุวา
 อาสนา วุฏฐาย มาณเว โอลิเกตุวา
 ตุมะหิ คหิตคหุรภั อาเนถา"ติ เต
 อาณาเปตุวา รวุโถ ปาทุมูเล
 นิปชชวาเปตุวา "มหาราช อัย คหุรภ
 ก็ อคฺขมติ"ติ ปุจฺฉิ. ราชวา อาห
 "สเจ อูปการโก, อฏฐกหาปणे อคฺขมติ"ติ.
 อิมั ปน ปฏิจฺจ อาชานียวลวาย
 กุจฺฉิมุหิ นิพพตฺโต อสุสตรโร ก็ อคฺขมติติ.
 "อนคฺโข ปณฺชิตา"ติ. "เทว กสมฺมา
 เอว กเถถ, นनु ตุมะหิ อิทาเนว
 วุตตัม 'สพฺพภูจฺจาเนสุ ปุตเตหิ ปิตาว
 อุตฺตโม'ติ สเจ ตัม สจฺจ, ตุมุหาก็
 อสุสตรโร คหุรภาว อุตฺตโม โหติ,
 ตัม คหุรภั คณฺหถ, ยทิ คหุรภหิ
 อสุสตรโร อุตฺตโม โหติ, ตัม คณฺหถ,
 ก็ ปน มหาราช ตุมุหาก็ ปณฺชิตา
 เอตฺตกัมปิ ชานิตุ อสกุโกนฺดา ปาณิ
 ปหริตุวา มหาหสิตุ หสนฺติ, อโห
 ตุมุหาก็ ปณฺชิตา ปณฺญาสมฺปนฺนา,

มหาราชเจ้า ก็พระองค์ทรงสำคัญว่า 'บิดา
 สูงสุดกว่าบุตรในที่ทั้งปวงหรือพระเจ้าข้า'.
 พระราชาตรัสตอบว่า "เข้าใจอย่างนั้น
 บัณฑิต".

ลำดับนั้นพระมหาสัตว์ จึงทูลพระเจ้า
 วิเทหราชว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า พระองค์
 ทรงส่งข่าวไปให้พวกข้าพระบาทว่า "ชน
 ทั้งหลายจงส่งม้าอัสดรหรือม้าประเสริฐ
 กว่าม้าสามัญมาถวายมิใช่หรือพระเจ้าข้า"
 ดังนี้จึงลุกจากอาสนะแลดูมาณพเหล่านั้น
 เป็นสัญญาณบังคับชนเหล่านั้นด้วยคำว่า
 "พวกท่านจงนำลาตัวที่ท่านจับได้มา"
 ให้นอนแทบพระบาทยุคลของพระราชา
 แล้วกราบทูลถามว่า "ลานี้ราคาเท่าไร
 พระเจ้าข้า". พระราชาตรัสตอบว่า "ถ้า
 มันมีอุปการะ มันมีราคา ๘ กหาปณะ".
 มโหสถบัณฑิตทูลถามว่า ก็ม้าอัสดร
 อาศัยนางลานี้ เกิดในท้องนางลาอันเป็น
 แม่ม้าอาชาไนยราคาเท่าไร พระเจ้าข้า.
 พระราชาดำรัสตอบว่า "มีค่านับไม่ได้
 เลยบัณฑิต". มโหสถบัณฑิต ทูลว่า
 "ข้าแต่สมมติเทพ เพราะเหตุไร พระองค์
 จึงตรัสอย่างนั้น พระองค์รับสั่งเดี๋ยวนี้เอง
 มิใช่หรือ ว่า 'บิดาอุดมกว่าบุตรในที่
 ทั่วไป', ถ้าพระดำรัสนั้นจริง ลาอุดม
 กว่าม้าอัสดรของพระองค์, พระองค์

กุตโต โว เอเต ลหุธา”ติ จตฺตารโ
ปณฺฑิตเต ปรีหาสิตฺวา ราชาณํ อิมาย
เอกนิปาเต คาถาย อชฺฌมภาสิ.

จงทรงรับลานั้นไว้, ถ้าม้าอัสดร อุดม
กว่าลา พระองค์ก็จงทรงรับม้าอัสดรไว้,
ข้าแต่มหाराชเจ้า ก็เพราะอะไร บัณฑิต
ทั้งหลายของพระองค์จึงไม่สามารถจะ
รู้เหตุประมาณเท่านี้ จึงได้พากันปรบมือ
หัวเราะเฮฮา ลั่น โอ! บัณฑิตของพระองค์
สมบูรณ์ด้วยปัญญา พระองค์ได้บัณฑิต
ทั้งสิ้นเหล่านี้แต่ที่ไหนพระเจ้าข้า” ดังนี้
กล่าวเยาะเย้ยบัณฑิตทั้งสิ้นแล้ว กราบทูล
พระราชาด้วยคาถาในเอกนิบาตนี้ว่า

“หิสิ ตฺวํ เอวํ มณฺเฑสิ ‘เสยฺโย
ปุตฺเตน ปิตา”ติ ราชเสฏฺฐ
หนุสฺสตรสฺส เต อयํ
อสุสฺตรสฺส หิ คหฺรโก ปิตา”ติ.

“ข้าแต่ พระราชาผู้ประเสริฐ ถ้า
พระองค์ทรงสำคัญว่าบิดา ประเสริฐ
กว่าบุตร ลาของพระองค์นี้
ก็ประเสริฐกว่าม้าอัสดร เพราะว่า
ลาเป็นพ่อของม้าอัสดร”.

ตสฺสตุโถ “ยทิ ตฺวํ ราชเสฏฺฐ
สพฺพญฺจาเนสุ เสยฺโย ปุตฺเตน ปิตาติ
เอวํ มณฺเฑสิ, ตว อสุสฺตรโตปิ อยํ
คหฺรโก เสฏฺฐโจ โหตุ. ก็ การณา ?
อสุสฺตรสฺส หิ คหฺรโก ปิตา”ติ.

ความแห่งคาถานั้นว่า “ข้าแต่
พระราชารู้ประเสริฐถ้าพระองค์ ทรง
สำคัญว่า บิดาเป็นผู้ประเสริฐกว่าบุตร
ในที่ทั่วไป ลาของพระองค์นี้ก็ประเสริฐ
กว่าม้าอัสดร เพราะเหตุอะไร เพราะว่า
ลาเป็นพ่อของม้าอัสดร”.

เอวญฺจ ปน วตฺวา อาน
“มหाराช สเจ ปุตฺเตหิ ปิตาว
เสยฺโย, มม ปิตริ คณฺหถ สเจ
ปิติโต ปุตฺโตว เสยฺโย, มํ คณฺหถ

ก็แลครั้นพระมหาสัตว์กล่าวอย่างนี้
แล้ว ก็กราบทูลว่า “ข้าแต่มหाराชเจ้า
ถ้าบิดานั้นแล ประเสริฐกว่าบุตรทั้งหลาย
ขอพระองค์ทรงรับบิดาของข้าพระองค์ไว้

ตุมหากิ อตถายา”ติ. ราชา ตั
 สุตวา โสมนสฺสปฺตโต อโหสิ. สพุพา
 ราชปริสา “สุกฺกิตฺโต ปณฺฑิตฺเตน ปญฺเอย”ติ
 อุณฺนทนฺตฺตา สาธุการสฺสหาณินิ อทฺส.
 อญฺคฺลฺปิจา เจว เจลฺกเขปสฺสหาณินิ จ
 ปวตฺตีสฺส.

จตุตฺตาริ ปณฺฑิตฺตา ทุมฺมุขา ปชฺฌมา-
 ยนฺตฺตาว อหฺสิ. นนุ มาตฺตاپิตฺตุนิ คณฺนิ
 ชานนฺตฺโต โพิธิสฺตฺเตน สทฺธิสฺโส นาม
 นตฺถิ, อถ สฺโส กสฺมา เอวมกาสีตฺติ ?
 น สฺโส ปิตฺตฺ อวมานตฺถาย, รมฺภวา
 ปน เปสฺเสนตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ปหิตฺตฺ, ตสฺมา ตสฺส จ ปญฺหสฺส
 อาวีภาวกรณตฺถิ อตฺตโน จ ปณฺฑิต-
 ภาวสฺส ปกาสนตฺถิ จตฺตุนฺนญจ
 ปณฺฑิตานิ นิปฺปภาวกรณตฺถิ เอว-
 มกาสีตฺติ.

คทฺตรภปญฺเอย นิฏฺฐิตฺโต.

ถ้าบุตรประเสริฐกว่าบิดาขอได้ทรงรับ
 ข้าพระองค์ไว้เพื่อประโยชน์แก่พระองค์”.
 พระราชาได้ทรงสดับคำนั้นก็ทรงถึงความ
 โสมนัสยินดี. ราชบริษัททั้งหมดก็เปล่ง
 เสียงแข็งแ้งว่า “มโหสถบัณฑิตกล่าว
 ปัญหาดีแล้ว” ได้พากันให้เสียงสาธุการ
 ตั้งพันครั้ง. การปรบมือและการยก
 แผ่นผ้าตั้งพันเป็นไปแล้ว.

บัณฑิตทั้ง ๔ เป็นผู้มีหน้าเศร้าหมอง
 ได้ชบเซาแล้ว. ถ้ามว่า ธรรมดาผู้รู้คุณ
 มารดาบิดาทั้งหลาย เปรียบด้วยพระ
 โพิธิสฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 โพิธิสฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ย่อมไม่มีมิใช่หรือ ครั้นเป็น
 เช่นนั้นเพราะเหตุอะไร มโหสถโพิธิสฺตฺตฺต
 จึงได้ทำอย่างนั้น. วิสฺชนาว่าพระโพิธิสฺตฺต
 ได้ทำเช่นนั้น เพื่อประสงค์จะดูหมิ่นบิดา
 ก็หาไม่, ก็แต่พระราชาทรงส่งข่าวไปว่า
 “ให้ส่งม้าอัสดร หรือม้าประเสริฐกว่า
 ม้าสามัญมาถวาย เพราะฉะนั้น จึงทำ
 อย่างนี้ เพื่อจะทำปัญหา นั้นให้แจ่มแจ้ง
 เพื่อจะประกาศความที่ตนเป็นบัณฑิต
 และเพื่อจะทำบัณฑิตทั้ง ๔ มีอาจารย์
 เสนกะเป็นต้น ให้หมดแสงสว่างแห่ง
 ดวงปัญญา”.

ปัญหาเรื่องลา จบ.

ราชา ตูลิตวา คนุโหทกปุริตัม
 สฺวณฺณภิงฺคาริ อาทาย “ปาจันยว-
 มชฺฌคามํ ราชโกเคน ภูณฺชาหิ”ติ
 เสฏฺฐิสฺส หตฺเถ อุทกั ปาเตตฺวา
 “เสสเสฏฺฐิโน เอตฺสเสว อุปฺภูจกา เอว
 โหนฺตุ”ติ วตฺวา โพิสฺตตฺสฺส มาตฺยา
 สพฺพาลงฺกาเร เปเสตฺวา คทฺรภปญฺเห
 ปสนฺโน โพิสฺตตัม อตฺตโน ปิยปฺตตัม
 กตฺวา คณฺหิตุํ เสฏฺฐิ อโวจ “โก
 คหฺปติ มโหดปณฺชิตัม มม ปฺตตัม
 กตฺวา เทหิตี. “เทว อติตรฺุณ, อัย
 อชฺชาปิสฺส มุเช ชีรคนุโห วายติ.
 มหฺลลกกาเล ตฺมฺหากั สนฺติเก ภาวิสฺสตี”ติ.

ราชา อาห “คหฺปติ ตฺวํ อิตฺ
 ปฺภูจาย เอตฺสฺมิ นีราลโย โหหิ, อัย
 อชฺชตคฺเค มม ปฺตฺโต, อหิ มม ปฺตตัม
 ไปเสตฺ สกฺขิสฺสํ, คจฺจ ตฺวณฺ”ติ
 ตัม อฺยโยเชสิ. โส ราชานํ วนฺทิตฺวา
 ปณฺชิตัม อาลิงฺกิตฺวา อุเว นิปชฺชาเปตฺวา
 สีสฺเส จุมฺพิตฺวา โอวาทมฺสฺส อทาสิ
 “ตาท หทย ตาท นยน วร ตาท

พระราชาทรงยินดี จึงทรงจับน้ำ
 เต้าทองอันเต็มด้วยน้ำหอม ทรงหลังน้ำ
 ให้ตกไปที่มือของเศรษฐีตรัสว่า “ท่านจง
 ปกครองบ้านปาจันยวมัชฌคามด้วย
 ราชโกคะ” รับสั่งต่อไปว่า “เศรษฐีที่เหลือ
 ทั้งหมด จงอุปัฏฐากบำรุงสิริวิฑมกเศรษฐี
 นั้น” ส่งเครื่องประดับทั้งปวงไปให้มารดา
 ของพระโพธิสัตว์ ทรงเลื่อมใสปัญหา
 เรื่องลา ได้ตรัสกะเศรษฐี เพื่อจะทรงรับ
 เอาพระโพธิสัตว์ให้เป็นพระราชบุตรที่รัก
 ของพระองค์ด้วยรับสั่งว่า “ดูกรคฤหบดี
 ผู้เจริญ ท่านจงให้มโหดบัณฑิตไว้เป็น
 ราชบุตรของเรา”. เศรษฐีกราบทูลว่า
 “ข้าแต่สมมติเทพ มโหดบุตรของ
 ข้าพระองค์ยังเด็กนัก, จนถึงวันนี้ กลืน
 น้านมในปากของเธอยังมีอยู่. ในกาล
 แห่งเธอเป็นผู้ใหญ่แล้วจักอยู่ในราชสำนัก
 ของพระองค์”.

พระราชตรัสว่า “ดูกรคฤหบดี จ้าเดิม
 แต่จะไปท่านอย่าห่วงใยในมโหดบัณฑิต
 นี้เลย, มโหดนี้เป็นราชบุตรของเราตั้งแต่
 วันนี้ เราจักสามารถเลี้ยงดูราชบุตรของ
 เราได้, ท่านจงกลับไป” ดังนี้ ทรงส่งเศรษฐี
 ไป. เศรษฐีถวายบังคมลาพระราชแล้ว
 สวมกอดมโหดบัณฑิตให้นอนแนบอก
 จุมพิตที่ศีรษะให้โอวาทแก่เขาว่า “แน่ะ

มโหสถบัณฑิต มา มั อนาคติ กโรหิ,
อิตโต ปฏุจาย อปฺปมาเทน อมหากั
ราชานํ อุปฏุจาหิ”ติ.

โส ปิตริ วนุทิตฺวา “ตาด มา
จินฺตยิตฺถา”ติ ตํ อญฺเอยเสสิ. ราชา
ปณฺฑิตํ ปุจฺฉิ “กึ ตาด อนฺโต
ภฺวิโก ภวิสฺสสิ, อุทาทุ พหิ ภฺวิโกติ.
โส “อตุถิ เม มหาปริวารโ, พหิ ภฺวิเกน
มยา ภวิตุํ วญฺญตี”ติ จินฺตเตตฺวา
“พหิ ภฺวิโก ภวิสฺสามิ เทวา”ติ อาน.
อถสฺส ราชานํ อญฺรูปิ เคหิ ทาเปตฺวา
ทารกสฺส สฺสํ อาทิ กตฺวา สพฺพํ
ปริพฺพยํ ทาเปตฺวา สพฺพูปโกเค ทาเปสิ.
โส ตโต ปฏุจาย ราชานํ อุปฏุจาหิ.

ราชาปิ ตํ วิมฺลิตฺถกาโมว อโหสิ.
ตทา ปน นครสฺส ทกฺขินทวารโต
อวิทฺฐเร โปกฺขรณิตีเร เอกสฺมิ ตาลรฺกฺเข
กาทกฺลวเก มณิรตนิ อโหสิ. ตสฺส
ฉายา โปกฺขรณิยํ ปณฺณายติ.
“โปกฺขรณิยํ มณิ อตุถิ”ติ รณฺโณ

พ่อ จุดดวงใจ จุดดวงตาอันประเสริฐ
แถมมโหสถบัณฑิต พ่ออย่าทำเราให้หา
ที่พึ่งมิได้เลย ตั้งแต่ขึ้นไป พ่อจงบำรุง
พระราชานของเราทั้งหลายด้วยความไม่
ประมาทเถิด”.

มโหสถบัณฑิตไหว้บิดาแล้ว กล่าวว่
“ข้าแต่พ่อ พ่ออย่าวิตกไปเลย” ส่งบิดากลับ
แล้ว. พระราชาตรัสถามมโหสถบัณฑิตว่า
“ดูกรพ่อ เจ้าจักเป็นข้าหลวงเรือนใน หรือ
เรือนนอก”. มโหสถบัณฑิตนั้นคิดว่า
“บริวารของเรามีมาก เราควรจะเป็น
ข้าหลวงเรือนนอก” จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่
สมมติเทพ ข้าพระองค์จักเป็นข้าหลวง
เรือนนอกพระเจ้าข้า”. ลำดับนั้น พระราชา
จึงทรงให้พระราชทานเคหสถานอันสมควร
แก่มโหสถบัณฑิตนั้น และให้ประทาน
เครื่องสละเบี่ยงทุกอย่างทรงให้ประทาน
เครื่องอุปโภคทั้งปวง แก่มโหสถจนถึง
เด็กพันหนึ่ง. จำเดิมแต่นั้นมามโหสถ-
บัณฑิตนั้น ก็บำรุงพระราชาน.

ฝ่ายพระราชาน ทรงจะใคร่ทดลอง
มโหสถนั้นต่อไป. ก็ในกาลนั้นแก้วมณี
ได้มีในรังกาบนต้นตาลต้นหนึ่ง ที่ฝั่ง
สระโบกขรณีไม่ไกลแต่ประตูด้านทิศ
ทักษิณแห่งพระนคร. เงามองแก้วมณีนั้น
ปรากฏในสระโบกขรณี. ชนทั้งหลาย

อาโรเจสุ. ราชา เสนกั อามนุเตตวา
 “เสนก ไปกฺขรณียํ กิร มณิรตนํ
 ปญฺญาติ, กถํ ตํ คณฺหาเปตฺตฺวา”ติ
 ปุจฺฉิตฺวา “อุทกํ นีหฺราเปตฺวา คณฺหิตุ
 วฏฺฏตี”ติ วุตฺเต “เตนฺหิ เอวํ กโรหี”ติ
 ตสฺสฺสว ภาวฺมกาสี. โส พหุ มนุสฺส
 สนฺนิปาเตตฺวา ไปกฺขรณียา อุทกญฺจ
 กทฺทมญฺจ นีหฺราเปตฺวา ภูมึ ภินฺทิตฺวาปิ
 มณึ นาทฺทส. ปุณ ปุณฺญา
 ไปกฺขรณียา มณฺฉายา ปญฺญาติ.
 โส ปุณฺปิ ตเถว กตฺวา ตํ เนว
 อทฺทส.

ตโต ราชา ปณฺชิตํ อามนุเตตฺวา
 “ตาท ไปกฺขรณียํ เอโก มณิ
 ปญฺญาติ, เสนโก อุทกญฺจ กทฺทมญฺจ
 นีหฺราเปตฺวา ภูมึ ภินฺทิตฺวาปิ ตํ
 มณึ นาทฺทส, ปุณฺญา ไปกฺขรณียา
 ปุณ มณฺฉายา ปญฺญาติ, ตาท
 สกฺขิสฺสสฺส ตํ มณึ คณฺหาเปตฺตฺวา”ติ
 อาห. โสปี “เนตํ มหाराชฺ ครุ,
 เอถ ตํ ทสฺสิสฺสสามีติ อาห. ตํ
 สุตฺวา ราชา ตฺสิตฺวา “ปสฺสิสฺสสามิ

กราบทูลพระราชาว่า “แก้วมณีมีอยู่ใน
 สระโบกขรณี”. พระราชาทรงเรียก
 อาจารย์เสนกะมาตฺรฺสถามว่า “ดูกร
 อาจารย์เสนกะ ได้ยินว่าแก้วมณีปรากฏ
 อยู่ในสระโบกขรณี เราจักให้ถือเอา
 แก้วมณีได้อย่างไร” เมื่ออาจารย์เสนกะ
 กราบทูลว่า “เราควรให้วิดน้ำออกให้หมด
 จึงถือเอาแก้วมณี” จึงตรัสว่า “ถ้าเช่นนั้น
 ท่านจงทำอย่างนั้น” ทรงมอบให้เป็นภาระ
 แก่อาจารย์เสนกะนั้นนั่นเอง. อาจารย์
 เสนกะนั้นให้คนเป็นอันมากประชุมกันให้
 วิดน้ำออกจากสระโบกขรณีและโกยโคลน
 ตมออกแล้วแม้ขุดพื้นดินก็ไม่พบแก้วมณี.
 เมื่อน้ำสระโบกขรณีเต็ม เงามแก้วมณีก็
 ปรากฏอีก. อาจารย์เสนกะก็ทำอย่างเดิม
 อีกก็หาพบแก้วมณีนั้นไม่.

แต่นั้นพระราชาตรัสเรียกมโหสถ-
 บัณฑิตมาตฺรฺสว่า “แน่ะพ่อ แก้วมณี
 ดวงหนึ่งปรากฏในสระโบกขรณี อาจารย์
 เสนกะให้วิดน้ำออกโกยเปือกตมออก แม้
 ขุดพื้นดินก็ไม่เห็นแก้วมณีนั้น เมื่อน้ำเต็ม
 สระโบกขรณีเงามแก้วมณีก็ปรากฏอีก,
 แน่ะพ่อ เจ้าจักสามารถให้ถือเอาแก้วมณี
 นั้นได้หรือ มโหสถบัณฑิตเมื่อนั้นกราบทูล
 ว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพเจ้าหาเป็น
 การหนักไม่, ขอเชิญพระองค์เสด็จมา

อชช ปณฺฑิตสฺส ปณฺญาพลนฺ"ติ
มหาชนปริวุโต โปกฺขรณียํ คโต.

มหาสตฺโต ตีเร จตฺวา มณฺิรตนํ
โอยฺลเกนฺโต "นายํ มณฺิ โปกฺขรณียํ,
ตาสฺสกุเช มณฺินา ภวิตพฺพนฺ"ติ ฅตฺวา
"นตฺถิ เทว โปกฺขรณียํ มณฺิ"ติ วตฺวา
"นนฺุ ตาต อุกฺเท ปณฺญาตตีติ
วตฺเต อุกฺกปาตี อหฺราเปตฺวา อุกฺเกน
ปุเรตฺวา "ปสฺสธ เทว นายํ มณฺิ
โปกฺขรณียํเยว ปณฺญาตติ, อุกฺกปาตียํปิ
ปณฺญาตตี"ติ วตฺวา "ปณฺฑิต กตฺถ
ปน มณฺินา ภวิตพฺพนฺ"ติ วตฺเต "เทว
โปกฺขรณียํปิ ปาตียํปิ ฉายาว
ปณฺญาตติ, น มณฺิ โปกฺขรณียํ, เทว
มณฺิ ปน ตาสฺสกุเช กากฺกุลาวเก
อตฺถิ, ปุริสํ อหฺโรเปตฺวา อหฺราเปหิ"ติ
อาห.

ราชา ปุริสํ อหฺโรเปตฺวา มณฺิ
อหฺราเปสิ. ปณฺฑิตโต ตํ คเหตุวา
รณฺุโย หตฺถे จเปสิ. มหาชน

ข้าพระองค์ จักแสดงแก้วมณีนั่น".
พระราชาทรงสดับคํานั้น ก็ดีพระทัย
ทรงดำริว่า "เราจักดูกำลังปัญญาของ
มโหสถบัณฑิตในวันนี้" มีมหาชน
แวดล้อมแล้วได้เสด็จไปสู่ฝั่งสระโบกขรณี.

พระมหาสัตว์ยืนอยู่ที่ฝั่ง แลดู
แก้วมณีกั้รู้ว่า "แก้วมณีนี่ไม่มีในสระ-
โบกขรณี, แก้วมณีจะพึงมีบนต้นตาล",
จึงกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ แก้วมณี
ไม่มีในสระโบกขรณี" เมื่อพระราชাত্রัสว่า
"แน่ะพ่อ แก้วมณีย่อมปรากฏในน้ำมิใช่
หรือ" จึงให้นํ้าภาคนํ้ามาให้เต็มด้วยนํ้า
ทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ขอเชิญพระองค์
จงทอดพระเนตรดู, แก้วมณีนี่ไม่ปรากฏ
ในสระโบกขรณี, แต่แก้วมณีปรากฏใน
ภาคนํ้า" เมื่อพระราชাত্রัสถามว่า "แน่ะ
บัณฑิตแก้วมณีจะพึงมีที่ไหนเล่า" จึง
กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพเงาแก้วมณี
ย่อมปรากฏในสระโบกขรณีและในภาคนํ้า,
แก้วมณีจะมีในสระโบกขรณีก็หาไม่,
ข้าแต่สมมติเทพ แต่แก้วมณีมีอยู่ในรังกา
บนต้นตาล ขอพระองค์โปรดให้ราชบุรุษ
ขึ้นไปนำเอาแก้วมณีมาถวาย".

พระราชารับสั่งให้ราชบุรุษ ขึ้นไปนำเอา
แก้วมณีลงมา. มโหสถบัณฑิตรับเอา
แก้วมณีนั่นไปถวายที่พระหัตถ์ ของ

ปณฺฑิตตสฺส สาธุการํ ทตฺวา เสนกํ
 ปรีภาเสนฺโต “มณฺเฑรตํ ตาลรฺกฺเขเยว
 อตฺถิ พาลเสนโก พหุปริเสหิ
 ไปกฺขรณียเยว ภินฺทาเปสิ, ปณฺฑิตเตน
 นาม มโหดสทิสเสน น ภวิตพฺพนุ”ติ
 มหาสตฺตสฺส ฤดี อกาสิ. ราชานํ
 ปณฺฑิตตสฺส ตฺถุจฺจ อตฺตโน คีวายนํ
 ปิลนฺธนํ มุตฺตาทาหารํ ทตฺวา ทารก-
 สหสฺसानํปี มุตฺตาวลียิ ทาเปสิ.
 โพิธิตตฺตสฺส สปริวารสฺส อิมินา
 นีหาเรน อุปฏฺจานํ อนุชานาติ.

เอญฺหวีสติมปโยหํ นิฏฺจิติ.

พระราชานํ. มหาชนได้ให้สาธุการแก่
 มโหดบัณฑิต พวกนักปริภาษาจารย์
 เสนกะ ได้ชมเชยพระมหาสัตว์ว่า
 “แก้วมณีมีอยู่บนต้นตาลเท่านั้น เสนกะ
 โหดเขลาให้คนจำนวนมากขุดสระใบกษรณ
 ชื่อว่า มโหดบัณฑิตไม่เป็นเช่นนั้น”.
 พระราชาทรงโสมนัสยินดี พระราชทาน
 สร้อยมุกดาหาร เครื่องประดับพระศอ
 ของพระองค์แก่มโหดบัณฑิต ทรงให้
 พระราชทานสร้อยมุกดาวลีย์ แก่กุมาร
 ผู้บริวารคนหนึ่ง. พระราชาทรงอนุญาต
 การบำรุงราชกิจโดยทำนองนี้ แก่พระ-
 โพิธิสัตว์ พร้อมกับบริวาร.

ปัญหาที่ ๑๙ จบ.

ปุเนกทิวสํ ราชานํ ปณฺฑิตเตน
 สทฺธิ อุยฺยานํ อคมาสิ. ตทา เอโก
 กกณฺฏโก ไตรณคฺเค วสติ. โส ราชานํ
 อาคจฺจนตํ ทิสฺวา ไตรณคฺคา โอตริตฺวา
 ภูมียํ นิปชฺชติ. ราชานํ ตสฺส กิริยํ
 โอลิเกตฺวา “ปณฺฑิต อยํ กกณฺฏโก
 ก็ กโรตี”ติ ปุจฺฉติ. “มหाराช อยํ
 กกณฺฏโก ตฺเมห เสวตี”ติ อาห.
 “สเจ เอวํ อมฺหากํ เสวนา, มา

อีกวันหนึ่ง พระราชาเสด็จไปสู่
 พระราชอุทยานกับมโหดบัณฑิต. ใน
 กาลนั้น กิ่งก่าตัวหนึ่งอยู่บนซุ้มประตู.
 กิ่งก่านั้นเห็นพระราชาเสด็จมา ก็ลงจาก
 บนซุ้มประตูหมอบอยู่ที่แผ่นดิน. พระราชา
 ทอดพระเนตร เห็นกิริยาของกิ่งก่านั้น
 ตรัสถามว่า “แน่ะบัณฑิตกิ่งก่านี้ทำ
 อะไร”. มโหดบัณฑิตกราบทูลว่า “ข้าแต่
 มหาราชเจ้า กิ่งก่านี้จะทำไมตรีกับ

นิปฺผลา โหตุ, โภคฺมสฺส ทาเปหิ"ติ.
 "เทว ตสฺส โภเคน กิจฺจํ นตฺถิ,
 ขาทนียมตฺตเมว อลนุ"ติ. "กึ ปนายํ
 ขาทตี"ติ ปุจฺฉิ. มํสํ เทวาทิ. กิตฺตํ
 ลทฺถํ วมฺภูตฺตีติ. กากณิกมตฺตคฺชณิกํ
 เทวาทิ.

ราชา เอกํ ปุริสํ อาณาเปสิ
 "ราชาทาโย นาม กากณิกมตฺโต น
 วมฺภูติ, อิมสฺส นินฺทิตฺถํ อชฺชตฺต-
 มาสกคฺชณิกํ มํสํ เทหิตฺติ. โส "สาธู"ติ
 สมฺปญฺจิจิตฺวา ตโต ปญฺจาย ตถา
 อกาสิ. โส เอกทิวสํ อุโปสเถ
 มาฆาเต มํสํ อลภิตฺวา ตเมว
 อชฺชตฺตมาสกํ วิชฺชตฺตวา สุตฺตเกน
 อาวณฺตีวา ตสฺส คิวายํ ปิลนฺธนํ
 พนฺธิ. อถสฺส ตํ นิสฺสาย มาโน
 อูปฺปชฺชติ. ตํ ทิวสเมว ราชา อุกฺขยํ
 อคมาสิ.

โส ราชานํ อาคฺจฺจนฺตํ ทิสฺวา ธนํ
 นิสฺสาย อูปฺปนฺนมานวเสน "เวเทห
 ตฺวํ นุโข มหทฺธโน, อหํ นุโข
 มหทฺธโนติ รมฺญา สทฺธิ อตฺตานิ สมํ

พระองค์ พระเจ้าข้า". พระราชาตรัสว่า
 "ถ้าอย่างนั้นการคบหาของเรา อย่าไร้ผล
 เสียเลย ท่านจงให้โภคะแก่ฉัน". มโหสถ
 กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ กิจด้วย
 โภคะของกึ่งกำไม่มี ให้เพียงของกิน
 ก็พอ". พระราชาตรัสถามว่า "กึ่งกำนี้
 กินอะไร" มโหสถทูลว่า มันกินเนื้อ
 พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสถามว่า มัน
 ควรได้เท่าไร. มโหสถทูลว่า ควรได้
 ราคาากณิกหนึ่งพระเจ้าข้า.

พระราชาตรัสสั่งราชบุรุษคนหนึ่งว่า ขึ้น
 ชื่อว่ารางวัลของหลวงเพียงกากณิกหนึ่ง
 ไม่ควร ท่านจงให้เนื้อราคาประมาณครึ่ง
 มาสกแก่กึ่งกำนี้เป็นนิตย์". ราชบุรุษนั้น
 รับพระราชโองการว่า "ดีละ" ตั้งแต่นั้นมา
 ได้ทำตามรับสั่งนั้น. วันหนึ่งราชบุรุษนั้น
 ไม่ได้เนื้อ เพราะในวันอุโบสถคนไม่ฆ่า
 เนื้อ จึงเอาเส้นด้ายร้อยกึ่งมาสกนั้นแหละ
 ผูกที่คอกึ่งกำเป็นเครื่องประดับ. ลำดับ
 นั้น มานะก็เกิดขึ้นแก่กึ่งกำนั้น เพราะ
 อาศัย เครื่องประดับนั้น. ในวันนั้นนั่นเอง
 พระราชาได้เสด็จไปยังพระราชอุทยาน.

กึ่งกำนั้นเห็นพระราชาเสด็จมาก็ทำตัว
 เสมอกับพระราชาดด้วยอาศัยทรัพย์เกิด
 มานะว่า "ข้าแต่พระเจ้าวิเทหะ พระองค์
 มีทรัพย์มากหรือ ข้าพเจ้าก็มีทรัพย์มาก

กโรนุโต อโนตริตวา ไตรณคุเคเยว
 สีสั จาเลนุโตว นิปชชิตฺติ. ราชชา ตสฺส
 กิริยํ โอลิเกตฺวา “ปณฺธิตฺติ เอส
 ปุพฺเพ วิย อชฺช น โอตฺตติ, กิ
 นุไซ การณนุ”ติ ปุจฺจนุโต อิมํ
 คาถมาห

“นายํ ปุเร อุนฺนมติ
 ไตรณคุเค กกณฺฏโก
 มโศก วิชานาหิ เกน
 ถทฺโธ กกณฺฏโก”ติ.

ตตฺถ น อุนฺนมติติ ยถา
 อชฺช อโนตริตฺวา ไตรณคุเคเยว สีสั
 จาเลนุโต อุนฺนมติ, เอวํ ปุเร น
 อุนฺนมติ. เกน ถทฺโธติ เกน การณน
 ถทฺธภาวํ อาปนฺโนติ.

อถ ปณฺธิตฺติ “อุปฺสเถ มาฆาเต
 มंसั อลภนฺเตน ราชปุริเสน คิวาย
 พนฺธํ อชฺชมาสกํ นิสฺสาย ตสฺส
 มาเนน อุปฺปนฺเนน ภวิตฺพุพฺนุ”ติ
 ฏตฺวา อิมํ คาถมาห

“อลทฺธปุพฺพิ ลทฺธาน
 อชฺชมาสกํ กกณฺฏโก

เหมือนกัน ไม่ลงมาหมอบศีรษะ ร่อนไป
 มา นอนอยู่บนซุ้มประตู. พระราชา
 ทอดพระเนตรเห็นกิริยาของกึ่งก้านั้น
 เมื่อจะตรัสถามว่า “ดูกรรมโศก วันนี้
 กึ่งก้านี้ไม่ลงมาเหมือนในวันก่อน. เหตุ
 อะไรจะพึงมีหนอ จึงตรัสคาถานี้ว่า

“กึ่งก้านี้ ไม่ลงจากซุ้มประตูหมอบ
 เหมือนในก่อน ดูกรรมโศก เจ้าจง
 รู้กึ่งก้ากระด้างเพราะเหตุไร”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไม่ลง
 จากซุ้มประตูหมอบ ความว่า วันนี้
 กึ่งก้า ไม่ลงจากซุ้มประตู หมอบร่อนศีรษะ
 ไปมาอยู่บนซุ้มประตูฉันใด, ไม่หมอบ
 เช่นในก่อนฉันนั้น. คำว่า กระด้าง
 เพราะเหตุไร ความว่า กึ่งก้าถึงความ
 เป็นสัตว์กระด้างเพราะเหตุอะไร.

ลำดับนั้น มโศกบัณฑิตรู้ว่า
 “มานะจะพึงเกิดขึ้นแก่กึ่งก้านั้น เพราะ
 อาศัยเงินครึ่งมาสกที่ราชบุรุษซื้อเนื้อ
 ไม่ได้ ในเพราะวันอุโบสถคนไม่ฆ่าเนื้อ
 จึงนำเงินมาผูกคอ” จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“กึ่งก้าได้ทรัพย์กึ่งมาสก ซึ่งไม่เคย
 ได้ในก่อน จึงดูหมิ่นพระราชาผู้

อติมณฺเฑติ ราชานํ
เวเทหํ มิถิลคฺคหนุ"ติ.

ราชา ตํ ปุริสํ ปกฺโกสาเปตฺวา
ปฺจุฉิ. ราชา กิณฺฉิ อปฺจุฉิตฺวา
สพฺพณฺเฑพุทฺเธน วีย ปณฺทิตฺเตน
กกณฺฎกสฺส อชฺฌมาสโย ณาโต"ติ
อติวีย ปสฺสิตฺวา ปณฺทิตฺตสฺส จตฺตสฺส
ทฺวาเรสุ สฺงกํ ทาเปสิ. กกณฺฎกสฺส
ปน กุชฺฌิตฺวาว ตํ มาเรตุํ อารภิ.
"เทว ติรจฺจนาโน นาม อปฺปปณฺโณ
ขมถ เทวา"ติ ปณฺทิตฺโต ปน ราชานํ
นิวาเรสิ.

กกณฺฎกปณฺโณห นิฏฺฐิตฺโต.

อเถโก มิถิลวาสิ ปิงฺคุตฺตโร
นาม มาณโว ตกฺกสิลํ คนฺตุวา
ทิสปาโมกฺขสฺส อาริยสฺส สนฺติเก
สิปฺปี สิฏฺขนฺโต ชิปฺปเมว สิฏฺขติ.
โส อนุโยคํ ทตฺวา "คฺจฺฉามิหนุ"ติ
อาริยํ อापฺจุฉิ, ตสฺมี ปน กุเล
"สเจ วยปฺปตฺตา ธีตา โหติ,

เป็นอิสระของชาวแคว้นวิเทหะ ผู้
อนุเคราะห์ชาวเมืองมิถิลา".

พระราชารับสั่งให้เรียกบุรุษนั้น มา
ตรัสถาม. พระราชาทรงเลื่อมใสเหลือเกิน
ด้วยทรงดำริว่า "อหิชาศัยของกิงก่า
อันมโหสถบัณฑิตไม่ได้ถามอะไร ก็รู้ได้
ดุจพระสัมพันธูปุทธเจ้า รู้อหิชาศัย
ของเวไนยพุทธบริษัท ฉะนั้น" จึงให้
พระราชทานส่วยที่ประตูเมืองทั้ง ๔ แก่
มโหสถบัณฑิต, แต่ทรงกริ้วกิงก่า ทรง
ปรารภจะให้ฆ่ามันเสีย. แต่มโหสถบัณฑิต
ทูลห้ามพระราชาวา "ขอเดชะ ธรรมดา
สัตรีวินิจฉัยานหาปัญญามิได้ ขอพระองค์
โปรดทรงอดโทษเสียเถิด พระเจ้าข้า".

ปัญหาเรื่องกิงก่า จบ.

ครั้งนั้น มาณพคนหนึ่งชื่อปิงคุตระ
อยู่เมืองมิถิลา ไปสู่เมืองตักกสิลาเรียน
ศิลปะ ในสำนักอาจารย์ทิสปาโมกข์
ก็เรียนได้รวดเร็ว. มาณพนั้นให้ทรัพย์
ตอบแทนคุณแล้วลาอาจารย์ว่า "ข้าพเจ้า
จะขอลาท่านไป". แต่ในตระกูลอาจารย์
นั้น ท่านกล่าวประเพณีไว้ว่า "ถ้ามีธิดา

เชฎฐนุเตวาลิกสุส ทาทพพาติ วุตตัม,
ตสฺสาจริยสุส เอกา ธีตา อตฺถิ
อภีรुปา เทวจฺจรปฏิกาคา. อถ นํ
อาจริโย “ธีตรํ เต ตาต ทสฺสามิ,
ตํ อาทาย คมิสฺสามิ”ติ อาท. โส
ปน มาณโว ทุพฺภโค กาลกณฺณี,
กุมาริกา ปน มหาปฺญญา. ตสฺส ตํ
ทิสฺวา จิตฺตํ น อลฺลียติ.

โส ตํ อนิจฺจนฺโตปิ “อาจริยสุส
วจฺนํ น ภินฺทิสฺสามิ”ติ สมปฏิจฺฉิ.
พราหมณฺเณ ตสฺส ธีตรํ อทาสि. โส
วตฺติภาเค อลงฺกตสิริสยเน นิปนฺโน
ตาย อาคนฺตฺวา สิริสยนํ อภีรุห
นิปนฺนตฺตาย อฏฺฐิยมาโน สยนา
โอตริตฺวา ภูมียํ นิปฺชฺชิ, สปิ
โอตริตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา
นิปฺชฺชิ, โส อฏฺฐาย สยนํ อภีรุหิ.
สปิ ปฺน สยนํ อภีรุหิ. โส ตาย
ปจฺจารุพฺหาย ปฺน สยนา โอตริตฺวา
ภูมียํ นิปฺชฺชิ. กาฬกณฺณี นาม สิรียา
น สเมติ. กุมาริกา สยเนเยว นิปฺชฺชิ,
โส ภูมียํ นิปฺชฺชิ.

ถึงความเจริญวัย อาจารย์ต้องยกให้แก่
ศิษย์ผู้ใหญ่”, ธิดาของอาจารย์นั้นมีอยู่
นางหนึ่งมีรูปร่างเปรียบด้วยนางเทพอัปสร.
ครั้งนั้นอาจารย์จึงกล่าวกะมาณพนันว่า
“แนะพ่อ เราจักให้ธิดาแก่เจ้า เจ้าจักพา
นางนั้นไปด้วย”. แต่มาณพนันเป็นคน
คบยาก คนกาลกวรรณี, ส่วนนางกุมาริกา
เป็นคนมีบุญมาก. จิตของมาณพนัน
ย่อมไม่มีเชื้อโย เพราะเห็นนางกุมาริกา
นั้น”.

มาณพนันแม้ไม่ปรารถนานางกุมาริกานั้น
ก็ต้องรับด้วยคิดว่า “เราจักไม่ทำลายคำ
ของอาจารย์”. พราหมณ์ทิสวาปาโมกข์
ได้ให้ธิดาแก่มาณพนันแล้ว. มาณพนัน
นอนบนที่นอนอันเป็นสิริประดับแล้วใน
เวลารাত্রี. ก็อดอดใจด้วยเหตุเพียง
นางกุมาริกานั้นขึ้นมาอนที่นอนอันเป็นสิริ
ด้วย ก็ลงจากที่นอนนอนที่ภาคพื้น. ฝ่าย
นางกุมาริกานั้นก็ลงมาสู่สำนักของมาณพ
นอนด้วย มาณพนันก็ลุกขึ้นไปสู่ที่นอน.
ฝ่ายนางกุมาริกาก็ลุกขึ้นไปยังที่นอนอีก
มาณพนัน, เมื่อนางกุมาริกาลุกขึ้นไปแล้ว
ก็ลงจากที่นอนกลับมาอนที่ภาคพื้นอีก,
ขึ้นชื่อว่ากาลกวรรณี ย่อมไม่คู่ควรกับสิริ.
นางกุมาริกานอนบนที่นอนนั่นเอง มาณพ
นั้นนอนที่ภาคพื้น.

เอวํ สุตตานิ วีตินาเมตฺวา ตํ
 อาทาย อัจฉริยํ วนฺหิตฺวา นครา
 นิกฺขมิ. อนนฺตรามคฺเค อลฺลาปสลฺลา-
 ปมตฺตํปี นตฺถิ. อนิจฺจมานาว อุมฺปิ
 มิถิลํ สมฺปตฺตา. ปิงฺคุตฺตโร ปน
 นครสฺส อวิหฺวเร ผลสมฺปนฺนํ เอกํ
 อุมฺพรุกฺขํ ทิสฺวา ขุทาย ปิพฺโต
 ตํ อภिरุหิตฺวา อุมฺพรผลานิ ขาทติ.
 สปิ ฉาตชฺฌตฺตา รุกฺขมฺลํ คนฺตฺวา
 “สามิ มยฺหํปี ผลานิ ปาเตถา”ติ
 อาห. โส “กึ ตว หตฺถปาทา
 นตฺถิ, สยํ อภिरุหิตฺวา ขาทาหิ”ติ
 อาห. สา อภिरุหิตฺวา ขาทิ. โส
 ตสฺส อภिरุหิตภาวํ ฃตฺวา ขิปปํ
 โอตริตฺวา รุกฺขํ กณฺฏเกหิ ปริกฺขิปิตฺวา
 “มตฺโตมฺหิ กาฬกณฺณนิยา”ติ วตฺวา
 ปลายิ. สา โอตริตฺวํ อสกุโกนฺตึ
 ตตฺถเวว นิสฺสีทิ.

ตํ ทิวสํ ราชา อุตฺถยานํ คจฺจนฺโต
 ตตฺถ กิพิตฺวา สายณฺหสมเย หตฺถิกฺขนฺธ
 นิสฺสีทิตฺวา นครํ ปวิสฺสนฺโต ตํ ทิสฺวา
 ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา “สปริคฺคหา,
 อปริคฺคหา”ติ ปจฺจนาเปสิ. สา “อตฺถิ
 เม สามิโก กุลหตฺติโก, โส ปน

เจ็ดวันล่วงไปแล้วอย่างนี้ เขาจึง
 พานางกุมาริกานั้น ให้อาจารย์แล้ว
 ก็ออกจากตักสิลานคร. ในระหว่างทาง
 แม้เพียงเจรจาปราศรัยกันก็ไม่มี. ชนแม้
 ทั้งสอง ถึงไม่ปรารถนาก็ถึงเมืองมิถิลา
 แล้ว. ส่วนปิงคุตรมาณพแลเห็นต้น
 มะเดื่อต้นหนึ่งสมบูรณ์ด้วยผลอยู่ในที่ไม่
 ไกลพระนครถูกความหิวเบียดเบียนแล้ว
 ก็ขึ้นสู่ต้นมะเดื่อนั้น เคี้ยวกินผลมะเดื่อ
 ทั้งหลายอยู่. แม้นางกุมาริกาถูกความหิว
 ครอบงำแล้ว ก็ไปยังโคนต้นไม้กล่าวว่า
 “ข้าแต่ นาย ท่านจงทิ้งผลทั้งหลายมาให้
 ฉันบ้าง”. มาณพนั้นกล่าวว่า “มือเท้า
 ของเจ้าไม่มีหรือ เจ้าจงขึ้นมาเก็บกิน
 เอง”. นางก็ขึ้นไปเก็บเคี้ยวกิน. มาณพ
 นั้นรู้ว่านางขึ้นไปได้แล้ว ก็ลงโดยเร็วเอา
 หนามสะตันไม้ไผ่รอบแล้วกล่าวว่า “เรา
 พ้นจากหญิงกาลกรรณิ” แล้วหนีไป.
 นางกุมาริกานั้น เมื่อไม่อาจจะลงได้ก็นั่ง
 อยู่ในที่นั้นนั่นเอง.

วันนั้น พระราชาเสด็จไปสู่พระอุทยาน
 ทรงเล่นในพระราชอุทยานนั้นเวลาเย็น
 ประทับนั่งที่คอช้างจะเสด็จเข้าสู่เมือง
 ทอดพระเนตรเห็นกุมาริกานั้นมีพระทัย
 ปฏิพัทธ์นางจึงรับสั่งให้ถามว่า “นางมี
 ผู้หวังแหนหรือไม่มี”. นางแจ้งว่า “สามิ

มัม อิศ นีสีทาเปตวา จตุเขตตวา
 ปลาโต"ติ อาห. อมจฺใจ ตมตถฺ
 รมฺโณ อาโรเจสิ. ราชา "อสุสามิกั
 ภณฺทํ รมฺโณ ปาปฺณาตี"ติ ตํ
 โอตฺวาเรตฺวา หตฺถิกฺขณฺธํ อาโรเปตฺวา
 นิเวสนํ เนตฺวา อภิสึญจิตฺวา
 อคฺคมเหสิญฺจาเน จเปสิ. สฺวา ตสฺส
 ปิยา อโหสิ มนาปา. อุทุมพรุกฺเข
 ลทฺธตฺตา "อุทุมพฺราเทวี"เตวรสฺสา นามํ
 สณฺขานิสฺสุ.

อถกทิวสํ รมฺโณ อญฺยาคมนตฺถาย
 ทวารคามวาสิเกหิ มคฺคํ ปฏฺิขคฺคาเปสฺสุ.
 ปิงคฺตฺตโรปิ วสิ กโรนฺโต กจฺฉิ
 ทฬฺหํ พนฺธิตฺวา กุทฺทาเลน มคฺคํ
 ตจฺฉติ. มคฺเค อนิฏฺจิตฺเตยว ราชา
 อุทุมพฺราเทวีย สทฺธิ รเถ จตฺวา
 นิภฺขมิ. อุทุมพฺราเทวี ตํ กาทฺภณฺณิ
 มคฺคํ ตจฺฉนฺตํ ทิสฺวา "เอวรูปํ สิรี
 ธาเรตฺถํ นาสกฺขิ อยํ กาทฺภณฺณิ"ติ
 ตํ โอลิเกนฺตี หสิ.

ของฉันซึ่งตระกูลยกให้มียู่, แต่เขาให้
 ข้าพเจ้านั่งที่นี้ทิ้งหนีไปแล้ว". อัครราช
 ราชทูตเนื้อความนั้นแต่พระราชแล้ว.
 พระราชทรงดำริว่า "ภักษะไม่มีเจ้าของ
 ย่อมถึงแก่พระราช" รับสั่งให้นางลงแล้ว
 จึงให้ขึ้นนั่งบนคอช้าง นำเข้าสู่พระราช
 นิเวศน์ อภิเชก สถาปนาไว้ในตำแหน่ง
 อัครมเหสี พระนางเป็นที่รัก เป็นที่พอ
 พระทัยของพระราช. ชนทั้งหลาย
 รู้พระนามของพระนางนั้นว่า "อุทุมพร
 ราชเทวี" เพราะพระราชได้พระนาง
 ที่อุทุมพรุกขชาติ.

ครั้งนั้นวันหนึ่ง เจ้าหน้าที่ให้
 ชาวบ้านใกล้ประตูเมืองทำการแผ้วถาง
 ทาง เพื่อประโยชน์เสด็จดำเนินไปสู่
 พระราชอุทยาน. ฝ่ายปิงคุตรมาณพ
 เมื่อทำการจ้าง ใจกระเบนมันถางทาง
 ด้วยจอบ. ครั้นเมื่อทางยังไม่เสร็จ
 พระราชประทับบนรถพระที่นั่ง พร้อม
 ด้วยพระนางอุทุมพรเทวี เสด็จออกจาก
 พระนคร. พระนางอุทุมพรเทวีทอด
 พระเนตรเห็นปิงคุตรมาณพผู้กาลกรรณ
 นั้น ถากถางทางอยู่ เมื่อทอดพระเนตร
 อุตฺรมาณพด้วยทรงดำริว่า "บุรุษกาล
 กรรณนี้ ไม่สามารถจะทรงสิริเห็นปานนี้
 ไปได้" ก็ทรงพระสรวล.

ราชา ตั หสมานั ทิสฺวา กุชฺฌิตฺวา
 “กสฺมา หสี”ติ ปุจฺฉิ. เทว อัย
 มคฺคตจฺจโก ปุริโส มยฺหํ ปรานสสามิโก.
 มํ อุทุมพรุกฺขํ อาริเปตฺวา กณฺฐเกหิ
 ปริกฺขิปิตฺวา คโต, อิมานํ โอลิเกตฺวา
 ‘เอวรูปี สิริ ฐาเรตุํ นาสกฺขิ อัย
 กภาพกณฺฐนี’ติ จินฺเตตฺวา หสินุ”ติ.

ราชา “ตฺวํ มุสาวาทํ กเถสิ, อญฺญํ
 กิณฺจ ทิสฺวา หสี ตํ มเรสุสามิ”ติ
 อสิ อคฺคเหสิ. สว ภยปฺปตฺตา “เทว
 ปณฺชิตเต ตาว ปุจฺฉถา”ติ อาห. ราชา
 เสนกํ ปุจฺฉิ “ตฺวํ สทฺทหสี”ติ. “น
 สทฺทหามิ เทว, โก นาม เอวรูปี
 อิตฺถิ ปหาย คมิสฺสตี”ติ. สว ตสฺส
 กถํ สุตฺวา อติเรกตรํ ภิตา อโหสิ.
 อถ ราชา “เสนโก ก็ ชานาติ ปณฺชิตํ
 ปุจฺฉิสฺสามิ”ติ จินฺเตตฺวา ตํ ปุจฺฉนฺโต
 อิมํ คาถมาห

พระราชาทอดพระเนตรเห็นพระนาง
 ทรงพระสรวลก็กริ้วตรัสถามว่า “หัวเราะ
 อะไร”. พระนางกราบทูลว่า ข้าแต่
 สมมติเทพ บุรุษผ่านทางนี้เป็นสามิคนเก่า
 ของข้าพระบาท ยังข้าพระบาทให้ขึ้นต้น
 มะเดื่อแล้วเอาหนามสะแวงล้อมต้นมะเดื่อ
 ไว้ ไปแล้ว, หม่อมฉันแลดูเขาแล้วคิดว่า
 ‘บุรุษกาลกรรมนี้ ไม่อาจจักทรงสิริเห็น
 ปานนี้ไว้ได้’ จึงหัวเราะแล้ว”.

พระราชตรัสว่า “เธอกล่าวมุสา, เธอเห็น
 อะไรอื่นจึงหัวเราะ เราจักฆ่าเธอเสีย”
 ทรงจับพระแสงดาบ. พระนางมีความ
 กลัวพระราชอาญาจึงกราบทูลว่า “ข้าแต่
 สมมติเทพ ขอพระองค์ตรัสถามบัณฑิต
 ทั้งหลายก่อน”. พระราชจึงถามอาจารย์
 เสนกะว่า “ท่านเชื่อหรือ”. เสนกะกราบทูล
 ว่า “ขอเดชะข้าพระองค์ไม่เชื่อ, ชื่อว่า
 ใครจักละหนิงผู้มีรูปเช่นนี้ไปได้”. พระ
 นางอุทุมพรเทวีได้สดับคำของอาจารย์
 เสนกะนั้นแล้ว เป็นผู้มีความกลัวเหลือ
 เกิน. ลำดับนั้นพระราชาทรงจินตนาการ
 ว่า “เสนกะจะรู้อะไร เราจักถามมโหสถ
 บัณฑิต” ดังนี้ เมื่อจะตรัสถามเรื่องนั้น
 จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“อิตฺถิ สียา รูปวตี
 สว จ สิลวตี สียา

“ดูกรรมโหดบัณฑิต สตรีมีรูปงาม
 และนางเป็นผู้มีศีล บุรุษไม่พึง

ปุริโส ตั น อิจฺเจยย
สททหาสี มโศธา"ติ.

ตตถ สลวตีติ อาจารย์สมุปนฺนา.

ตั สุตฺวา ปณฺชิตโต อิมํ คาถมาห

"สททหามิ มหาราช
ปุริโส ทุพฺพตฺโต^๑ สียา
สิริ จ กาทฺถกณฺณี จ
น สเมนฺติ กุทาจนนฺ"ติ.

ตตถ น สเมนฺตีติ สมุทฺทสฺส
โอริมตีรปาริมตีรานิ วिय นภตล-
ปจฺวีตลานิ วिय น สมากจฺจนฺติ.

ราชา ตสฺส วจเนน ตั การณํ
พฺุชฺเณ. หทยมํสํ นิพฺพายิ. โส ตสฺส
ตฺสิตฺวา "ปณฺชิต สเจ ตฺวํ นามวิสุส,
อชฺชาหํ พาลเสนกสฺส กถาย เอรูปี
อิตฺถีรตณฺํ ปรีหิโน อภวิสุสํ, ตั นิสฺสาย
มยา เอส สทฺธา"ติ ตสฺส สตสฺสเสน
ปฺุชฺ กาวเรสิ. เทวีปี ราชานํ วนฺชิตฺวา
"เทว ปณฺชิตํ นิสฺสาย มยา ชีวิตํ

ปรารธนาสตรีนํ เจ้าเชื้อหรือ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **มีศีล**
ได้แก่ เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอาจารย์.

มโศธโพธิสัตว์ได้ฟังพระราชดำรัสนั้น
จึงกล่าวคาถานี้ว่า

"ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพระองค์เชื้อ
บุรุษผู้หาบุญมิได้พึงมี สิริและ
กาลกรรณี ย่อมเข้ากันไม่ได้ใน
กาลไหน ๆ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ย่อม**
เข้ากันไม่ได้ ความว่า บุรุษผู้ไม่มีบุญสิริ
และกาลกรรณีย่อมเข้ากันไม่ได้ ดุจฝั่ง
มหาสมุทรพากข้างนี้กับพากข้างโน้น หรือ
ดุจท้องฟ้ากับพื้นดิน เข้ากันไม่ได้ ฉะนั้น.

พระราชาทรงทราบเหตุการณ์นั้น
ตามคำของมโศธบัณฑิต. ดวงพระฤทัย
ก็เยือกเย็นแล้ว. พระองค์ทรงยินดีต่อเขา
รับสั่งว่า "แน่ะบัณฑิต ถ้าไม่มีเจ้าวันนี้
เราก็จะพึงเสื่อมจากนางแก้ว เห็นปานนี้
ด้วยถ้อยคำของเสนกะผู้เขลา เราได้นางนี้
ไว้เพราะอาศัยเจ้า" ดังนี้ ทรงให้ทำการ
บูชาคุณมโศธนั้น ด้วยทรัพย์แสน

^๑ ทุพฺพโคตีปี ปาโจ.

ลทงฺ, อิมานํ กนิฏฺฐภาตักกุจฺจาเน
 จเปตฺถ วรํ วรามิ, เทหิ"ติ อาน. "สาธุ
 เทวิ คณฺหาหิ, ทมฺมิ เต วรณฺ"ติ.
 "เทว อหํ อชฺชโต ปฏฺจาย มม
 กนิฏฺฐํ วินา น กิณฺจิ มจฺจรรสํ
 ชาทิสฺสามิ, อิตฺโต ปฏฺจาย เวลาย วา
 อาเวลาย วา ทวารํ วิวราเปตฺวา
 อิมสฺส มจฺจรรสํ เปเสตฺถ ลภามิ, อิมํ
 วรํ คณฺหาหิ"ติ. "สาธุ ภทฺเท อิมํ
 วรํ คณฺหาหิ"ติ.

สิริกาทกณฺณนิปโยห นิฏฺฐิต.

อปรสฺมี ทิวเส ราชฺชา กตปาตฺราไส
 ปาสาทสฺส ทีฆนฺตเร จงฺกมนฺโต
 วาตปานนฺตเรน โอลิเกนฺโต เอกํ
 เอฬกญฺจ สุนชญฺจ มิตฺตสนฺถวํ
 กโรนฺเต อทฺทส. โส กิร เอฬโก
 หตฺถิสาลาย หตฺถิสฺส ปุโรโต ชิตฺตํ

กหาปณะ. ฝ่ายพระเทวีถวายบังคม
 พระราชา กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ
 หม่อมฉันได้ชีวิต เพราะอาศัยมโหสถ-
 บัณฑิต หม่อมฉันปรารถนา พระพร
 เพื่อให้มโหสถบัณฑิตนี้ ตั้งอยู่ใน
 ตำแหน่งน้องชาย ขอพระองค์ได้โปรด
 พระราชทาน". พระเจ้าวิเทหราชตรัสว่า
 "ดีละพระเทวีเธอจงรับพรเราประทานพร
 แก่เธอ". พระนางกราบทูลว่า "ข้าแต่
 สมมติเทพ จำเดิมแต่วันนี้ไป หม่อมฉัน
 จักไม่บริโภคอะไร ๆ มีรสอร่อย เว้น
 น้องชาย, จำเดิมแต่นี้ หม่อมฉันให้
 เปิดประตูในเวลาหรือมิใช่เวลาได้ เพื่อส่ง
 ของมีรสอร่อยแก่น้องชายนี้, หม่อมฉัน
 ขอรับพรนี้" ดังนี้. พระเจ้าวิเทหราชตรัสว่า
 "ดีละ นางผู้เจริญ เธอจงรับเอาพรนี้เถิด"
 ดังนี้.

ปัญหาเรื่องสิริและกาลกรรณิ จบ.

ในวันอื่น พระราชาเสวยพระ-
 กระยาหารเช้าเสร็จแล้ว เสด็จดำเนินไป
 ในระหว่างเฉลียงด้านยาวแห่งปราสาท
 เมื่อทอดพระเนตรไปโดยระหว่างช่อง
 พระแกล ได้ทอดพระเนตรเห็นแพะตัวหนึ่ง
 และสุนัขทำความชอบพอเป็นมิตรกัน ได้

อนามภูจ้ ตินั ชาทิ. อถ นั
 หตฺติโคปกกา โปเถตฺวา นีหรีสุ. วิวริตฺวา
 ปลายมานัน ตั เอโก เวเคน คนฺตฺวา
 อนุพนฺธิตฺวา ปิฏฺจียํ ทณฺฑนฺ ติริยํ
 ปหริ. โส ปฏฺจึ โอนาเมตฺวา
 เวทนาปฺปตฺโต คนฺตฺวา ราชคเห
 มหาภิตฺตี นิสฺสาย ปิจิกาย นิปชฺชิ.

ตั ทิวสเมว รวฺโถ มหานเส อฏฺจึ-
 จมฺมาทีนึ ชาทิตฺวา วฑฺฒิตฺสุนฺโข
 ภตฺตการเก ภตฺตํ สมฺปาเทตฺวา พหิ
 คนฺตฺวา สรีรเสทํ นิพฺพาเปนฺเต
 นิกฺขมนฺเต มจฺจมนฺสคนฺธํ ฆายิตฺวา
 ตณฺหํ อธิวาเสตฺุ อสกุโกนฺโต มหานสํ
 ปวิสิตฺวา ภาชนปิทานัน ปาเตตฺวา มํสํ
 ชาทิ. ภตฺตการโกปิ ภาชนสทฺทํ สุตฺวา
 ภาชนสทฺเทน ปวิสิตฺวา ตั ทิสฺวา ทฺวารํ
 ปิทิตฺวา ตั เลทฺทฺทฺทณฺฑาทิหิ โปเถสิ.
 โส ชาทิตมํสํ มุเขเนว ฉทฺเทตฺวา
 วิวริตฺวา นิกฺขมิ.

ภตฺตการโกปิ ตสฺส นิกฺขมนฺตภาวํ
 ฌตฺวา อนุพนฺธิตฺวา ปิฏฺจียํ ติริยํ
 ทณฺฑนฺ ปหริ. ปิฏฺจึ โอนาเมตฺวา
 เอกํ ปาทํ อุกฺขิปิตฺวา เอฬกสฺส
 นิปฺนฺนญฺจานเมว ปาวิสิ. อถ นั เอฬโก

ยินว่า แพะนั้นกินหญ้าที่เขาโยนทอดไว้
 ช้างหน้าช้าง อันช้างยังไม่จับแล้ว ไกล
 โรงช้าง. ครั้งนั้นคนเลี้ยงช้างจึงตีแพะให้
 ออกไป, คนเลี้ยงช้างคนหนึ่งไล่ติดตาม
 แพะนั้น ซึ่งร้องหนีไปโดยเร็ว ตีขวางลง
 ที่หลังแพะด้วยท่อนไม้. แพะนั้นหลังแอ่น
 ถึงทุกขเวทนา ไปนอนใกล้ตั้งอาศัย
 ฝาใหญ่ในราชคฤหาสน์.

ในวันนั้น สุนัขเคี้ยวกินกระดูกและหนัง
 เป็นต้น ในห้องเครื่องหลวง เต็บโตแล้ว
 เมื่อพ่อครัวจัดภัตตาหารเสร็จแล้วก็ออกไป
 ช้างนอกฝั่งเหนือในสระให้แห้ง เมื่อออก
 ช้างนอกมันได้กลิ่นปลาและเนื้อก็ไม่อาจ
 จะอดกลิ่นความอยากไว้ได้ จึงเข้าไปสู่
 ห้องเครื่อง ยังฝาปิดภาชนะให้ตกไปจึง
 เคี้ยวกินเนื้อ. ฝ่ายพ่อครัวได้ฟังเสียง
 ภาชนะดัง ก็เข้าไปตามเสียงภาชนะนั้น
 เห็นสุนัขนั้น ก็ปิดประตูตีสุนัขด้วยก้อนดิน
 และท่อนไม้ เป็นต้น. สุนัขนั้นก็ทิ้งเนื้อที่
 กัดกินจากปากร้องวิ่งหนีออกไป.

ฝ่ายพ่อครัวรู้ความที่สุนัขนั้นหนีออกไป
 จึงติดตามไปตีขวางที่หลังด้วยท่อนไม้.
 สุนัขก็แอ่นหลังยกเท้าข้างหนึ่งเข้าไปสู่ที่
 แพะนอน. ลำดับนั้น แพะจึงถามสุนัขว่า
 “เพื่อนหลังแอ่นยกเท้าข้างหนึ่งมาเพราะ

“สมมุ กิ ปิฏจี โอนาเมตวา เอกิ
 ปาท์ อุกุขิปิตวา อาคจฺจสิ, กิณฺเต
 วาโต วิชฺฌตฺตี”ติ ปุจฺฉิ. สุนฺโขปิ “ตฺวํ
 ปิฏจี โอนาเมตวา นิปนฺโนสิ, กิณฺเต
 วาโต วิชฺฌตฺตี”ติ ปุจฺฉิ. โส อตฺตโน
 ปวฺตฺตํ สุนฺขสฺส อารโจะสิ. สุนฺโขปิ
 ตเถว อารโจะสิ.

อถ นํ เอฬโก ปุจฺฉิ “กิ ปฺน
 ตฺวํ ฆตฺตเคนฺหิ คนฺตุํ สกฺขิสฺสสฺสี”ติ.
 น สกฺขิสฺสสามิ สมฺม, คตฺสฺส เม
 ชีวิตํ นตฺถิติ. “ตฺวํ ปน ฆตฺติสาลํ
 คนฺตุํ สกฺขิสฺสสฺสี”ติ. “อหํปิ ตตฺถ
 คนฺตุํ น สกฺขิสฺสสามิ, คตฺสฺส เม
 ชีวิตํ นตฺถิติ”ติ. เต “กถํ นุโข มยํ
 อิทานิ ชีวิตฺสสามา”ติ อูปายํ จินฺตฺสฺสุ.
 อถ นํ เอฬโก อาห “สเจ มยํ
 สมคฺควาสํ วสิตฺตํ สกฺโกม, อตฺเตโก
 อูปาโย”ติ. “เตนหิ สมฺม กเถหิ”ติ.
 “สมฺม ตฺวํ อิตฺ ปฏฺจาย ฆตฺติสาลํ
 ยานฺหิ, ‘นายํ ตินฺชาทโก’ติ ตยิ
 ฆตฺติโคปกกา อาสงกํ น กริสฺสนฺติ, ตฺวํ
 มม ตินฺ อหเรยฺยาสิ, อหฺมฺปิ ฆตฺตเคนฺหิ
 ปวิสฺสสามิ, ‘นายํ มิสฺชาทโก’ติ
 ฆตฺตการโก มยิ อาสงกํ น กริสฺสติ,
 อหํ เต มิสฺ อหริสฺสามิ”ติ. เต
 “อตฺเตโส อูปาโย”ติ อุกาปิ สมฺปฏฺจฉิสฺสุ.

เหตุอะไร, ลมเสียดแทงท่านหรือ”. ฝ่าย
 สุนัข จึงถามว่า “ท่านแอนหลังนอนอยู่
 ลมเสียดแทงท่านหรือ”. แพะก็บอกเรื่อง
 ของตนแก่สุนัข, ฝ่ายสุนัขก็บอกเรื่อง
 อย่างนั้นเหมือนกันแก่แพะ.

ลำดับนั้น แพะจึงถามสุนัขว่า “เจ้า
 จักอาจไปโรงครัวอีกหรือ”. สุนัขจึงกล่าวว่า
 “เพื่อน ข้าไม่อาจไป, เมื่อเข้าไป ชีวิตจะ
 ไม่มี”. สุนัขจึงถามแพะว่า “ก็เจ้าจัก
 อาจไปโรงช้างหรือ”. แพะตอบว่า “แม้ข้า
 ก็ไม่อาจจะไปในที่นั้น, เมื่อเข้าไปชีวิตจะ
 ไม่มี”. สัตว์ทั้งสองเหล่านั้นคิดอุบายว่า
 “บัดนี้พวกเราจักเป็นอยู่อย่างไรหนอ”.
 ลำดับนั้น แพะจึงกล่าวกะสุนัขว่า “ถ้า
 พวกเราจักอาจอยู่ร่วมสามัคคีกัน มีอุบาย
 อย่างหนึ่ง”. สุนัขจึงกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น
 เพื่อนจงชี้แจง”. แพะชี้แจงว่า “จำเดิม
 แต่จะไปเพื่อนจงไปสู่โรงช้าง, คนเลี้ยงช้าง
 จักไม่รังเกียจเพื่อนว่า ‘สัตว์นี้ไม่ใช่สัตว์
 กินหญ้า’ เพื่อนจงคาบหญ้ามาแก่เรา
 แม้เราก็จักเข้าไปโรงครัว พ่อครัวก็จักไม่
 รังเกียจเราว่า ‘สัตว์นี้ไม่ใช่สัตว์กินเนื้อ’.
 เราก็จักคาบเนื้อมาให้เพื่อน”. สัตว์แม้
 ทั้งสองเหล่านั้น รับว่า “อุบายนี้ใช้ได้”.

สุนไชปี หตฺถิสาลํ คนฺตุวา ตินฺนกลาปํ
 ทํสิตฺวา อาหริตฺวา มหาภิตฺติปิฎกิกายํ
 จเปสิ. อิตโรปี ภตฺตเคหํ คนฺตุวา
 มํสกุขณฺทํ มุขปุริ ทํสิตฺวา อาเนตฺวา
 ตตฺถเว จเปสิ. สุนไช มํสํ ขาทิ,
 เอฬโก ตินฺนํ ขาทิ. เตปี อิมินา
 อุปาเยเนว สมคฺคา สมฺโมทมานา
 มหาภิตฺติปิฎกิกายํ วสนฺติ. ราชา เตสํ
 มิตฺตสนฺถวํ ทิสฺวา จินฺตฺเตสิ “อทิฏฺจปฺพุพฺพํ
 วต เม การณํ อชฺช ทิฏฺจํ, ปฺพุเพ
 อิมํ ปจฺจามิตฺตา หุตฺวา อิทานิ
 สมคฺควาสํ วสนฺติ, อิทํ การณํ คเหตุวา
 ปณฺหํ กตฺวา ปณฺชิตฺเต ปุจฺจิสฺสุสามิ,
 โย อิมํ ปณฺหํ น ชานาติ, ตํ ฏฺฐจา
 ปฺพุพาเชสฺสุสามิ, ชานนฺตสฺส ปน “เอวฺรุไป
 ปณฺชิตฺโต นตฺถิ”ติ สกฺกาโร กริสฺสุสามิ,
 อชฺช ตาว อเวลา, “เสว เต อุปฺภูจฺจานํ
 อาคตกาเล ปุจฺจิสฺสุสามิ”ติ. โส ปฺน
 ทิวเส ปณฺชิตฺเตสฺ อุปฺภูจฺจานํ อาคนฺตุวา
 นิสินฺนฺเนสฺ ปณฺหํ ปุจฺจณฺโต อิมํ
 คาถมาห

“เยสํ น กทาจิ ภูตปฺพุพฺพํ
 สหิ^๑ สตฺตปทฺมปี อิมสฺมี^๒ โลก

ฝ่ายสุนไชไปสู่วังข้างคานพอนหญ้าเอามา
 วางไว้ใกล้หลังฝาใหญ่. ฝ่ายแพะก็ไปสู่วัง
 ห้องเครื่อง คานก่อนเนื้อเต็มปากนำมา
 วางไว้ใกล้ที่นั่นเอง. สุนไชก็เคี้ยวกินเนื้อ,
 แพะก็เคี้ยวกินหญ้า. สัตว์ทั้งสอง แม่นั้น
 พร้อมเพรียงกันบันเทิงใจอยู่ ด้วยอุบายนี้
 อาศัยอยู่ใกล้หลังฝาใหญ่. พระราชาทอด
 พระเนตรเห็นความสนิทสนม แห่งมิตร
 ของสัตว์ทั้งสองนั้นทรงดำริว่า “วันนี้
 เราเห็นเหตุการณ์ที่เราไม่เคยเห็น แล้ว
 นนอ, แต่ก่อนสัตว์ทั้งสองนี้เป็นศัตรูกัน
 บัดนี้มาอยู่พร้อมเพรียงกัน, เราถือเอา
 เหตุนี้ จักทำปัญหาถามบัณฑิตทั้งหลาย,
 คนใดไม่รู้ปัญหา เราจักขับไล่คนนั้นจาก
 แคว้นแคว้น, แต่เมื่อรู้เราจักทำสักการะ ด้วย
 คิดว่า “บัณฑิตอื่นเห็นปานนี้ไม่มี” วันนี้
 หมดเวลาเท่านั้น, ในวันพรุ่งนี้ เราจักถาม
 บัณฑิตทั้งหลายในเวลาเช้าที่บำรุง”. ใน
 วันรุ่งขึ้นเมื่อบัณฑิตทั้งหลาย มาสู่ที่บำรุง
 พระราชานั่งแล้ว, พระเจ้าวิเทหราชนั้น
 เมื่อจะตรัสถามปัญหา จึงตรัสคาถานี้ว่า

“ความที่สัตว์เหล่าใดเป็นเพื่อนกันใน
 โลกนี้แม้ไปด้วยกันได้สัก ๗ ก้าว

^๑ ย. สกฺขี.

^๒ อิมสฺมี อิตฺติปี ปาจา.

ชาตา อมิตตา เทว สหายา
ปฏิสนฺถาย จรฺนฺติ กิสุสฺ เหตุ"ติ.

ตตฺถ ปฏิสนฺถายาติ อญฺณมญฺญํ
สทฺทหิตฺวา สมฺมิตา หุตฺวา.

อิทฺถจ ปน วตฺวา ปุณ
เอวมาห

"ยทิ เม อชฺช ปาตฺราสกาเล
ปญฺหํ น สกฺกณฺธาถ วตฺตฺเมตฺติ
รฺมฺจฺจา ปพฺพาชยิสฺสามิ โว สพฺเพ
น หิ มมตฺโต ทฺพฺปญฺญชาตฺติเกหิ"ติ.

เสนโก อคฺคาสเน นิสฺสินฺโน,
ปญฺชิตฺโต อาสนปฺริยฺนฺเต นิสฺสีทิ. โส
มหาสฺตฺโต ตํ ปญฺหํ อฺปฺธาเรนฺโต
อตฺถํ อทิสฺวา จินฺเตสฺสิ "อัย ราชฺา
ทนฺธธาตฺโก อิมํ ปญฺหํ จินฺเตตฺวา
สงฺกทฺตฺมิตฺตุ อสมตฺโต, กิณฺจิทฺเว เตน
ทิฏฺฐํ ภวิสฺสติ, เอกทิวสํ โอิกาสํ
ลภฺมาโน อิมํ ปญฺหํ นีหริสฺสามิ,
เสนโก เกนฺจ อฺปาเยน อชฺช
เอกทิวสมตฺตํ อธิวสาเปตฺตุ"ติ. อิตฺเรปี
ตโย ชนา อนฺธการคพฺภํ ปวิฏฺฐา วิย

ไม่เคยมีในกาลไหน ๆ สัตว์ทั้ง ๒
เป็นศัตรูกัน มาเป็นเพื่อนประพฤติ
เพื่อคุ้นกันได้ เพราะเหตุอะไร".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เพื่อ
คุ้นกันได้แก่ มีความเชื่อติดต่อกัน
และกัน.

ก็แลพระราชา ครั้นตรัสคาถานี้
แล้ว จึงตรัสอย่างนี้อีกว่า

"ถ้าในเวลาเรา รับประทานอาหาร
เข้าเสร็จแล้ว วันนี้ท่านทั้งหลายไม่
สามารถ กล่าวแก้ปัญหาของเรา
ได้ เราจักขับไล่ท่านทั้งปวงจาก
แคว้นแคว้นเพราะเราไม่ต้องการด้วย
เหล่าคนปัญญาทราวม".

เสนกะนั่งอยู่อาสนะต้น มโหสถ-
บัณฑิตนั่งอยู่อาสนะที่สุด, พระมหาสัตว์
นั้น พิจารณาปัญหานั้น ยังไม่เห็น
เนื้อความ จึงคิดว่า "พระราชานี้มี
พระเชาวน์เฉื่อยช้า ไม่ทรงสามารถ
จักคิดปัญหานี้ พระองค์คงจักทอด
พระเนตรเห็นอะไรแน่, วันหนึ่ง เมื่อ
ได้โอกาส เราจักนำปัญหานี้ออกแสดง
ขอให้อาจารย์เสนกะ จงยังพระราชา
ให้ยับยั้งในวันนี้ สักวันหนึ่ง ด้วยอุบาย
อย่างใดอย่างหนึ่งเถิด". ชนทั้ง ๓ นอกนี้

น กิณฺจิ ปสฺสึสุ. เสนโก “กา นุ
ไซ มโหสถสุส ปวตฺตึ”ติ โภธิสตุตฺ
โธโลเกสิ. โสปี ตํ โธโลเกสิ.

เสนโก โภธิสตุตฺสุส โธโลเกิตากาเรน
อธิปฺพายํ ฌตฺวา “ปณฺทิตฺตฺสาปิ
น อุปฏฺจติ, เตเนกทิวสํ โธกาสิ
อิจฺจติ, ปุเรสุสามิสฺส มโนรณฺ”ติ
จินฺเตตฺวา รมฺภา สทฺธิ วิสุสาเสน
มหาหสิตํ หสิตฺวา “กึ มหาราช
สจฺจเมว อเมห ปณฺหึ กเถตุ
อสกฺโกนฺเต รมฺจา ปพฺพเชสุสฺสี”ติ
ปฺจฺฉิ. “อาม ปณฺทิตา”ติ. “เอวํปิ
‘เอโก ปโยห’ติ สลฺลกฺเขสิ น มยํ
อชฺช เอตํ กเถตุ สกฺโกม, อปิจ ไซ
ปน โธกํ อธิวาเสหิ, คณฺจิกโก เอส
ปโยห น สกฺโกม มหาชนมชฺฉเม
กเถตุ, เอกมนฺเต นิสฺสิตฺวา จินฺเตตฺวา
ปฺจฺฉา ตุมฺหากึเยว กเถสุสาม,
มหาราช โธกาสิ โน เทหึ”ติ.
เสนโก มหาสตุตํ โธโลเกตฺวา อิมํ
คาถทฺวยมาห.

ก็ไม่เห็นเงื่อนงำอะไร ๆ ดุจคนเข้าไปสู่
ห้องมืดฉะนั้น. อาจารย์เสนกะแลดู
พระโพธิสัตว์ ด้วยคิดว่า “ความเป็นไป
ของมโหสถเป็นอย่างไรหนอ”. แม้
พระโพธิสัตว์นั้น ก็แลดูเสนกะนั้น.

อาจารย์เสนกะรู้ความประสงค์ ด้วย
อาการที่พระโพธิสัตว์แลดู จึงคิดว่า
“ปัญหานั้น ยังไม่ปรากฏแม้แก่มโหสถ-
บัณฑิต เพราะเหตุนั้น จึงปรารภนา
โอกาสสักวันหนึ่ง เราจักย้งมโนรณของ
มโหสถบัณฑิตให้เต็ม จึงหวัระเสียงดัง
ด้วยความคุ่นเคยกกับพระราชา ทูลว่า
“ข้าแต่มหाराชเจ้า พระองค์จักขับไล่
ข้าพระบาททั้งหลาย ผู้ไม่สามารถกล่าว
แก้ปัญหา จากแวงแคว้นจริง ๆ หรือ
พระเจ้าข้า”. พระราชาตรัสตอบว่า
“จริงบัณฑิต” เสนกะทูลว่า “พระองค์
ทรงกำหนดปัญหาแม้อย่างนี้ว่า ปัญหา
มีเงื่อนเดี้ยวหรือ, พวกข้าพระองค์
ไม่สามารถจะกล่าวแก้ปัญหานี้ในวันนี้ได้
แต่ขอโอกาสพระองค์ ขอได้ทรงงด
หน้อยหนึ่ง, ปัญหานี้มีเงื่อน ข้าพระองค์
ทั้งหลายไม่อาจกล่าวแก้ ในท่ามกลาง
มหาชน, พวกข้าพระองค์นั่งคิดในที่
ส่วนหนึ่งแล้ว จักทูลแก้แต่พระองค์ใน
ภายหลัง, ข้าแต่มหाराชเจ้า ขอพระองค์

“มหาชนสมาคัมมุหิ โฆเร
 ชนโกลาหลสัมมุหิ ชาเต
 วิกขิตตมณา อเนกจิตตา
 ปญฺหิ น สกุกุณมม วตฺตุมเต.
 เอกคฺคจิตฺตา เอกเมกา
 รหสิ คตา อตฺถานิ จินฺตยิตฺวา
 ปวิเวเก สมฺมุสฺสิตฺวาน ธีรา
 อถ วกฺขณฺติ ชนินฺท อตฺถเมตฺนุ”ติ.

ตตฺถ **สมมุสฺสิตฺวานาติ** กาย-
 จิตฺตวิเวเก จิตา เอกคฺคจิตฺตา อิม
 ธีรา อิมํ ปญฺหิ สมมุสฺสิตฺวา อถ เต
 เอตมตฺถํ อกฺขณฺติ.

ราชา ตสฺส กถิ สุตฺวา
 อตฺตมโน หุตฺวา “สาธุ จินฺตเตตฺวา
 กเถถ, อกเถนฺเต ปพฺพเชตฺตสฺสามิ”ติ
 ตชฺเชสิเยว. เต จตฺตาโรปี ปณฺทิตา
 ปาสาทา โอตฺริสฺสุ. เสนโก อิตเร

ทรงโปรดประทานโอกาส แก่พวก
 ข้าพระองค์”. อาจารย์เสนกะแลดู
 พระมหาสัตว์แล้ว จึงกล่าวสองคาถานี้ว่า

“ข้าแต่พระจอมประชากร เมื่อ
 สมาคมแห่งมหาชนอีกทีก็ เมื่อ
 สมาคมแห่งชนโกลาหล ข้าพระองค์
 ทั้งหลายมีใจฟุ้งซ่าน มีจิตไม่แน
 อยู่ในอารมณ์เดียว ก็ไม่สามารถ
 จะพยากรณ์ปัญหาที่ตรัสถามนั้น
 นักปราชญ์ทั้งหลาย มีจิตเลศ
 อารมณ์เดียว แต่ละคนอยู่ในที่ลับ
 คิดเนื้อความทั้งหลาย พิจารณา
 ในสถานที่เงียบ ภายหลังจ้ก
 กราบทูลแก้เนื้อความนั้น”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พิจารณา
 ความว่า นักปราชญ์ทั้งหลายเหล่านี้
 ผู้มีจิตอารมณ์เลศดวงเดียว อยู่ในที่
 เงียบสงัดทั้งกายและจิตพิจารณาปัญหา
 นี้ ภายหลังนักปราชญ์เหล่านั้น ก็จ้กทูล
 แก้เนื้อความนั้น.

พระราชาทรงสดับถ้อยคำของเสนกะ
 ก็ทรงพอพระทัย แต่ทรงขู่ว่า “ดีแล้ว ท่าน
 ทั้งหลายจงคิดกล่าวแก้ เมื่อพวกท่านแก้
 ไม่ได้เราจ้กให้ขับไล่ไปเสีย”. บัณฑิตแม้
 ทั้งสี่เหล่านั้นลงจากปราสาทแล้ว. เสนกะ

อาห “ราชา สุขุมปณห์ ปุจฺฉิ,
อกถิตะ มหนตฺ ภยํ อปฺปชฺชิสฺสตี,
ตสฺมา สปฺปายโกชนํ ภูณฺชิตฺวา ตํ
ปณฺห์ สมฺมา อฺปธาเรธา”ติ. อตฺตโน
อตฺตโน เคหํ คตา. ปณฺชิตฺปิ
อฺภูจาย อฺทุมฺพราเทวียา สนฺติกํ
คนฺตฺวา “เทวี่ อชฺช วา หิยฺโย วา
ราชา กตฺถ จิรํ อฺภูจาสี”ติ ปุจฺฉิ.
“หิยฺโย ตาต ทัสมฺนฺตเร วาตปาเนน
โอยฺโลเกนฺโต จงฺกมตี”ติ.

ตโต โยธิสฺตโต จินฺเตสิ “รณฺเภา
อิมินา ปสฺเสน กิณฺจ ทัฏฺฐํ ภาวิสฺสตี”ติ.
ตตฺถ คนฺตฺวา พหิ โอยฺโลเกนฺโต
เอฬฺกสนฺขานํ กิริยํ ทัสฺสา “อิมเ เทว
ทัสฺสา รณฺเภา ปโยห อภิสฺชโต”ติ
สนฺนิฏฺจานํ กตฺวา เคหํ คโต.
อิตเรปี ตโย จินฺเตตฺวา กิณฺจ
อทัสฺสา เสนกสฺส สนฺติกํ อคมํสุ.

เสนโก เต ทัสฺสา ปุจฺฉิ “ทัฏฺฐโ
โว ปโยห”ติ. “น ทัฏฺฐโ อจฺริยา”ติ
วตฺเต “ยทิ เอวํ ราชา โว รณฺจ
ปพฺพาเชสฺสตี กิ ภิรฺสฺสธา”ติ. “ตฺเมหิ

จึงถามบัณฑิตนอกนี้ว่า “พระราชชาติรส
ถามปัญหาสุขุม, เมื่อพวกเรากล่าวแก้
ไม่ได้ภัยใหญ่จักเกิดขึ้น, เพราะฉะนั้น
พวกท่านบริโภคอาหารสบายแล้ว จง
ใคร่ครวญปัญหานั้นให้ดี”, บัณฑิตทั้งสี่
ก็กลับไปสู่เรือนของตน ๆ. ฝ่ายมโศก-
บัณฑิตลุกขึ้น ไปสู่สำนักพระราชเทวี
อุทุมพร ทูลถามว่า “ข้าแต่พระราชเทวี
วันนี้หรือวานนี้ พระราชาประทับอยู่
ที่ไหนนาน”. พระนางอุทุมพรรับสั่งว่า
“แน่ะพ่อ วานนี้ พระราชาเสด็จไป
มาทอดพระเนตร ณ ภายใต้อชลาชยาว
โดยช่องพระแกล”.

แต่นั้นพระโยธิสต์คิดว่า “พระราช
จักทอดพระเนตรเห็นอะไร ๆ ช้างนี่”.
จึงไปในที่นั้น มองดูภายนอกเห็นกิริยา
ของแพะและสุนัข ทำความตกลงใจว่า
“พระราชาทอดพระเนตรสัตว์ทั้งสองนี้
จึงทรงประพันธ์เป็นปัญหาขึ้น” แล้ว
กลับไปสู่เรือน. บัณฑิตทั้งสามแม้นอกนี้
คิดแล้ว ไม่เห็นอะไร ๆ ได้ไปสู่นัก
ของเสนกะ.

เสนกบัณฑิตเห็นบัณฑิตทั้ง ๓ นั้นมา
จึงถามว่า “พวกท่านเห็นปัญหาแล้ว
หรือ” เมื่อพวกเขาตอบว่า “ยังไม่เห็น
อาจารย์” จึงถามว่า “ถ้าเป็นเช่นนั้น

ปน ทิฏฺฐโจ"ติ. "อหฺมปิ น ปสฺสสามี"ติ.
 "ตุเมหฺสฺส อปสฺสสนฺเตสฺส มยํ ก็
 ปสฺสสิสฺสาม, หิยโย มยํ รณฺโณ ปน
 สนฺติเก 'จินฺเตตฺตวา กเถสฺสามา'ติ
 สีนฺนาทํ นทิตฺตวา อาคตฺตมหา อิทานิ
 อเมห อกฺกิตฺเต ราชาน กุชฺฉิสฺสตี,
 ก็ กโรมา"ติ วุตฺเต "อຍံ ปโยห น
 สกฺกา อเมหฺหิ ทฺมฺหุํ, ปณฺทิตฺเตน
 สตคฺคณํ กตฺตวา จินฺตฺติโต ภวิสฺสตีติ
 เอถ ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉามา"ติ.

เต จตฺตวาโร ปณฺทิตฺตา โพิธิสฺสตฺตสฺส
 สมฺรทฺวารํ คนฺตฺตวา อาคตฺตภาวํ
 อารโจะปเตตฺตวา เคนฺหํ ปวิสิตฺตวา
 ปฏฺฐิสฺสณฺถารํ กตฺตวา เอกมฺนตฺตํ นิสฺสินฺนา
 ปณฺทิตฺตํ ปุจฺฉิสฺส "ก็ ปณฺทิตฺต จินฺตฺติโต
 เต ปโยห"ติ. "มยิ อจฺฉินฺเตนฺเต อณฺโณ
 โกจฺฉิ จินฺเตสฺสตี อาม จินฺตฺติโต"ติ.
 "เตนฺหิ อมฺหากมฺปิ กเถถา"ติ.

พระราชาจกทรงขับไล่พวกท่าน จาก
 แคว้นแคว้น พวกท่านจักทำอย่างไร".
 บัณฑิตทั้ง ๓ ถาว่า "ก็ท่านเห็นแล้ว
 หรือ". เสนกะกล่าววว่า "แม้เราก็ไม่เห็น".
 เมื่อบัณฑิตทั้ง ๓ กล่าววว่า "เมื่ออาจารย์
 ไม่เห็น ข้าพเจ้าทั้งหลายจักเห็นอย่างไร,
 ก็วันวานนี้ พวกเราบันลือสีหนาท
 ในสำนักพระราชาวา 'พวกเราจักคิด
 กล่าวแก้' แล้วมาบ้าน บัดนี้ พระราชา
 จกทรงกริ้วพวกเรา ผู้กล่าวแก้ไม่ได้
 พวกเราจักทำอย่างไร" เสนกะจึงกล่าววว่า
 "พวกเราไม่อาจเห็นปัญหานี้ ปัญหานี้
 อันมโหสถบัณฑิต จักคิดได้ตั้งร้อยนัย
 เพราะฉะนั้น พวกท่านจงมา พวกเรา
 จะไปสำนักของมโหสถ".

บัณฑิตทั้ง ๔ ไปสู่ประตูเรือน ของ
 พระโพิธิสฺตว์ ให้แจ้งความที่ตนมาแล้ว
 เข้าไปสู่เรือน ทำปฏิสนฺถารสนทนากัน
 แล้วนั่งที่ควรส่วนหนึ่ง จึงถามมโหสถ-
 บัณฑิตวว่า "บัณฑิตปัญหาท่านคิด
 ได้แล้วหรือ". พระโพิธิสฺตว์ตอบวว่า
 "เมื่อข้าพเจ้าคิดไม่ได้ คนอื่นใครเล่า
 จักคิดได้ เออ ปัญหานี้ข้าพเจ้าคิดได้
 แล้ว". บัณฑิตทั้ง ๔ จึงกล่าววว่า
 "ถ้าเช่นนั้นท่านจงบอก แก่พวกข้าพเจ้า
 บ้าง".

ปณฺฑิตโต "สจฺหาหิ เอเตสํ น
 กถเอสฺสามิ ราชา เตสํ กุฑฺโธ ฐฺญชา
 ปพฺพาเชสฺสติ, มํ สตุตฺติ รัตเนหิ
 ปุเชสฺสติ, อิมะ พาลา มา นสฺสนฺตุ,
 กถเอสฺสามิ เนสนฺ"ติ จินฺนุเตตฺวา เต
 จตฺตาโร นีจาสเน นิสฺสีทาเปตฺวา อญฺชลิ
 ปคฺคณฺหาเปตฺวา รมฺญา ทิฏฺฐภาวํ
 อชานาเปตฺวา "รมฺญา ปุจฺฉิตกาเล
 เอวํ พุยากรเยยาถา"ติ จตฺนุนมฺปิ
 จตฺสฺสเ คาทาโย พนฺธิตฺวา ปาลิเมว
 อคฺคณฺหาเปตฺวา อญฺโยเชสิ. เต
 ทุตฺติยทิวเส ราชูปฺฏฺจานํ คนฺตฺวา
 ปณฺณตฺตาสเน นิสฺสีทิสฺสุ. ราชา เสนกํ
 ปุจฺฉิ "ธฺวาโต เต เสนก ปโยห"ติ.
 "มหาราช มยิ อชานนฺเต อญฺโย
 โกจิ ชานิสฺสตี"ติ. เตเนหิ กถเอหิตี.
 "สุณฺนาถ เทวา"ติ อคฺคฺคหิตนียาเมเนว
 คาทมาห

"อคฺคฺคปุตฺตราชปุตฺตियานํ
 อฺรพฺภมฺสํ ปิยํ มนาปิ

มโศภณบัณฑิตคิดว่ "ถ้าเราไม่
 บอกแก่บัณฑิตทั้ง ๔ เหล่านี้ พระราชา
 จักทรงกริ้ว บัณฑิตทั้ง ๔ นั้น ชับไล่
 จากแคว้นแคว้น จักทรงบูชาเราด้วย
 รัตนะ ๗, คนพาลเหล่านี้อย่าฉิบหายเลย
 เราจักบอกแก่ปัญหา แก่บัณฑิตเหล่านี้"
 จึงให้บัณฑิตทั้ง ๔ นั่งอาสนะต่ำ
 ประคองอัญชลี ไม่ให้รู้เรื่องทีพระราชา
 ทอดพระเนตรเห็น จึงกล่าวว่ "ท่าน
 ทั้งหลายจงพยากรณ์อย่างนี้ ในเวลา
 พระราชาตรัสถาม" ให้บัณฑิตทั้ง ๔
 เรียบบาลีประพันธ์ เป็นคาถา ๔ คาถา
 แล้วส่งกลับไป. ในวันที่ ๒ บัณฑิต
 เหล่านั้น ไปสู่สถานที่บ้ารุงพระราชา
 นั่ง ณ อาสนะที่ลาดไว้. พระราชาตรัส
 ถามเสนกะว่ "ท่านอาจารย์เสนกะ
 ปัญหาท่านรู้แล้วหรือ". เสนกะจึง
 กราบทูลว่ "ข้าแต่มหาราชเจ้า เมื่อ
 ข้าพระองค์ไม่รู้ คนอื่นใครจะรู้".
 พระราชาจึงตรัสว่ "ถ้าเช่นนั้นท่าน
 จงกล่าว". เสนกะกราบทูลว่ "ข้าแต่
 สมมติเทพ ขอพระองค์โปรดทรงสดับ"
 จึงกล่าวคาถาโดยทำนองทีเรียนมาว่

"เนื้อแพะเป็นที่รักทีเจริญใจแห่งบุตร
 อำมาตย์และราชโอรส, ชนเหล่านั้น

น เต สุขขสุส อเทนุติ มंस
 อถ เมณฺหสุส สุขเนน สุขยมสุสา"ติ.

ตตถ อคฺคปุตฺตราชปุตฺตियานนฺติ
 อมจฺจปุตฺตานญฺเจว ราชปุตฺตานญฺจ.

คาคํ วตฺวาปี เสนโก อตุถํ น
 ชานาติ. ราชา ปน อตุตโน
 ปากฏตฺตา ชานาติ, ตสฺมา "เสนเคน
 ตาว ณาโต"ติ ปุกฺกุสํ ปุจฺฉิ. โสปีสุส
 "มหाराช ก็ อหเมว อปณฺหิตโต"ติ
 วตฺวา อคฺคหิตนียาเมเนว คาทมาห

"จมฺมํ วิหนนฺติ เอฬฺกสุส
 อสุสปีฏฺจตุถรณํ สุขสุส เหตุ
 น เต สุขขสุส อตุถรณฺติ
 อถ เมณฺหสุส สุขเนน สุขยมสุสา"ติ.

ตสุสปี อตุถอ อปากโฏเยว.

ไม่บริโภคน้ำสุข เมื่อเป็นเช่นนั้น
 มิตรธรรมแห่งแพะนั้นก็ด้วยสุข
 จึงมีต่อกัน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า บุตร
 อำมาตย์และพระราชโอรส ได้แก่ บุตร
 ของอำมาตย์และพระโอรสของพระราชา.

อาจารย์เสนกะแม้กล่าวคาถาแล้ว
 ก็ไม่รู้เนื้อความ. แต่พระราชาทรงทราบ
 เพราะเนื้อความปรากฏ แต่พระองค์,
 เพราะฉะนั้น จึงตรัสถามปุ๊กกุสะ ด้วย
 เข้าพระทัยว่า "เสนกะรู้แล้ว". ฝ่าย
 ปุ๊กกุสะ จึงกราบทูลแต่พระราชาว่า
 "ข้าแต่มหाराชเจ้า ก็ข้าพระองค์ไม่เป็น
 บัณฑิตหรือ" จึงกล่าวคาถาโดยทำนอง
 ที่เรียนมาว่า

"ชนทั้งหลายใช้น้ำแพะเป็นเครื่อง
 ลาดหลังม้า เพราะเหตุแห่งความ
 สุข ชนทั้งหลายเหล่านั้นไม่ใช้น้ำ
 น้ำสุขเป็นเครื่องลาด เมื่อเป็น
 เช่นนั้น มิตรธรรมแห่งแพะนั้นกับ
 สุข จึงมีต่อกัน".

เนื้อความไม่ปรากฏ แม้แก่ปุ๊กกุสะ
 เหมือนกัน.